

157.822

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

157822

LEMBERG

TIZ HÓNAP
AZ OROSZ CÁRIZMUS
URALMA ALATT

IRTA POGÁNY JÓZSEF

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ÁRA 1'60 K

*Milótany Istvánhoz
tisztelettel*

LEMBERG

Pogány József

TIZ HÓNAP
AZ OROSZ CÁRIZMUS
URALMA ALATT

IRTA POGÁNY JÓZSEF

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

1 ♦ 9 ♦ 1 ♦ 5

KIADJA A NÉPSZAVA-KÖNYVKERESKEDÉS
BUDAPEST, VII. KERÜLET,
ERZSÉBET-KÖRUT 35. SZ.

LEMBERG

AKADÉMIAI KIADÁS
MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM
TUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

XXV. ÉVFOLYAM

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

157822

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
NYELVTUDOMÁNYI
1947. évi 7522 sz.

Lembergben.

A háboru elején Lemberg eleste jelentette a kudarcot, az orosz henger feltarthatatlan előregörgését, a háboru tizenegyedik hónapjában Lemberg visszavétele jelentette a diadalt, az orosz offenziva megtörését. Lemberg eleste jelentette Galicia orosz katonával való előzönlését, a Kárpátok veszedelembé jutását, Magyarország inváziótól való félelmét, Lemberg visszavétele jelenti Magyarország végső fellélekzését, Galicia felszabadítását, az osztrák-magyar monarchia ellenségtől való teljes megtisztulását.

A Lembergért vívott csata mindig végzetes és döntő fordulója volt a nagy északi háborúnak. Lemberg Galicia centruma. Ide fut össze minden ut és minden vasut. Itt csomósodott össze minden állami és igazgatási hivatal. Politika, adózás, törvénykezés, gazdaság, sajtó, táviró, telefon, minden közéleti, irányító, adminisztráló ág érző és mozgó idegeinek itt van a középponti agyveleje.

A stratégia minden közhellyé vált parancsával ellenkezik és mégis csodálatos módon a nagyvárosokért, a fővárosokért folyik a hadseregek küzdelme. A háboru

céljai a tömegekben mindig a nagyvárosokban szimbolizálódnak. 1870-ben Páris csöcseléke à Berlin kiáltással indult a háboru felé, 1914-ben a német hadsereg első roppant támadása Páris ellen szegeződött. Az orosz fogadkozás Berlint, Bécsét és Budapestet jelölte ki az áhitott nagy célul. A keleti német offenziva koronájának mindenki Varsó megvételetét érzi, a galíciai kimult orosz offenziva mindig Krakkó felé döfött.

A nagyváros fénye ugy vonzza magához a hadseregeket, mint a lámpa fénye az éjszakai lepkéket. És ez természetes is, mert ha nem is a stratégia, hát egy másik nagy hatalom: az ökonómia parancsolja. Az élet ma egyre inkább nagyvárosokban koncentrá-lódik. A főváros, az ipari, a kereskedelmi, a politikai középpont szerepe egyre nagyobb és döntőbb, a vidék egyre inkább függ a várostól. Ha az ellenségnek sikerül kioperálnia a fővárost az ország testéből, a nagyvárost a tartomány szervezetéből, megbénul politikailag és gazdaságilag egy egész országrész. A falvak pusztulása mindig csak lokális baj. Száz falu felperzselése mindig csak száz külön nyomoruság, amelynek a hatása megszűnik a falu határán. De a százezres nagyváros kézrekerítése roppant földrengés, amely végighullámszik az egész országon. Ut, vasut, telefon, táviró vágányai és drótszálai megszakadnak, de megszakadnak a politika, a gazdaság, a hitelélet láthatatlan vágányai és drótszálai is. A füstölgő falvaknál mélyebb, nagyobb és általánosabb pusztulást

jelképeznek a nem füstölgő gyárkémények.

Ezért nemcsak erkölcsi és politikai szimbólum, de igazgatásban és gazdaságban is roppant esemény Lemberg visszavétele. Lemberg sokszor és sokban Bécset és Budapestet is jelentette és jelenti. Ez a különös fontossága adja meg a jogosságát annak, hogy Lemberg neve most könyv élére kerüljön címül. A monarchiába törő orosz invázióknak, a monarchia egy részét hónapokig elborító orosz idegenuralomnak legjellegzetesebb példája a Lemberg sorsa. Tíz álló hónapig volt orosz kézben. Még a háboru elején szakították el és majd egy esztendőszünet kellett, amíg újra visszavehették.

Az oroszok tíz hónapos lengyel uralmáról szól ez a könyv. Megpróbálja képét adni egy idegenuralom alatt levő város életének. Ami vád és keserűség van benne, az az idegenuralom ellen szegeződik, az orosz cárizmus idegenuralma és minden idegenuralom ellen, de sohasem az orosz nép ellen.

Mindössze csak három napot tölthettek a haditudósítók Lembergben. Háromnapos látogatás eredménye ez a könyv. De mégse vádolja senki felületességgel. Még az első lengyel csatában közeledtem először Lemberghez, a Böhm-Ermolli akkor már csak későre érkező hadseregével. Tíz hónap kellett, amíg Böhm-Ermolli serege nyomán végre el is juthattam Lembergbe. Mint harcoló katona és mint harcot figyelő haditudósító keresztül-kasul bejártam Galiciát, isme-

rem majd minden városát, Stanislau, Stryj, Sanok, Sambor, Tarnow, nemcsak a nagy háborunak, de az életemnek is nagy állomásai. Galicia problémái sokszor és sokféleképp megmutatkoztak előttem.

De maga Lemberg is úgy kitárult előttünk, ahogy békében város soha ki nem tárulhat. Kétszer fordult fel fenekestül minden ebben a városban: amikor az oroszok bevonultak és amikor az osztrák-magyar csapatok bevonultak. Minden intézménye, minden problémája, minden erkölce a veszély, a szintvallás őszinte óráiban mutatkozott meg.

Tíz hónapig élt idegenuralom alatt a város. Tíz hónapig senki se jajdulhatott, mindenki szájára kosarat rakott a félelem. Most egyszerre szabadult fel minden száj. Mindenkinek van panasza. Mindenki mindent el akar mondani. Minden lélek megnyilik, minden szív közlékennyé lesz. Mindenkiel történt valami, amit okvetlen el kell mondania. Mindenki úgy érzi, hogy jelentős dolgokon ment keresztül. Békeidőben esztendő alatt nem mutatkozik meg idegen előtt egy város így, ilyen nyiltan, ennyire mez nélkül, mint most a tíz hónapos idegenuralom szabaduló óráiban három nap alatt.

Az ujjongó életöröm városa.

Lemberg népe úgy meséli, hogy június 22-én, délelőtt tíz órakor egyetlen huszár vonult be elsőnek Lemberg városába. Poros, verejtékes volt a huszár, fáradtság gyötörte, szomjuság kinozta, háboru viharja verte, de patrulnak küldték, hát jött egyedül az idegen, nagy város felé, ahol még ott állt az ellenség. Meg-megállította a lovát, merevvé tágitotta a szemét, hegyezte a fülét, lát-e, hall-e még kozákat. Nem vágatott, óvatosan, kis iramokban haladt, ahogy a jó patrul kötelessége. De nem soká volt egyedül és bizonytalanban. Odatrappolt melléje egy másik lovas. Civil. Lembergi zsidófiu. Isten tudja, hol szerzett lovat, hogy jutott eszébe a vakmerő vállalkozás, hogy ilyen magasra emelkedjen a pult mellől. A város határában a zsidófiu odaléptetett a huszár mellé és vezette, kalauzolta befelé az idegen, még majdnem ellenséges nagy városba.

Szimbólum ez. Így van ez most egész Galiciában. Jön az osztrák-magyar hadsereg és ezer veszedelmen, vakmerőségen, mártírságon át már várja a galíciai zsidó és viszi,

vezeti, kalauzolja, ápolja, rejtegeti, isteníti, Messiássá avatja.

Szinek, hangok ragyogó, kábitó, rikitó kavargása. Nem igaz az, hogy csak italtól lesz mámoros az ember. A szín, az illat, a fény, a hang is nagyszerű mámor keltője. És ma Lemberg csupa szín, csupa illat, csupa fény és csupa hang. Lobogók iparkodnak minden házon ég felé a tavaszi szélben. A piros, fehér, zöld, fekete, sárga szín örült, vad tobzódása ez. Német zászló, magyar lobogó, osztrák zászló, török zászló, lengyel zászló, Lemberg város zászlaja: — mert-e valaha festő így, ennyi vad, töretlen szinnel, ilyen rikitó ellentéttel dolgozni? A nemzeti szinek roppant palettája ma Lemberg. És mindenütt tarka, keleti szőnyegek az erkélyeken és az ablakokban. Fantasztikus álomlátvány, élő Ezeregy-éjszaka ma Lemberg. És ablakokból, erkélyekről virágosó zuhog. Az utca megtelik virággal. Gépkocsik görnyednek a virágzuhatag sulyától. Most az arcomon csattan a felém dobott nagy, színes bokréta. Forró, fájó szerelemmel várt bennünket ez a város. Nagy, lázas farsangot ül, ujjongó karnevált ünnepel. Tébolyítják a szemet a szinek. Az utcákon fiatal, szép nők folyama ring. Ami szépet két nagyszerű fajta fajta, a lengyel meg a zsidó termel, az mind itt van most a Karola Ludwigán. És telve a város katonával, a csukaszürke, a tábori zöld, egész sereg ezred parolija virit

a napban. Municióskolonnék jönnek-mennek. Német dzsidások apró zászlói lebegnek. Trainek vonulnak. Autók furják át magukat a gomolyagon. Rikkancsok rikkantják uj lapok-uj szenzációit. Bujdosó magyar megosztrák foglyok kokárdákkal, szabadon, hangoz, boldog szóval járnak. Tűz a nap. Égnek a színek. Kábit a tömeg. Zugnak a szavak. Néha még ágyuszó is dörög. Mámorit a virág, a napsugár, az embertömeg szaga. Kiterül előttünk — csak a mesék királyai járhattak ilyen csodaszönyegen — az élet minden pompájának. minden ragyogása.

Osztrák-magyar csapat vonul a lebergi utcán. Hosszu szürke kigyó. Sippal-dobbal, muzsikával, virágosan jönnek. Muzsika és virág a csatatér narkózisa. Ünnepli őket a nép. Zsufolt, kábitó tömeg a széles ut két járdája. De uj csapat vonul velük szemben. Hosszu zöld kigyó. Orosz foglyok menete. A két menet találkozik. A két kigyó feje összeér. Egy percre elszorulnak a lélekzetek, megállanak a szivverések. Mi lesz, ha a két ellenség most egymásba mar? A két kigyó már szemtől-szembe áll. De nincs baj. A zöld kigyónak ki van már törve a méregfoga. Fegyvertelen. A két csoport vonul egymás mellett, négyes sorok itt is, négyes sorok ott is, katonák itt is, katonák ott is, de győztesek itt, legyőzöttek ott, csatába induló harcosok itt, tömegtáborba induló foglyok ott. A két csapat találkozik és Lem-

berg népe felujjong. Most érte el megalázása csúcát az orosz. Fegyver nélkül, őrizetel, rabságban kell elvonulnia a civiltömeg előtt, amelyet még tegnap gyötrött, kancsu-kázott, amelyen még tegnap ugy uraskodott. Ujjongás száll a tömeg lelkére. Ujjongás tapsvihara csendül. Az utca népe tapsolni kezd a roppant, a tragikus színjátéknak. Egy pillanatra szinpaddá lett a világhistória és Lemberg népe világtörténelmi publikummá. A taps terjed, orkánlik tovább. Egyik utcából a másikba, egyik erkélyről a másikra, egyik kávéházból a másikba, egyik tenyérről a másikra. Egész Lemberg tapsol. Egész lelkével, a pillanat minden önfeledtségével átengedi magát a negyedmillió város a taps mámorának. Így tapsol a gyerek, ha nagyon szépet lát. Így tapsol az ember, ha egy percre nincs más dolga semmi, csak az öröm, csak az örülni tudás.

Az orosz az ur Lembergen. Jön a zsidó a környéki faluból és passzust kér, hogy Lembergbe mehessen. Megkérdi az orosz tiszt:

— Ty jewrej? Zsidó vagy?

— Igen, uram.

— Akkor nem kapsz passzust.

Bevonult a második hadsereg. Az osztrák-magyar uralom az ur Lembergen. Megint a városba akar menni a környékről a zsidó. Passzust kér. Megállítja az osztrák-magyar tiszt a vámnál:

- Ty jewrej? Zsidó vagy?
— Igen, uram
— Akkor nem kell neked passzus.
-

Az osztrák-magyar második hadsereg kommandójánál. Bardolff doktor vezérőrnagy, a hadsereg vezérkari főnöke előadást tart a nagy csaták soráról, amik visszaszerezték Lemberget. Beszél Przemysl megvételéről, a Wereszicza-menti nagy, véres harcokról. Elvonultatja Grodek, Komarno, Janow csatáit. Vér, pusztulás, ágyudörgés, gránátfütyülés víziói, hallucinációi jelennek meg a szavai mögött. Magyarazza a nyugatról keletre haladó front és a délről északra törő front kétágu harapófogóját. Elmondja, hogy Lemberg kitolt erődműveit első rohamra kellett megvenni. És diadaltól mámoros a hangja, amikor a nagy harcok csucsához: Lemberg bevételéhez ér. Mintha kommandót harsogna, úgy száll a hangja: Ez volt cselekvéseink koronája. Győztünk, pedig keményen, szívósan ellenállott az orosz. Nagy dologról volt szó. Galicia centrumáról. Politika, gazdaság, stratégia sulypontja van itt. Hónapok óta rendszeres építéssel berendezkedett már Lembergben az orosz. De küzdelmünk nem volt hiábavaló: győztünk, Lemberg a miénk!

Ólmosan nehezedett a lelkekre a cári uralom. Fojtott, bénított mindent. Ráült az

életre és elzárta minden forrását, minden kibuggyanó örömét. A cárizmus nem tűrte, hogy az emberek éljenek, örüljenek és élvezzenek. Este nem volt szabad az utcára lépni. Kilenc órakor már be kellett csukni a kapukat. Kilenc órakor már be kellett hunynia szemét a nagy városnak. Kilenc órakor már otthon kellett lennie minden polgárembernek. Kilenc óra után már csak orosz tisztek és dámáik lármája visszhangzott az elhagyott aszfalton. De még ez a kilenc óra is voltaképen nyolc óra volt. Az orosz uralom a pétervári ochranával és kancsukával együtt elhozta a pétervári időt is, amely egy órával mindig előbbre szalad a mi időnkénél. Pétervári idő szerint kellett lefeküdni a kaszárnyává tett Lemberg lakóinak este kilenc órakor, amikor a régi lebergi idő szerint még csak nyolc óra volt. Egy kedves, művelt filozófus asszony panaszkolta ökölbesorított kézzel:

— Egy óránkat minden napunkból elloptak az oroszok!

És ahogy mondta, a kipirult arcán, a haragtól csillogó szemén látszott, hogy ezt érzi az orosz uralom legnagyobb bünének. Lemberg népének életéből mindennap elloptak a cár emberei egy órát. Az életet, az örömet magát rabolták el Lembergben az emberektől. Tíz hónap minden napján egy órával kevesebbet élhettek, élvezhettek az emberek Lembergben és most, mintha ennek a tíz hónapnak mindennapi egy óráját akarnák behozni, olyan mohón, olyan elemi ős-

erővel nyulnak az emberek Lembergben az élet, az öröm pohara után. Kávéház, utca, mozi, tér tele van zenével, mámorral, szerelemmel. Mindennap elloptak az életünkből egy órát! Fenéig hajtsuk le most az öröm hatalmas kupáját!

Elvonulóban voltak már az oroszok Lembergől. Már elvitték hivatalaikat, papjaikat, dámáikat, irataikat, raktáraikat, ochranájukat. Biztosságba akarták helyezni hiveiket is. Kihirdették hát mindenfelé, hogy aki akar, az velük jöhet Oroszországba. Ukázaikkal falra irták, lapjaikkal harsonázták, hogy aki nem akarja megvárni az osztrák-magyar hadsereget és nem akar az osztrák sorozóbizottság elé állani, az kap igazolványt és velük futhat szent Oroszországba, atyuska szárnyai alá. Akadtak olyanok, akik az utolsó pillanatban csakugyan együtt szaladtak el a futó orosz urallommal. Vonatra rakták őket. Egy részük el is jutott Oroszországba. De jórészüket bizony Brody előtt egyszer csak leszállították a vonatról, goromba kozákok vették körül őket és hajtották az egész csordát — sáncot ásni. Új hazájuk kozákkal, nagajkával, kényesermunkával fogadta őket.

Nem ez a történet az érdekes, hanem az, ahogyan ezt lebergiek elmesélik. Azt a becsületes kárörömöt még arcokon nem láttam. Hogy ujjong a hangjuk, hogy ragyog a szemük, ha ezekről a póruljántakról be-

szélnek és ha a maguk hűségét, kitartását, derekasságát gondolják el. Hogy repes az örömtől minden porcikájuk, ha arra gondolkodik, hogy nekik most semmi közük se kózákhöz, se nagajkához, se ochranához, hogy őket senkise kommandirozhatja sáncásásra. Milyen nagy dolog egy kicsi darabka szabadság, ha így lehet örülni neki!

Mig az orosz volt az ur Lembergben, nem jelent meg ott se rutén, se szocialista, se zsidó ujság. Csak a nagylengyel lapok irhattak szabadon a maguk mondanivalóját, de a lengyel nép igazi közvéleményét jelentő sajtó is csak hallgatással beszélhetett. De tiz hónap után jött végre a szabadulás. Junius 22-én bevonultak Lembergbe Böhm-Ermolli csapatai és junius 23-án már újra megjelentek a rutén meg a zsidó ujságok és 24-én már megjelent a szociáldemokrata „Glos“ is. Különösen érdekesek a zsidó lapok. Egyszerűen ott folytatták a számozást, ahol az orosz uralom előtt elhagyták. Utoljára 1914 szeptember 3-án jelentek meg 207-es számmal, most, hogy 1915 junius 23-án újra megjelentek, egyszerűen 208-as számot irtak. Az egyik zsidó ujság meg is okolta: „Törültsék ki mindaz, ami közben volt.“ Igen, ez ma Lemberg! Lemberg el akarja felejteni, ami a tiz hónap alatt történt. Ki akarja törölni emlékéből a rettenetnek a tiz hosszú hónapját. Nem is igaz, hogy itt voltak és uralkodtak az oroszok. Nem is igaz

semmi. Ébredjünk fel a gonosz álomból. Nem történt semmi. 1914 szeptember 3-ikától 1915 június 22-ikéig megállott a világ. Folytassuk az életet, ahol akkor elhagytuk. Élünk, élünk, élünk úgy, mint akkor, mint azelőtt, mint régen.

Színházban voltam az este Lembergben. Még nem is volt igazán este. Hét órakor még gyönyörű nyári nappal élt Lembergben és szinte fájt az ember szive, hogy a megváltott jegy kitepte az Akadémia-utca korzójából. Hatalmas, szép színházépület. Az előcsarnoka vasrácsai között emberkigyó. Jegyet váltanak. Csupa katona. Tisztek, közlegények. Nagy nézőtér. Pirosbordó és arany. Tele katonával. A földszinten tisztek, a páholyokban tisztek, az emeleteken közkatona. Szinte csak a színészek civilek az egész színházban. Luxemburg grófját játszák. Hájas, elvéhéd asszony a primadonna. Megdöbentően nem szép nők a mellékprimadonnák meg a kóristalányok. Érthetetlen. Odakünn a korszón százával, ezrével sétálnak a világ legszebb női, két széttépett, letiport népnek, a lengyelnek és a zsidónak az asszonyai, leányai és idebenn ennyi csufság egy halomban. Akármelyik husz sétáló nő odakünnről a korszóról szebb, mutatósabb volna, mint ez a husz szomorú némben.

A felvonásközben kimegyek. Levegőzni. Már erősen alkonyodik. Piroslík az ég alja. Csak nem égő falvak fénye? Mily furcsa

ilyen nyári estén a nagyváros élete. Valami halk, finom, fájó szomorúság száll az emberre, hogy nem ölelheti magához egyetlen öleléssel mindezt az egész, ezt a sok életet. Talán még több ember az utcán, mint nappal. Mennyi szerelmes pár. Valahol hangozanak énekelnek. Benn a muzsika is csupa olesó, futó szerelem. És milyen furcsa, a színház előtt álló lámpaoszlophoz háttal páripa van kötve. Valami tiszt lova, aki a frontról egyenesen a színházig lovagolt, kikötötte a lovát, bement, jegyet váltott és most, husz kilométerre az ellenségtől, kikéfélkedve, megmosakodottan a Lehár szerelmes muzsikáját hallgatja.

A második felvonás is csupa szerelem. De mindennek a csucsája, amikor az egyik színész átöleli az egyik színésznőt, az ajkához tapasztja az ajkát és így, egymáshoz forrott szájjal táncolnak körül a színpadon. Percekig tart ez a csók és a nézőtér kidülledő szemmel, izgult érzékekkel, lázas vérrel, táguló, reszkető orrlikakkal nézi. Az asszony és a férfi teste egymásba fonódik. A két száj végnélkül csókolja egymást. Végtelenségig tart már ez a csók és amikor végre kitáncol a szerelmes pár a színpadról, örült, vad tapsban oldódik fel az idegek görcsös feszültsége. Vad ujrázás tombol. És a színésznek meg a színésznőnek újra ki kell jönnie, újra össze kell tapadnia végtelen csókban. Új lázas lihegés a nézőtéren. És még harmadszor is követelik a csókot, a hosszú, a végtelen csókot. Most már nemcsak a nézőtér

örjög, most már, mintha a szinpadon is a színész és a színésznő igazi mohósággal keresné egymás száját, mintha már rájuk, a csók komédiásaira is átragadna a nézőtér csóklihegése, csókmámora.

Ép, erős, egészséges férfiak százai gyulladtak ki előttem. Katonák akik most jöttek a frontról és holnap már mennek a frontra. Katonák, akik tudják, hogy ma még élnek, de talán már holnap halottak. Férfiak, akik hónapok óta nem láttak asszonyt, nem csókoltak nőt. Az asszony mámore, a csók lihegése ilyen roppant erővel, ilyen gigászi módon, ilyen vad lihegéssel sohse jelent még meg előttem. Istenem, mi mindent mutat meg új arccal a háboru. Még a szerelem is más, mint ahogy régen, valaha, békék idején ismertük.

Mindenütt, utcán, téren, kávéházban, kocsik ölén, mozik sötétjében az ujjongás, az élniakarás városa volt a felszabadult Lemberg, de talán itt, a színházban, a csókmámorban nőtt igazán az életöröm ujjongó városává.

Nagajka.

A cár seregei és hivatalnokai, kozákjai és ochranája szeptember 3-án vonultak be a meghódított Lembergbe és tiz hónap után a város szónoka így jajdult fel a bevonuló osztrák-magyar generális előtt: „Szenvedéseinknek nem volt határa.“ Pedig a cári uralom nem akart kegyetlen lenni Lembergben és nem is volt különösképen kegyetlenkedő. Csak olyan volt, mint odahaza. Egyszerűen átplántálta otthoni uralmát Galiciába.

Csak az orosz forradalmárok emlékiratait és Európához feljajduló panaszait kell olvasnunk és szóról-szóra, jajról-jajra ugyanazt találjuk bennük, ami Lembergben történt. Nem az orosz volt gonosz Lembergben, csak éppen a cárizmus jelent meg a maga uralmának egész teljességével. Kozák, kancsuka, katorga — ez az orosz cárizmus odahaza és ez volt Lembergben is. Kozák, kancsuka, katorga — ez az orosz cárizmus Nagyoroszország népével szemben, ez volt hát természetesen, magától értetődően Vörös-Oroszországban is. „Nem adhatok mást, mint lényegem“ — mondja Lucifer az Ember

tragédiájában. „Nem adhatok mást, mint lényegem“ — cselekszi az orosz cárizmus a népek nagy tragédiájában. Az orosz cárizmus odahaza üldözi a szocializmust, letiporja a nemzetiségeket, halálra gyötri a zsidót. Most idegenbe jött vendégszerepelni és mint a vénülő színész, itt is csak a régi parádés szerepeit tudta eljátszani: üldözte a szocialistákat, letiporta Ukrajna mozgalmát, kinozta a zsidót. Az orosz cárizmus a felszabadítás jelszavával jött Galiciába. És a felszabadítás jelképéül a nagajkát, a hétágu korbácsot hozta el. Parodizálta az orosz cárizmus a francia forradalmat és örökösét, Napoleont, akik körülvitték a szabadság véres kardját a régi abszolút és feudális Európában. De a szabadságért életüket adók véréből piros frigiai sipka helyén a szabadságot kívánók véréből piros nagajka lett a cári felszabadítás jelképe. Ma már egyetlen uralomnak sincsen meg a jogossága ahhoz, hogy más népeket felszabadítson, ma már a népek maguk szabadítják fel magukat. De semmikép se lehet a felszabadítás eszköze a népek legfélelmetesebb veszedelme: az invázió. Az ellenség beözönlése mindig a közvetlen romlást, a fegyver barbár uralmát, a férfivért, az asszonyi könnyet jelenti. Az invázió mindig a gyermek pusztulását, a férfi megálázását, az asszony meggyalázását hozza. Az invázió a legnagyobb veszedelem és az invázió elhárítása az egyetlen jogos háború.

Az oroszok nem voltak különösképen

kegyetlenek Lembergben, csak éppen idegeknek, fegyver jogán uralkodók voltak. Az orosz invázió tiz hónapja Lembergben nem produkált az emberi nem emberségét megszegyenyítő dokumentumokat, de megmutatta, hogy az okosabb, magát türtőztetőbb, a népet nem elvadítani akaró idegenuralom is idegenuralom, megmutatta, hogy igaza van a szocialista elméletnek, amikor minden haladás alapjául és előfeltételül az idegenuralom elhárítását tekinti. A tizhónapos lebergi orosz invázió megmutatja, amit Európa szocialistái évtizedek óta egyedül hirdettek, hogy az orosz cárizmus az európai haladásnak mekkora ellensége.

Lemberg népe nem szenvedett úgy a tizhónapos invázió alatt, mint ahogy Keletporoszország népe ebben a háboruban, vagy a Hererok népe előbbi háborukban, nem szenvedett úgy, mint ahogy a keresztény örmények szenvedtek évtizedekig a mohamedán kurdok mézsárlásaitól és ahogy most a mohamedán kurdok szenvednek a keresztény örmények pogromjától. Az oroszok nem úgy jöttek Lembergbe, mint a vandálok Rómára. De jöttek, de hódítókul jöttek, de ott voltak és mint minden idegenuralommal szemben, mégis igaza volt a városi küldöttség szónokának, aki a bevonuló osztrák-magyar hadsereget üdvözölte, mikor azt panaszolta: „Szenvedéseinknek nem volt határa.“

Ukraina letiprása.

Lemberg politikai kávéházában beszéltem velük, a Café Rómában. Zsufoltan, egymás mellé préselten ültek együtt a márványasztalnál. Együtt voltak ott mindazok, akik ma Lembergben az ukrainai nemzetet képviselik. Ukrainai intellektuellek. Egyikük sem tagja Ukraina nemzeti bizottságának, mert a bizottság tagjait vagy az oroszok cipelték el Szibériába, vagy az okos félelem szöktette el Bécsbe. Hirtelen és szinte magától összeverődött vezetőség ez, mint ahogy forradalmi mozgalmak sohasem szorulnak merev bürokráciára, hanem minden üldözéssel szemben ki tudják magukból teremteni második és ha kell, harmadik és negyedik vezetőségüket is. Annyira összepréselten ültek a kávéház asztala mellett, hogy ha egyik megmozdult, ha egyikből kitört a fojtott szenvedély heves gesztusa, akkor vele mozdult, vele hullámozott a többi is. Nem fiatal emberek voltak ezek az ukrainaiak. Csupa meglett férfi, több ősz, öreg ember, de annyi láz füti őket, olyan szenvedély tör ki belőlük, ahogy csak elnyomott népek ifju

nemzeti, még forradalmi színü mozgalma tud lángolni és lobogni.

Égre kiált a panaszoló szavuk, suttogva orditják vádjaikat az orosz cárizmus ellen, reszketnek, senkiben se biznak, hiszen még nem régen is nemcsak a cárizmus, hanem a lengyelség nemzeti elnyomása ellen is küzdeniök kellett. Ahogy az egyik szenvedélylyel magyaráz, a másik hirtelen odasugja (idegen ember árnyéka suhant el az asztalunk mellett): „Csitt! Vigyázz! Lengyel!”

És ahogy beszélnek, gesztikulálnak, ahogy jajgatnak és áradoznak, egyre világosabb körvonalakkal, egyre vállasabban, egyre izmosabban kibontakozik egy most serdülő, ifju, forradalmi nemzetóriás alakja. Nemcsak panaszok jajgatnak, hanem utópiák kerülnek szét, ábrándok gomolyognak, lázas lelkeség szól az ukrainai nép nagy felszabadulásáról, az önálló, a független, a szabad Ukraináról.

Mi az Ukraina?

Erre a kérdésre első pillanatban Jókai és a romantikus Mazeppa jut az emberek eszébe, azután megvetően tudnak még valamit áruló rutén parasztokról, emlékeznek még valahogy a magyar máramarosi rutén skizma-pörre. Ennyivel szokták elintézni Ukrainát és kevesen akarják tudni, hogy Ukraina népének mozgalma a világhistória egyik legfontosabb mozgása.

Ukraina megszerzése tettenagyhatalom má Oroszországot. A XVI. század közepén hatalmas és független állam

volt Ukrajna, amely a galíciai Santól a Donig és a Fekete-tengerig nyújtózott. A rutén népről nevezték hosszú ideig a Fekete-tengert Mare Ruthenumnak. Hosszu volna elmondani Ukrajna állami életének viszonyosságait. Csak a végeredmény a fontos. Mindenfelől ellenség ostromolta. Északról a moszkoviták, nyugatról a lengyelek és litvánok, délről a tatárok és törökök árasztották el. A Keleti-tengerhez és a Fekete-tengerhez csak Ukrajna testén keresztül lehetett jutni és ezt a szegény, szerencsétlen testet tiporták mind e hatalmak seregei. Ukrajna földje volt a csatatér e folytonos háborúk során és a sok százados küzdelmek után az 1709-iki poltavai csatában végleg elveszett Ukrajna. A sokfajta nép versenyéből Moszkva került ki győztesen és Ukrajna megszerzésével Moszkva európai nagyhatalommá nőtt. Ukrainával jutott el Oroszország a Keleti- és Fekete-tengerhez és ezzel elsőrangú európai szerephez. Ukrajna megszerzésével lett Oroszország nagyhatalommá és azóta, ahányszor Oroszország tulsulyra került, ahányszor valakivel háboruban állott, ellenfelei mindig felvetették az ukrajnai kérdést. Mindig felfedezték, hogy Oroszországot Európában másodrendű hatalommá tenni csak Ukrajna elszakításával és függetlenné tevésével lehet. Hatalmas terület Ukrajna földje: 680.000 négyzetkilométer, amelyből 75.000 Keletgaliciára esik. Hatalmas, 32 milliós nemzet Ukrajna népe. Ebből vagy négy millió él Galiciában és Buko-

vinában.

Történelmi konfliktusok során mindig felvetődött Oroszországgal szemben az ukrainai kérdés, de sohasem kerekedett belőle a cárizmusra komoly veszedelem. Mindig csak külső hatalmak próbálták feszíteni, de Ukrajna népe maga sohasem érezte. Ukrajna népéből kitiportak minden nemzeti öntudatot. Megfosztották valamennyi nemzeti intézményétől és szervezetétől. Eltiltották, nem létezőnek jelentették ki nyelvét. Elcsábították felsőbb osztályait, pusztán csak elnyomott osztályok, parasztok és proletárok nemzete lett Ukrajna, amelynek se nemessége, se polgársága, se értelmisége nem volt.

Két roppant viharnek kellett jönnie ahhoz, hogy Ukrajna népe felébredjen. Az egyik a nagy orosz forradalom volt 1905-ben, a másik a galíciai általános választójog megalkotása volt 1906-ban.

A dicsőséges nagy orosz forradalom a csufos, kudarcos japán háború után megmozgatta az egész nagy birodalom néptömegeit. Egyszerre belesodródta a politika és a szociális élet küzdelmeibe az addig közömbös és számot nem tevő parasztok és munkások. A népnek egyszerre roppant szerepe támadt a kormányzás, az államvezetés dolgaiban. Immár nemcsak a felső osztályok döntötték el a társadalom és állam nagy kérdéseit, hanem a nagy néptömegek. A forradalom demokráciát teremtett Oroszországban, parlamentet alkotott, gazdag sajtót nö-

velt, megszervezte, felvilágosította, képviselői útján uralomba ültette a népet. A néptömegek megmozdulásával megmozdult sok százados alvásából Ukrajna népe is. Amint a paraszt és a munkás valakivé lett a társadalomban, valakivé lett Ukrainának parasztokból és munkásokból álló népe is. A szociális megmozdulás Ukrainában nemzeti megmozdulást is jelentett. Egyszerre feltámad az elnyomott ukrainai nyelv. Bőséges ömléssel indul meg az ukrainai sajtó, százezer számra szóród-
nak ki a nép közé ukrainai nyelven írott füzetek és könyvek. Ukrainai munkás- és parasztpártok alakulnak. Egyszerre kialakul az ukrainai intellektuellek rétege. Különösen a néptanítók és a diákok lesznek népük szenvedélyes felvilágosítóivá, öntudatra nevelőivé és nemzeti harcosaivá. Az addig elhagyott parasztság és munkásság egyszerre szociális és nemzeti öntudatra ébred.

Ugyanekkor a modernné váló gazdasági élet, a földbirtoknak egyre inkább paraszt kézbe való kerülése, egyre több parasztfiúnak szellemi pályára való lépése és e szociális fejlődés megkoronázója: az általános és egyenlő választójog öntudatra ébreszti Galiciában is a rutén parasztot. A rutén paraszt nem érzi magát többé jobbágnak, hanem egyenlő jogokat követel a lengyel nemes urral és a városi zsidó polgárral szemben. De ugyanekkor nemzeti öntudata is felébred: amelyik pillanatban nem érzi magát jobbágnak, abban a pillanatban kezdi ma-

gát ukrainainak érezni. Lemberg lesz ennek a mozgalomnak a centruma. Rosvita névvel népfelvilágosító egyesület alakul. Megszervezik a nagy rutén költőről elnevezett Sevcenko-társaságot, amely könyveivel elárasztja Keletgaliciát. Gazdasági szervezettek tömörülnek, ukrainai könyvtárak nyílnak, ukrainai ujságok jelennek meg. Olvasótermek százai terjesztik az ukrainai kultúrát. Az addig csak paraszti rutén nyelvből irodalmi nyelv lesz, amelyet iskolákban tanítanak, amelyen szónoklatokat tartanak, amelyet hatóságok is számbavesznek. Galiciában és Bukovinában már vagy husz ukrainai középiskola van és a lebergi egyetemen ukrainai tanszékek építődtek. Politikailag is a história színpadára lépett Ukrajna nemzete. Az első forradalmi orosz dumában negyven ukrainai képviselő ült és csak a harmadik, az államcsinnyel teremtett torzdumából tudta őket kiszorítani a cárizmus. Ausztriában harminckét képviselője van a parlamentben a rutén népnek, akiknek obstrukciója nem egyszer kényszerítette rá Ukrajna akaratát az államra.

Ausztriában egyre fokozottabb mértékben tudta magának kiverelkedni Ukrajna népe nyelve, írása, kulturája és agitációja szabadságát. Oroszországban azonban a forradalom leverésével a cárizmus letiporta Ukrajna minden sarjadzó nemzeti reményeit is. Ez az a pont, ahol Ukrajna mozgalma belekerül a világpolitika legfontosabb bonyodalmaiba. Ausztriában

egyre izmosabbá lett a rutén nép nemzeti öntudata, egyre komolyabban vert gyökeret a lelkekben Ukrajna nemzeti önállóságának az eszméje. Galícia az évek során Ukrajna nemzeti egyesülésének és önállósulásának Piemontja lett. Az ukrainai népnek csak kicsiny töredéke lakik Galiciában, mint ahogy az apró Piemont is csak kicsiny része volt a széttagolt olasz nemzetnek, de mindaz, ami Galícia ruténjeiben és ruténjeivel történik, hangos szavu echoval visszhangzik az orosz Ukrajna lelkében is. Ukrajna kérdése így lett az orosz birodalom életkérdésévé. Oroszország területén huszonhét millió rutén él. Ha ez a roppant tömeg felébred és önálló nemzetnek érzi magát, ha nem marad többé a nagy orosz nemzet egyik tájszólása, abban a pillanatban az orosz nemzet törpe kisebbséggé lesz a nagy birodalom nemzetiségeivel szemben. Ha Ukrajna népét sikerül örökre beolvasztani az orosz nemzetbe, akkor finnekkel, lengyelekkel, tatárokkal és egyéb nemzetiségekkel szemben hatalmas és tömör többséggé lesz az orosz, ha nem sikerül, akkor egyrészt elveszti hegemoniáját a nagy birodalomban, másrészt kiszorulván a Keleti- és a Fekete-tengertől, kiszorítódik Európából is.

Az orosz cárizmus létfenntartási ösztöne tehát kettőt parancsol: először elnyomásban kell tartania Ukrainát a maga birodalmában és elnyomásban kell tartania — Galiciában. A cárizmus el is követett mindent, hogy

lefojtsa Ukrajna nemzeti öntudatraébredését. A maga országában végsőkéig üldözött mindent, ami ukrainai, Galiciában pedig moszkalofil ellenmozgalmat szervezett az orosz rubel, hogy megossza vele a rutén nemzetet. Ukrajna mozgalma azt hirdeti, hogy a rutén nép külön nemzet és nem azonos a nagyorossal, a moszkalofil mozgalom azt agitálja, hogy orosz és rutén egyugyanaz és hogy a ruténségnek bele kell olvadnia a nagyorosz masszába. De az orosz cárizmusnak itt sem lehet még megállania. Minden rutén kulturális és nemzeti intézmény Galiciában lázító és öntudatra ébresztő veszedelmet jelent számára az orosz Ukrainában. Végleg csak úgy tiporhatja le az ukrainai Piemontot, ha a kezét ráteszi Keletgaliciára. Ezért törekszik annyi véráldozattal az orosz cár Galicia birtokára. És ez a történelmi fejlődés az egyik oka az osztrák-magyar monarchia és Oroszország ellentétének, végső soron pedig itt mutatkozik meg egyik oka a világháborúnak. Bekövetkezett az, amit az azóta orosz fogságba került kiváló osztrák szocialista, Otto Bauer még a háboru előtt előre megjósolt: „Talán egykor véres csatatéren döntenek majd el, vajjon Keletgaliciára is rákényszerít-e az orosz rendőr az orosz nyelvet, vagy pedig kisiklik-e Oroszország kezéből az Ukrainán való uralom és két nemzeté hasad-e az orosz nép.“

Voltaképpen csak már békében megalkotott programját valósította meg a cáriz-

mus, amikor inváziójával elárasztotta Galiciát és első dolgául letiporta Ukrajna mozgalmát. Már az orosz uralom első napján megkezdődött az ukrainaiak üldözése. Ukrajna képviselői megjelentek Lemberg első kormányzójánál, de ez brutálisan felelte: „Ukrajnai népet nem ismerek. Örüljenek, hogy egyesülhetnek a nagy Oroszországgal.“ Szólt, sarkonfordult és otthagya őket. Ez történt az első nap, a harmadik napon pedig a rutén metropolitát, Szeptyckyj grófot Kurskba száműzték. A metropolita nemcsak a ruténség vallási, hanem nemzeti feje is volt és radikális, demokrata érzésű politikájával nagy szolgálatokat tett a galíciai választójog kiverekedésében. És azonnal megkezdődött az üldözés mindenfelé a görögkatolikus rutén papság ellen. Azt mondták, hogy az egész ukrajnai különválási mozgalom alapja a görögkeleti egyháztól való különállásuk. A rutének templomait mindenfelé ortodox templomokká változtatták, mindenfelé beültették a maguk pópáit. A legnagyobb rutén templomnak, a lebergi Jura székesegyháznak a sok évszázados kincseit elrabolták. A metropolita ugyan mindent befalazott, de árulók denunciálták. Eulógius, az orosz érsek korlátlanul uralkodott. Nagy ünnepek között, királyi pompával vonult be. Nemcsak áldást, hanem pénzt is szórt a nép közé. Szakadatlanul folyt az erőszakkal, vesztegetéssel, megtévesztéssel való térítés. Vagy harminc község át is tért Lemberg környékén a pravoszlaviára. Hogy csinál-

ták? Bejöttek a faluba és megkérdezték, hol van a pap. Ha nem volt ott, akkor bűnösnek találták az ország érdekei ellen és beiktatták helyébe a maguk pópáját. Aki rutén papot Lembergben találtak, azt egyszerűen és minden indokolás nélkül lecsukták. Amelyik faluban ottmaradt a rutén pap, ott meghagyták az állásában, de mellé adták a maguk papját is. Hiábavaló volt minden tiltakozás, két pap ült ezután a községben. A rutén népiskolákat szétdúlták, orosz egyházi iskolákat állítottak fel. Oroszországból tanítókat hoztak. Lembergben két nagy iskolát állítottak orosz nyelv és beszéd tanítására, ahol tanítókat képeztek ki jövőre orosz iskoláik számára. Ilyen iskolákat állítottak Samborban, Stanislauban, Tarnopolban és Csernovitzban is. Minden rutén kulturalkotást szétzúztak. Feloszlatták a rutének tudományos és gazdasági egyesületeit. Nemzeti muzeumukat becsukták, örét elfogták, később pedig egyszerűen orosz nemzeti muzeumnak deklarálták. Az ukrainai sajtót megsemmisítették. Mikor az orosz uralom berendezkedett, magukhoz hívták valamennyi újság szerkesztőjét és bemutattatták valamennyi lap utolsó évfolyamát, hogy aszerint adjanak engedélyt vagy tilalmat további megjelenésére. Az ukrainai lap, a „Dilo“ (A tett) szerkesztőjének azonban egyszerűen azt mondták, hogy ilyen furcsa nyelv egyáltalán nem létezik, következésképp ilyen nyelven többé újság nem jelenhetik meg. De ez nem volt elég, néhány nappal azután

elrendelték, hogy oroszul, lengyelül, németül, franciául, angolul szabad irni — de ukrainai nyelven még a levélírás is tilos. Gyülölettől izzó hangon mondotta az egyik ukrainai:

— Tíz álló hónapig nem irhattam egy sort se a családomnak, mert csak ukrainai nyelven értenek!

— És mi volt a megokolás?

— Semmi! A hirhedt közmondás: Po siomu byt'! Így kell lennie!

És beleszól a másik ukrainai:

— Becsukták minden könyvkereskedésünket. Megsemmisítették annyi év kultur-munkáját. Pedig látta volna, hogy jöttek a Ryneken az orosz Ukrainából való katonák az első héten és hogy kérték a Sevcsenkotársaság könyveit, mindegyik legalább egy könyvet haza akart vinni. Már alig volt könyv a polcokon. Erre megijedt az orosz kormány és becsukatta a boltot. Még a cég-táblát is levétette.

És vádol a harmadik ukrainai:

— Aki nem menekülhetett, minden vezetőnket elfogták és Oroszországba cepelték. Mindig éjjel törtek ránk. Öreg embereket ütöttek, aggastyánokat éjszakákon át gyalogoltattak. A sajtójukat ellenünk uszították. Napról-napra irtak ellenünk. Oroszország ellen való árulóknak és gonosztevőknek vádoltak bennünket.

És csendesesen, szomoruan mondja egy másik:

— Pedig mi nem akarunk egyebet, csak

élni, csak lélekzeni.

Megkérdezem tőlük: Hát mik az ukrainai mozgalom ideáljai?

Egy apró, fekete, szikár fanatikus feleli:

— Önálló nemzet akarunk lenni. Most reméljük, hogy a győzelmek során a háboru tulmegy az osztrák határon. Minden kilométer térnyerés nemzeti terjeszkedést jelent a mi számunkra. Oroszország ellen vagyunk és hisszük, hogy Ausztria-Magyarország és Németország végre belátja, hogy Oroszországot csak úgy lehet letörni, ha elszakítják tőle Déloroszországot egészen a Kaukázusig, ha elvágják tőle a harminc millió ukrainait. Ausztria támogatásával és Ausztria mellé rendelve autonóm Ukrainát szeretnénk, mert tudjuk, hogy az egészen független Ukraina csak ábránd, hogy egyedül, valamely nagyhatalom támogatása nélkül gyengék vagyunk a kivivására.

És hirtelen, mintha szent örület szállná meg, lázzal szavalni kezd. Rutén nyelven deklamál. Vers. Az idegen szavakból is kiérezni a ritmusát. Taras Sevcsenkonak, az ukrainai nemzet legnagyobb költőjének a verse. Amikor kérdezem, hatan magyarázzák, hatan deklamálják, hatan fordítják. Az egész vers egyetlen gyűlöletlihegés a cári elnyomás ellen:

— Ha meghalok, temesetek el a Dnieper partján, a nagy pusztákon, drága Ukrainám szívében, hogy mindent lássak.

Ha mennydörgés rázza meg a világot, ha egész Ukrainából rettentő láng száll az égig

a zsarnok ellen, hadd lássam látó szemmel és hadd higgyek istent.

És valósággal előadást tartanak nekem, hogy ki volt ez a Sevcenko, hogy az ukrainai nemzet legnagyobb költője, első ébresztője. Éppen a háboru előtt ünnepelték születése századik fordulóját, hogy parasztfiu volt, jobbágygyerek, hogy az élete felét népéért, költészetéért Szibériában szenvedte végig. Hogy a legnagyobb munkái „Kaukázus“ meg „Hajdamaki“. Hogy festő is volt, hogy büntetésül, mert a cárizmus ellen lázadt, katonává sorozták, hogy tiz esztendeig kellett a komisz életet kinlódnia Uralban.

Hajdamaki... Parasztszendülés... ez az ukrainai nép nemzeti éposza és voltaképen ma sem tesz Ukraina egyebet. Parasztjai élni akarnak, a maguk nyelvén akarnak írni, beszélni, a maguk embereit akarják az ország házába küldeni és ezért a rettentő zendülésért gyötri őket halálra a cárizmus.

Zsidók gyötrelmei.

A világ legnagyobb gettója alakult a régi lengyel királyság tartományaiban. Éppen a humanizmus idején és éppen Európa legfelvilágosodottabb részeiben kitörő világraszóló aranyu zsidóüldözés kergette mindenfelől a mai Galicia és Oroszlengyelország területére a zsidókat. Vagy tizenhárom millió zsidó él ma az egész világon és ebből vagy hét millió él Oroszországban, Galiciában és Bukovinában. Déli fajtájuk minden külső jelei különböztetik meg őket a körülöttük hullámzó szláv néptengertől. Ez az egyetlen országa a világnak, ahol a zsidók nem vették át a körülöttük élő nemzet nyelvét, nem lettek szlávokká a szláv áradatban, hanem megtartották rontott német nyelvüket, a jiddist. Kaftánjuk és pajeszük, ortodox ritu-suk, vallási ételrendjük, ünnepeik ridegen elkülönzik őket a körülöttük élő nemzektől.

A zsidó nép már évezredek óta a kapitalizmus népe. A paraszti Európában mindig és mindenütt városi elem volt, a földbirtokossal és paraszttal szemben, a nemes urral és a jobbággal szemben, mindig és min-

denütt kereskedő, uzsorás és intellektuell volt. Évszázados üldözés kiszakította minden gyökereit a földből és sápadt, ideges városi palántává tette. A zsidó faj „faji” jellemvonásai voltaképpen nem egyebek, mint a városi ember, a pusztán szellemi foglalkozást üző ember szociális jellemvonásai.

Oroszország ma az az ország Európában, amely legkevésbé jutott még el a városi élethez, amely tehát leginkább érzi önmagától idegennek, másnak, gyűlöletesnek, üldözni és irtani valónak a zsidót. Elmondhatatlan rettenetességü gyötrelmeket szenvedtek és szenvednek a zsidók Oroszországban. Semmiféle törvény vagy jog nem védi életüket és vagyonukat. Össze vannak zsufolva a hatalmas birodalom egy apró foltjára, amely mindössze csak négy százalékát teszi ki Oroszországnak. Csak nagykereskedőknek és bizonyos fajtájú intellektuelleknek szabad ezen a gettórayonon kívül lakniuk, de ezeknek is csak a városokban. Csak bizonyos foglalkozások állanak nyitva a zsidók előtt és csak bizonyos szűkre szabott területeken, természetesen tehát, hogy egyre rettentőbb a verseny a zsidóságon belül és egyre növekvőbb a proletarizálódás. Egyfelől a pogrom, másfelől a kivándorlás szabja meg határait az orosz zsidó életének. Jézus Krisztus golgota-utja, amit oly sokan róttak már fel a zsidó nép ellen, valójában évszázadok óta immár a zsidó nép golgota-utjává lett. A nagykereskedővel, a gyárossal, a tekintélyes ügyvéddel valahogy

csak megbékült a cárizmus, ha zsidó is, de kérlelhetetlenül üldözi a szegény zsidó diákokot, a szegény zsidó házalót, a zsidó proletárt. A zsidók és a cárizmus viszonyáról nagyszerű szimbólumot ad Kautsky: „A régi zsidók Hámánban, Ahasvérus király birodalmi kancellárjában látták a pogromszitók őstipusát, az ellenséget, akit ötven láb magas akasztófára kell felhuzni. A mai cárizmus sokkal kegyetlenebbül gyötri a zsidó népet, mint valaha bármely Hámán, de a kapitalista zsidók mégse kívánják a pusztulását, hanem erőteljesen támogatják kölcsönökkel, amikkel újra meg újra meghosszabbítják életét. Mert Mordechajból szegény szabó lett és Esztert nem királynővé emelik, hanem valami argentinai bordélyba hurcolják.“

Ismerni kell a cárizmus és az orosz-lengyel zsidók viszonyát, ha meg akarjuk érteni a Galiciába betörő cárizmus cselekedeteit Lemberg zsidóival szemben. Az orosz cárizmus Galiciában sem tett egyebet, mint Varsóban vagy Kisenevben. Ahogy a középkori feudalizmus a szántóföld rögéhez kötötte a jobbágyot, úgy köti az orosz cárizmus a városok kőköckáihoz a zsidókat. Első dolga volt, hogy Galiciában is megszüntette a zsidók költözködési szabadságát. Megszüntette a zsidók számára a vagyon- és az életbiztosságot. Minden orosz hivatalnoknak joga volt bele nyulni kezével a zsidó erszényébe és minden kozáknak joga volt megmosni kezét a zsidó vérében. Zsarolás és pogrom között in-

gadozott az orosz uralom alatt a lebergi zsidó élete és még csak Amerikába se szökhett előle. Elállta utját a háboruteremtette, katonák eleven testéből font svarmlénia-kerítés.

Az orosz cárizmusnak kezdettől fogva az volt a politikája Galiciában, hogy minden nemzet és minden osztály elégtelenségét a zsidók ellen terelje. Kiáltványokban hirdette, hogy meg akarja szabadítani Galiciát a zsidó uralomtól és ami nemzeti panasz, ami szociális nyomoruság volt, azt mind arra uszította, hogy a zsidóban lássa bajai és jajai kutfejét. Természetes tehát, hogy ebből az atmoszférából csakhamar ki kellett szikráznia a zsidóellenes pogrom villámának. A pogromnak törvényszerűen be kellett következnie és mégis furcsa, bolond véletlen idézte elő. Szeptember huszonhetedikén történt. Csendes, szép vasárnap délután két orosz katona sétált Lembergben a Krakkói-utcán. Valami tolvaj gyerek kilopta az egyiknek a zsebéből a bugyellárisát. A katona észreveszi, utánairamodik, hogy nyakoncsipje, futás közben a lábába gabalyodik a fegyver és elsül. Nagyot szól a puska a csendes utcán és még nagyobb lett az apró eset visszhangja. Ki tudná megmondani, hogyan és milyen módon, de csakhamar szétszalad az egész városban a hire, hogy a Krakkói-utcán zsidók rálöttek orosz katonákra. A rémhír begurul az orosz kaszárnyákba is és már száll a parancs, hogy rajvonallal kell megszállani a bűnös városrészt. És a svarmlénia halálo-

san maró kigyója végigtekergődzik a Grodeki-uton, a Zukewska-utcán, a Kazmierzowska-utcán. Hasonfekve csusztak előre keresztbe az utcán a nagykucsmás cserkesz katonák. Ó, most már a pogromot is a modern hadviselés minden új tanulságai szerint csinálják! Azután bejárták a bűnös városrész utcáit, belöttek az ablakokon, tömérdek halott és sebesült maradt utánuk. Csupa zsidó, de köztük egy keresztény is. A házak ablakai még ma is szétzuzottak, a malterban még ma is látszanak a puszkagolyószakította lyukak. Az első pogrom halottai már rég porladnak, de a legutolsó pogrom sebesültjei még ott nyögnek és hörögnek a kórház ágyain. Sokszor dult még pogrom Lemberg zsidó negyedében, de a legvadabb és legvéresebb ez az első meg a legutolsó pogrom volt. Az első pogrom védtelen és fegyvertelen emberek ellen szegeződött, az utolsó pogrom már felfegyverzett revolveres, ólombotos férfiakat talált magával szemben.

Az orosz kormányzat Galiciában eltiltotta, hogy a zsidók egyik községből a másikba menjenek, egyik városból a másikba utazzanak, mert attól félt, hogy kikémelelik hadállásait és hadicsomópontjait. Ezt a rettentő rendszabályt még az orosz ujságok is elítélték. De a cárizmus uralmának leMBERGI exponense, a „*Slowo Polski*“ cáribb akart lenni a cárnál és denunciálta ezt az Oroszországból jövő liberalizmust: „Ti orosz lapok ne támogassátok a zsidókat, inkább vigyázzatok, hogy a zsidók el ne áruljanak

benneteket Oroszlengyelországban. Amikor ellenséges golyók ezrével pusztítják testvéreiteket, óvakodjatok attól, hogy ti a zsidókat pártoljátok. El ne felejtsetek, hogy egyik hadvezéreket rendeletet adott, hogy a galíciai orosz-lengyel spionkodást egyszer és mindenkorra lehetetlenné kell tenni. A zsidót gyűlöljétek, ne érintkezzetek vele, el kell őket mint népet törölni a föld színéről. Mit vétett a szegény Szibéria, hogy odaküldik a zsidókat?“

Véksőkig vitték a zsidók egyhelyhezláncolásának politikáját. Még akkor sem engedtek zsidót egyik községből a másik községbe utazni, ha azért akart menni, hogy segítséget, pénzt, élelmiszert vigyen nyomorgó társainak, ha azért akart menni, hogy meglátogassa a háboru zürzavarában messze sodródott feleségét és gyermekeit. Még akkor sem, ha maga a kormányzó, gróf Bobrinsky írta alá az utipasszusát. Az orosz hivatalnokok egyszerűen füttyültek a kormányzó passzusára és a mindenható kormányzó is csak vállát vont, mikor panaszra mentek hozzá és egyetlen rendszabálya mindössze egy üzenet volt a renitens hivatalnokhoz: „Mondják meg neki, hogy számár.“

Állandó volt a zsidók gyötrése az orosz Lembergben, de a kínzás foka mégis változott. Annyira, hogy bizonyos fokig a zsidókkal való bánásmód lett a külvilágtól elzárt Lemberg napilapja. Az invázió első idejében még kaptak ujságot a lebergiek, de később igen szigorú rendeletekkel tiltotta el

az orosz kormányzás a német és osztrák ujságok behozatalát és olvasását. Az emberek eleinte nem vették tulságosan komolyan ezeket a rendeleteket, de annál komolyabban vette őket az orosz uralom, egész csomó embert fogtak el és zaklattak házkutatásokkal a tiltott ujságolvasás miatt. Sőt, amikor ez sem használt, egyszerűen Szibériába küldték a makacs ujságolvasókat. Az utolsó három hónap alatt már egyáltalán semmiféle külföldi vagy német ujság nem jutott a lebergiek kezébe és semmi pozitív hír nem informálta őket a hadiszerencse forgásáról. Csak egyetlenegy tünet egészítette ki az orosz vezérkar kommunikéit: ha az oroszok jól álltak a harctéren, akkor jól bántak a zsidókkal Lembergben, ha rosszul, akkor fokozottabban gyötörték őket.

Sokan próbálkoztak a kínzások elől úgy menekülni, hogy kikeresztelkedtek. Olyanok is akadtak, akik nem is katolikusokká lettek, hanem egyenesen pravoszlavokká, „igazhivőkké“. De a kikeresztelkedés se igen használt, mert később már az ukázok a zsidók ellen szegeződő rendelkezésekben finom pontossággal nem zsidókról, hanem zsidószármazásu egyénekről szóltak. A cárizmus pontosan és jól dolgozott, bürokráciája fürge volt, mint a nyul, élesszemű, mint a sas, kiméletlen, mint a karvaly, ha arról volt szó, hogy zsidót gyötörjön, zsidót zsaroljon. A zsidó diák, a zsidó kiskereskedő és a zsidó proletár érezte leginkább testén a nagajka csattanását. A gazdag zsidó vala-

hogy csak kiváltotta magát. A börtönök ajtait mindig megnyitotta előtte a rubel. És ha az orosz uralom a rubel árát 3.33 koronában állapította is meg, akiknek sokszor ezer 3.33 koronájuk volt és arany, ezüst vagy akár bankópapírpáncéllal övezhették magukat, azok valahogy mindig csak szabadulni tudtak az ochrana karmai közül.

Ahogy a hónapok multak, egyre mérhetetlenebbé nőtt a zsidók gyűlölete az orosz uralom ellen, úgy hogy ma Galiciában csodálatos módon a legnemzetközibb népfaj, a lengyelzsidó, a legerősebb osztrák hazafi. A fegyvertelen lengyel, a nem ukrainai érzésű rutén valahogy csak még belenyugszik az orosz uralomba. Türi, nem protestál ellene. A fegyvertelen zsidó se protestál, hiszen a szuronyok ellen hiába is protestálna. De nem is türi nyugodtan. Intrikál, konspirál. Spionkodik a cárizmus ellen. Ahol lehet, árt neki. Ahol teheti, kenyeret ad az éhes magyar katonának. Elrejt a menekülő osztrák patrult. Hirt hoz az osztrák-magyar kommandónak. Fizet a pogromokért. A lengyel se örül a cári uralomnak, de nem tesz ellene semmit. Korrektül cselekszik, hiszen a fegyvertelen civil lakosságnak semmi köze, semmi beavatkozása a háboruba. De a zsidó mégis beleavatkozik. Magára zuditja az orosz kancsukát, fejére sodorja a romlást, asszonyai testére a gyalázást, boltjára idézi a vörös kakast, de mégis árt az oroszoknak, ahol tud, amivel tud. A zsidó nem feledkezik meg egy percre se a pogromról, az első Ki-

senévről és az azóta bekövetkező annyi más Kisenevről. A lengyel fásultan ül és eszébe se jut 1863, eszébe se jut Varsó, rá se jár az emlékezése a nagy lengyel forradalom dicsőséges napjaira, vértforraló bosszuval nem gondol a cári szoldateszka lengyelölő vérengzéseire. A lengyel nemzetből kiveszett minden forradalmi tradíció. Csodálatos változása a históriának. Valaha a lengyel nemzet katonái vezérkedtek minden európai forradalomban. A negyvennyolcas vihar idején Berlinben Mieroslawski, Magyarországon Dembinski, Bécsben Bem a vezér. Ma a nagy háboruban idegen nemzetek hadseregei döntenek Lengyelország sorsáról, csak éppen maga a lengyel nemzet nem szól bele a maga sorsa kiverelkedésébe.

Az orosz uralom tisztában is volt vele, hogy a zsidó milyen komoly és elszánt ellensége. A legklasszikusabb dokumentuma annak, hogy a cárizmus szolgái mennyire tisztán látták a helyzetet, a következő párbeszéd a lebergi zsidók egyik kiváló és európai műveltségű vezetőférfia és az európai államférfi modorát pózoló Bobrinsky gróf között. Bobrinsky gróf, Lemberg kormányzója magához hívatta a zsidó vezetőembert és szemére hányta:

— A zsidók Lembergben ellenségeink.

A zsidó vezetőember őszintén felelt:

— Igen, de csoda volna, ha nem volna így. Mindenütt Európában jogaink vannak, csak Oroszországban nem.

— Hát mit tehetnénk önökért? Én szive-

sen megváltoztatnám a közöttünk levő viszonyt.

— Engedje meg kegyelmes uram, hogy Talleyrand szavaira emlékeztessenem. A győztes sokkal biztosabban ül a legyőzöttek szívében, mint a szuronyok hegyén. Önök üldöznek bennünket, mi tehát nem tehetünk egyebet, minthogy elzárjuk a cár uralma elől szivünket.

És a cárizmus zsidó politikájának leggyilkosabb kritikáját maga a cárizmus legelső lemergi képviselője, Bobrinsky gróf mondotta, amikor a beszélgetést így fejezte be:

— Ha zsidó volnék, én se cselekedhetnék máskép.

Szocialisták üldözése.

A dicsőséges orosz forradalom óta az orosz cárizmus a proletárságban látja legveszedelmesebb ellenfelét. Százezerszámra keltek fel a cári uralom ellen a proletárok, tizezerszámra deportálja őket Szibériába, tizezerszámra láncolja őket börtöneibe, ezerszámra küldi őket vesztőhelyeire. 1905 októberében a roppant sztrájkforradalom megreszkettette az egész hatalmas orosz birodalmat és II. Miklós cárt arra kényszerítette, hogy október 17-én reszkető kézzel aláírja alkotmánytigérő kiáltványát. Majd tiz esztendeje, hogy a cár kénytelen volt fejet hajtani a proletártömegek előtt és azóta legszivesebben fej nélkül szereti látni a forradalmárokat. A forradalmat leverték a cár kozákjai. Hogy minő eszközökkel, arról most Keletporoszország és Felsőmagyarország meg Galícia tehet élő tanubizonyságot. A cárizmus levágta a forradalom sárkányának a fejét, de az ércerejü fejlődés Kadmosa elvetette a sárkány fogait és ime most páncélos férfiak nőnek ki Oroszország földjéből, újból forradalmi hírek szállnak a cár birodalma felől. Proletárforradalmak elrettenthetetlenül szivósak. Ahogy Marx írja „III. Napoleon államcsinyjé“-ben, a cezáriz-

mus e nagyszerű kritikájában, amely a cárizmus kritikája is lehetne: „Polgári forradalmak, aminők a XVIII. század forradalmi, gyorsabban haladnak diadalról diadalra, drámai hatásuk egymást éri, az emberek és dolgok tüzgyémántokba látszanak foglalva, az önkivület a nap uralkodó szelleme; azonban életük rövid, gyorsan eléri csucspontjukat és sokáig tartó kiábrándulás következik, míg a társadalom megtanulja józanul elsajátítani viharai és törekvései korszakának eredményeit. Proletárforradalmak ellenben, aminők a XIX. századéi, állandóan önmagukat bírálják, folytonosan megakasztják önmagukat haladásukban, visszatérnek látszólag már bevégzett eredményekre, hogy újból nekifogjanak; kegyetlen alapossággal kigunyolják első kísérleteik félszedségeit, gyengéit és nyomorúságait, ellenfeleiket látszólag csak azért gyürik le, hogy erőket gyűjthessen a földből és óriásként emelkedhessen föléjük, ismételten visszariadnak saját céljuk bizonytalan szörnyüségétől, míg elérkezett a helyzet, amely minden visszafordulást lehetetlenné tesz és a viszonyok maguk kiáltják: *Hic Rhodus, hic salta! Itt van Rhodus, itt ugorj!*“

Ugy látszott, hogy 1905-ös orosz forradalom csak azért gyürte le ellenfelét, a cárizmust, hogy az erőket gyűjthessen a földből és rettentő óriásként emelkedhessen fölébe. De ime, még tiz esztendő se telt el és a cárizmus máris ingadozik. Máris kénytelen a vele szemben álló új társadalom követelé-

seit elfogadni, ha nem akar végkép elpusztulni. A kapitalista rend teljes elismerése és a proletárság emberszámba vevése nélkül nem tud megállani a cárizmus. Vert seregei mindenfelől futnak. A német municióbőség és az orosz municióhiány különbsége első soron a német és az orosz proletárság szervezettségének, elismertetésének és szociálpolitikai védettségének a különbsége.

Tíz esztendő óta egyebet se tesz az orosz cárizmus, csak üldözi a proletárság szervezeteit, tiporja a szocializmust, halálthozó kaszával dönti a szakszervezeti mozgalmat. Börtön, üldözés a munkásság vezéreivel szemben, a szocialista sajtó kiirtása, a munkásszervezetek föld alá kényszerítése — ez a cárizmus politikája Oroszországban és ezt a politikát hozta el magával Lembergbe is.

Az orosz invázióval meghalt Lembergben minden politikai élet. A proletárság elrémult kétségbeeséssel látta a cárizmus bevonulását. A munkásság nem felejtett, emlékezett az orosz forradalom napjaira és tudta, hogy ő lesz az első áldozata és legüldözöttebb vadja a cárizmusnak. A cári uralom nagylengyel lebergi lapja a „Slowo Polski“ már eleve tajtékozva izgatott a szocialista párt és nagyszerű alkotása, az orosz cárizmussal küzdő lengyel légiók ellen.

Éppen választási küzdelemre készülődött Lemberg munkássága, amikor rátört az orosz invázió. A szociáldemokrácia Lemberg-

ben komoly politikai hatalom. Hét mandátum közül kettő az övé és a többi kerületben is tömör kisebbség. Most lett volna az első választás a galíciai tartománygyűlés új, jobb, igazságosabb, demokratikusabb választójoga alapján. Szeptember tizenhatodikán kellett volna mérkőzniök a pártoknak, de Koritowszky, Galícia helytartója még augusztus közepén elrendelte a választások elhalasztását.

Ájult rémület bénította meg Lemberg proletárságát. A politikai agitáció azonnal belefűlladt az orosz áradatba. A szakszervezeteknek orosz módra a föld alá kellett menekülniök. A szervezetek pénzét, iratait, könyveit magánlakásokba rejtették el. A munkásság vezéreinek egy része bevonult katonának, más része elmenekűlt az orosz vihar elöl, de egy része ott maradt és belekerűlt az orosz üldözés minden sodrába, beleragadódott minden örvényébe. Roppant spiclihad indult el a szocialista párt ellen. Kimerészkedtek most a napvilágra azok a régi russzofilek, akik évek óta rejtőzködtek Lembergben, de ezeken kívül is minden nap új meg új kopók százaival növelte a cárizmus vadászfalkáját. Különösen sok szolgálatot tettek a cári ochranának Lemberg házmesterei. Belőlük rekrutálták az oroszok legtöbb és leghasznosabb spiónjukat. Lemberg környékéről való parasztok ezek a házmesterek, akiket a nyomoruság beterelt a nagyvárosba és akik nem tudtak beleilleszkedni a nagyváros fejlettebb ipari életébe,

akik nem tudtak ipari proletárokká emelkedni. Zagyva, romlott, mindenre kapható csőcselékproletárság támadt belőlük, mint ahogy Lembergben egyáltalán meglepően nagy a foglalkozás nélküliek, a mesterségből kikopottak, az alkalmi keresetűek Lumpenproletariat-ja. Lemberg házmesterei méltóknak bizonyultak Moszkva hirhedt házmestereihez. Mint valami paraszt-Vendeé úgy szegeződtek szembe Lemberg népével. Elsősorban a házmesterek spionkodása révén tudott az orosz ochrana olyan gyorsan és olyan biztos sikerrel berendezkedni Lembergben, a számára teljesen idegen nagyvárosban. Házkutatások, börtönzések, deportálások egymást érték. De csucsára hágott az üldözés a cár lebergi látogatásával. A cárt várta Lembergben az ochrana, meg akarta hát tisztítani a várost a gyanus, a forradalmi elemektől. A cár április második felében bevonult Lembergbe, de még előbb bevonult a Batorego-fogházba Hartleb Taddeus, Korkes Náthán dr., Haskler Artur, a lebergi munkásmozgalom három vezetőembere és velük tizenöt proletár. Azt a vádat szegezték ellenük, hogy még az orosz invázió előtt egy augusztusban való demonstráción, a Mickievic-szobornál elégették a cár arcképét. A vád igaz se volt. A demonstrációt nemis a szociáldemokraták rendezték. Az egyik vádlott nemis volt a demonstráció idején Lembergben, hanem Bulgáriában élt. De hiába tiltakozott, hiába követelte, hogy szembesítsék a tanukkal, azt felelték, hogy

a tanuk titkosak, az adatokat magukba foglaló jegyzőkönyvek titkosak. A cárt várták, az ochrana érdemeket akart tehát szerezni, be akarta bizonyítani, hogy nélküle veszedelmek felhői sűrűsödnenek a cár feje fölé. Azután elment a cár is, megnyugodott az ochrana is. Először úgy volt, hogy Szibériába számüzik az elfogott szocialistákat, de azután május közepén épp oly hirtelen szabadon engedték őket, mint amily hirtelen a Batoregoba kerültek. De a szabadság, az ochrana kegyelméből való szabadság még rosszabb volt, mint a börtön. Rendőri felügyelet alá helyezték őket, mint az utca leányait. Rettentő tortura volt ez. Ki voltak szolgáltatva az ochrana minden önkényének. Minden rendőr őket zsarolhatta. Minden reggel új reszketést hozott. Minden csendőr elől félve kellett kitérniök. Szimatoló spiónokat vesztegetni kellett. Végül is nem bírták tovább a „szabadság“ kinjait és önként rab-ságba helyezték magukat. Heteken, hónapokon át nem mozdultak ki az utcára, hogy ki ne spiónkodhassák őket. Gyötrelmesebb volt ez az igazi börtönnél is, mert hiányzott belőle a vasrács és a börtönőr kényszerítő ereje.

A „cártégető“ per egyik főszereplője mesélte:

— Elkövetkeztek a cári uralom utolsó napjai és megtudtuk, hogy az oroszok Szibériába akarnak bennünket cepelni. A rémület járványa lett urrá rajtunk. Tudtuk, hogy nappal nem fognak bántani, hiszen az och-

rana mindig csak éjjel dolgozott. Minden éjszaka másutt bujkáltunk. Az utolsó éjszaka egy padlásszobába futottam. Épp aznap hajnaltájt negyven kozák tört a házra egy russzofil pap vezetésével. Csodálatos módon végigaludtam a veszedelmet, a sok éjszaka óta tartó állandó virrasztás végsőkéig ki-merített. Nem is tudtam semmiről, ami az éjszaka történt. Csak reggel hat órakor tudtam meg, hogy az egész ház átkutatása után éppen most vonult el dolgavégzetlen az ochrana. Délelőtt tíz órakor már az irodakisasszonyom jött nagy lelkenedezve, hogy az orosz rendőrség épületéről eltűnt az orosz zászló. A zászló letűnt, de a rendőrség még itt volt. Az utolsó pillanatig mindig hajszolt bennünket. Kozákok irgalmatlanul belovagoltak a Café Rómába, abba a kávéházba, ahova járnunk szoktunk. De végre mégis bekövetkezett a nagy, a végső fellelékezés: a cárizmus emberei elvonultak. A szociáldemokrata párt öröme kettős volt. Mert megérte azt az örömet is, hogy leggyűlöltebb ellenségei, a nagylengyelek hitvány megalkuvásuk miatt most együtt futottak az oroszokkal vagy a tisztesség bojkottja alá kerültek. A cár szolgálói elvitték magukkal az összes prostituáltakat és az összes russzofileket, elvitték a spióncodó házmestereket és azokat a cselédeket, akik kirabolták az üresen hagyott lakásokat és elvitték természetesen a „Slowo Polski“ egész szerkesztőségét. Most látták az emberek, mit jelent a cárizmus kulturája: Nyugtalanság otthon, nyug-

talanság az üzletben, nyugtalanság az utcán. Ma lefeküdtem és holnap arra ébredtem, hogy uton vagyok Szibéria felé. Minden csengetés összerázott, minden zaj halálra rémitett, minden kocsizörgés rendőrséget, börtönt, Szibériát jelentett.

Az orosz uralom és a nagylengyel uszítás meggyötört bennünket, de végső soron éppen az cárizmus üldözése és a nagylengyelek szétzüllése hatalmasan megnövelte a szociáldemokrácia tekintélyét. Hiszen mi hirdettük mindig, hogy ki kell használni lengyel nemzeti szempontból a nemzetközi válságot. A szociáldemokrácia alkotta meg a lengyel légiót, az osztrák-magyar hadsereggel való fegyveres kooperáció eszméjét és cselekedetét. Ma népszerűbb, mint valaha Lembergben a szociáldemokrácia. A „Glos“ újra megjelent és az utcán szétkapkodják az emberek. Lemberg feltámadásának nagyszerű szimboluma volt az a jelenet, amikor az oroszok kitakarodásával felkelt a lebergi munkásság és a „Vörös zászló“ forradalmi énekével szétzuzta a „Slowo Polski“ redakcióját. Mint tíz év előtt Oroszlengyelországban, úgy harsant fel most az orosz cárizmus ellen: „Rég ontják a hóhérok vérünket, a nép keserű könnyei omlanak, de eljön a megtorlás órája és mi leszünk a bosszuló birák.“

A munkásság gazdasági helyzete szomorú és nyomorult volt az orosz uralom alatt.

A politikai bénulás már maga is nyomoruságot teremtett volna, a munkásság szervezeteinek tetszhalála és az illegalitás földalatti koporsójába kényszerítése már minden egyéb ok nélkül is sok fokkal lejjebb szállította volna a proletárság életnivóját, de mindezt végsőkéig fokozta az invázióval együttjövő gazdasági válság. A régi háborúk is elhozták a maguk rettentő kísérőit: a dögvészt, a kolerát, a gyilkolást és az erkölcsi romlást. De az új, a mai hábornak még mindezek a rémeken kívül van egy halált és pusztulást szóró kísérője: a gazdasági válság. A munkanélküliség egész sulyával rászakadt a proletárságra a világtól elszakított Lembergben.

A drágaság nem volt nagy. Oroszországból tömérdek élelmiszert vittek Lembergbe. Ahogy egy értelmes munkás mondotta: „Oroszország hizlalt bennünket, mint a disznókat, de úgy is bánt velünk, mint a disznókkal.“ A drágaság nem volt tulnagy, de kereset viszont nem volt semmi. Csak az üzletek alkalmazottai tudtak megélni. A gyárak munkája meghalt. A nyomoruság kísértete egyre sápadtabbá tette a proletárnegyedek arcait. Később sokban javult a helyzet. Az orosz hadseregnek sok minden kellett: ruha, cipő, kenyér, munició. Mindez valami munkaalkalmat teremtett a proletárság egyrésze számára. Ha valaki az éhhalál helyett az orosz Lemberget egyre sürűbben ostromló gránát- és srapelhalált választotta, akkor munkaalkalmul kínál-

kozott a sáncásás. Legkevesebb munkájuk és így legnyomoruságosabb életük volt az építőmunkásoknak. A bérek mindenfelé igen alacsonyak voltak, átlagban egy rubelt kereshetett a dolgozó munkás naponta. Rettentő volt a nyomoruság a proletár-asszonyok és leányok soraiban. A férfiak az osztrák hadseregben szolgáltak, de az asszonyokat az osztrák állam támogató segítésétől elvágta az orosz uralom. A város ugyan sokat tett értük, de mégsem tudta megakadályozni, hogy a nyomoruság sokakat a testi letörésbe, vagy a lelki letörésbe: a prostitúcióba ne hajtson közülük. A munkásbiztosító működött az orosz uralom alatt is, a baleszbiztosítás nem, csak a betegsegélyzés. De segélyt csak ott tudott fizetni, ahonnan tagdíjat is kapott. Különösen a városi üzemek tartották életben és különösen sokat tett érte Rutowsky polgármester, akit az oroszok később magukkal cipeltek.

Nemcsak a munkásság politikai és gazdasági mozgalma bénult meg teljesen az orosz invázió alatt, hanem lefoszlott minden kulturmunkája is. Megszűnt minden oktató munka. Se gyermekek, se felnőttek tanítása nem folyt az oroszok által bezárt iskolákban. Az iskolák kapuit bezárták, a szakszervezetek oktató munkáját megakadályozták. Amikor a munkanélküliség utcájára kerültek a felnőttek, ugyanekkor a csavargás utcájára kerültek a gyermekek. És ha évekig fog tartani, amíg Lemberg proletársága kiépíti politikai, gazdasági és kultur

munkájának most vert csorbáját, évekig fog tartani az is, amig elmulik az utcai élet okozta lelki csorba a gyermekek életéből.

A proletársággal és a kulturával, meg kettejük összefogódzkodásával: a szocializmussal úgy bánt lemergi uralma alatt a cárizmus, mint született ellenségeivel. Érezte, hogy a legkomolyabb veszedelem, uralma legvégzetesebb megdöntése innen fenyeget. Látta jönni maga felé egyre félelmetesebb ellenségét és halálra próbálta fojtani. Okkal és joggal sóhajthatott hát a lemergi munkásság egyik vezérembere, amikor elmúlt a cári uralom Lemberg felől: „A Kelet szennyos hullámai elmúltak és most végre újra eleven kapcsolatban vagyunk Nyugattal, Európával.“

Jó oroszok.

Igen, ilyenek is voltak. A lebergi orosz uralom idegenuralom volt, de az eszközei emberek voltak, rossz és jó emberek, ahogy az emberek általában szoktak lenni. Az üldözöttek csálhatatlan közvéleménye nemcsak a brutalitásokról, hanem a jócselekedetekről is tud, nemcsak az elnyomásról, de a segítsérről is beszél, nemcsak a rossz, hanem a jó oroszokra is emlékezik. Nem is furcsa, hogy voltak jó oroszok is Lembergben. Az volna éppen a csoda, ha egy se vödött volna el Lembergbe a Tolstoj áldott lelkü muzsikjai, a Gorkij vajszivü éjszakai alakjai, a nagy orosz forradalom néppel érző harcosai közül. Igen, az lett volna a csoda, ha nem került volna el Lembergbe a Gorkij bölcs Lukája, a Dosztojevszkij tisztult szivü Raszkolnikovja, a Gonesarov légynek se vétő, ellustult Oblomovja, az lett volna a csoda, ha nem került volna egy aszszony se Lembergbe a Kovalevszka Szonyák forradalmár fajtájából.

Foglyait nem éhezette az orosz. Idegen-szerü volt az ellátás, de becsületes és bősé-

ges. Egy Lembergben bujdosó magyar katonára mesélte: a kozákok őriztek, mikor elfogtak és náluk kaptam kosztot is. Első nap délben kikapom a porciómat, hát egy egész marhanyelvet adnak a sajkába. Megkérdezem: Hát egész hétre egyszerre kapom ki a husomat? Nevetve feleli a kozák: Nem. Csak edd meg, estére kapsz megint másikat.

Sok ágyneműt vittek el az oroszok. Mindenfelől összeszedték, társzekerekre rakták és úgy fuvarozták el. Ágyneműkkel tele kocsik álltak a Karola Ludwigán. Arra megy egy orosz generális, arcába szökik a vér és gyilkos gunnyal mondja: „Ime, az orosz trofeák!”

Igen sokan jöttek Lembergbe Oroszországból, hogy a nyomoruságon és szenvedésben enyhítsenek és segítsenek. Sok pétervári és moszkvai asszony jött, aki vörös keresztet ápolónőnek vétette fel magát, csak hogy eljöhessen és aki pénzzel, bujtatással, rokonszenvvel, összeköttetéssel segítette az üldözötteket. Voltak orosz katonáorvosok, akik titkon, fejük kockáztatásával ingyen gyógyítottak bujdosókat és proskribáltakat. Egy zsidósegítő bizottság működött Lembergben, amely száznolevanezer rubelt, félmillió koronát kapott orosz pénzből. Egész legendákat mesélnek egy orosz forradalmár iróról, akit katonatiszti szolgálata vetett el Lem-

bergbe. Ez az ember katona volt, de mindig megmaradt igaz embernek és az üldözöttek igaz barátjának. Akit bántalom ért, az hozzá fordulhatott, akit üldöztek, az nála kereshetett menedéket. Mindenkit védett, mindenkit a szárnya alá vett. Állandóan tiltakozó táviratokat küldött Pétervárra. Nemes szenvedéllyel minden igaztalanságot és jogsértést jóvá akart tenni. Kár, hogy nem szabad ma még többet mondani erről a nagyszerű apostolról, aki orosz katonatiszti ruhában is megmaradt az orosz forradalom igazi katonájának.

Az ochrana működése gyűlöletes volt az orosz katonák szemében is. És orosz tisztek nem egyszer fogadkoztak, hogy a háboru után odahaza majd leszámolnak a politikai titkos rendőrség intézményével. De még az ochranában magában is akadtak jó oroszok. Nem egyszer maga a rendőr szöktette meg a bujdosót. Sőt, hogy a csoda teljes legyen, még olyan rendőrtisztviselő is akadt, akit nem lehetett megvesztegetni. Valakit feljelentett egy asszony, hogy spiónkodik az orosz uralom ellen. Az igazi ok pedig az volt, mert az asszonytól járó házbért követelte. Az ijedt ember már Szibériától rémüldözött és pénzt akart adni a rendőrtisztnek. A rendőrtiszt képéből kikelve ordított rá: Ha jót akar, ne merjen megvesztegetni. És szabadon bocsátotta.

Seremetiev grófról, az orosz Lemberg első kormányzójáról beszélnek: Egyszerű, szegény zsidó járult elébe és jajgatva panaszolta, hogy egy orosz katonatiszt erőszakkal kvártélyozta be magát hozzá. Seremetiev, a gróf, a kormányzó, a legelső nagy ur Lembergben, csákót nyomott a fejébe, kardot kötött az oldalára, megállás nélkül rohant a szegény zsidó hitvány lakására és magából kikelve sajátkezüleg pofozta ki az erőszakos marta-lócot a lakásból.

Az üldözöttek egyik vezérénel titkon igen sok jó orosz fordult meg. Egyszer tea mellett négytagu társaság ült nála. Egy szabadelvű nemes ur, egy zsidó törzsorvos, egy forradalmár író és egy értelmes haladó nacionalista. Mind a négyen oroszok voltak, mind a négyen katonatisztek voltak, mind a négyen jó orosz hazafiaknak vallották magukat és mind a négyen egy hanggal kijelentették, hogy a legnagyobb, a legvégzetesebb, a legjövátéhetetlenebb szerencsétlenség volna, ha Oroszország győzne. Mert Oroszországnak szabadság kell és ha Oroszország győz, akkor ez a cárizmus, a reakció győzelmét jelentené a haladó Oroszország felett.

Sok jót mesélnek az orosz közkatonákról is. Sok jó fiu volt a szennyes zöld zubbonyban. Ha bekvártélyozták őket valahová, magányos asszonyhoz, akinek a férje oda

volt ellenük harcolni a háboruban, de sokan gondoltak a maguk otthonhagyott asszonyaira és segítettek, amiben tudtak. Sokan, sok jót mesélnek az orosz katonáról. Tüzet csinált, fát vágott. Ételt megosztotta. Gyerekekkel játszott. Egy szegény öregasszony meséli, hogy hónapokig hordta neki a menázból az ételt egy orosz katona. A világ legvidámabb fickója, csupa tréfa és pajkosság, csak aztán a tavasszal lett melankólikus. Nem bírta már a lelke a háborút, haza szeretett volna már menni a fekete orosz pusztákra.

Sohse szabad elfelejteni, hogy ami üldözés, gyötrés és bántás Lembergben történt, azt az a cári uralom vitte véghez, amely odahaza csak így üldözi, gyötri és bántja a maga népét is. Olyan ember mondta, akit talán legjobban üldözött Lembergben az orosz cárizmus: A z o r o s z n é p j ó , m i n t a h o g y j ó m i n d e n n é p .

A földalatti Lemberg.

A negyedmillió nagyváros cári urai nem sejtették, hogy nemcsak az a Lemberg van, amit ők látnak a lábuk előtt, hanem egy másik Lemberg is él a lábaik alatt. A tizhónapos orosz uralom idején földalatti Lemberg rejtőzködött a földfeletti Lemberg alatt. Megujult tiz hónapra a régi római katakombák élete, a római cézárizmus elől rejtőzködő első keresztények bujdosása. Százával bujdosnak Lembergben osztrák és magyar katonák. Még az oroszokra diadalmas első lebergi csaták idején kerültek orosz fogságba. Sikerült valahogy elszökniök. A „pozíciókból“ (igy nevezik az oroszok a „svarmléniát“) Lembergbe jutottak, vagy éppen Lembergben „lógtak“ meg. És éppen az döntötte el a sorsukat, hogy Lembergbe kerültek. Ez mentette meg őket Szibériától. Ez az, amit se Budapestnek, se Bécsnek nem szabad soha elfelejtenie Lembergnek. A szolidaritás gyönyörű csodája az, ahogy egész Lemberg összefogott ezeknek a bujdosóknak a szöktetésére, rejtegetésére, táplálására, ruházására. Civilruhát szereztek nekik, pénzzel tömték őket, hamis passzust vásároltak,

álbizonyítványt irtak a számukra. Lakást adott nekik szegény házmesterné és arisztokrata gróf. Megosztotta velük falatját a szegény otthonmunkás és asztalához hívta őket a gazdag burzsoá. Tele volt Lemberg ilyen „kivetközött“ osztrák és magyar katonával, aki eldobta, elásta, elrejtette a katonaruháját és Szibéria keserű kenyere helyett a bujdosás keserű kenyerét választotta. A nagyváros szerelmes hűséggel rejtegette őket, ahogy csak negyedmilliós nagyváros tud bujdosókat rejtegetni. Fák erdejénél sűrűbb erdő az ember-erdő. De sok magyar katona dudolhatta volna itt, amit Ady mond Párisról: „Lemberg az én Bakonyom!“

Lengyelek és zsidók, szegények és gazdagok, férfiak és asszonyok mind összefogtak a bujdosók védelmére. Csodálatos módon még az orosz uralom lengbergi barátai is sokszor sokat megtettek értük és soha el nem árulták őket. Sok drámai históriát lehetne elmesélni a napszámoskodó tisztjeink életéből, sok édes-bus történetet kis varróleányokról és bujdosó katonákról, de inkább csak egyetlen ilyen kivetközött katona bujdosását írom le. Ezt se a kalandjai kedvéért, hanem, mert ő volt az, aki a maga személyében összekötő kapocsá lett a kivetközött bujdosó katonák és a lengbergi társadalom között. Maga is bujdosó volt, de azért ő közvetítette a katonatársai kivetköztetését, a fogolytranszportokból és a kórházakból való szöktetését. Neki se minden kalandját mondatom el, hanem csak azt és annyit,

amiből kilássék, hogy kerül a fogoly katona a nagyvárosba, hogy szökik meg, hogy lesz kivetkőzötté, hogy tesz szert ismerősökre, hogy furja bele magát egyre inkább a nagyváros társadalmának egyre több, egyre magasabb, egyre tehetősebb rétegeibe. Pesti fiu, az első honvédezredben szolgál, ügyvédjelölt. Értelmes ember, de se lengyelül, se ruténul és persze se oroszul nem tud, még németül is alig ért, csak dadogva beszél. Semmi eszköze nem volt a város meghódítására és mégis meg tudta hódítani magának és a társainak. Ismert emberré, valakivé lett az idegen nagyvárosban, pedig mindvégig meg kellett maradnia a földalatti Lemberg lakójának.

Igy mesélt a kivetkőzött:

— Fogságba kerültem. Kozákok kísérték a fogolymenetet. Lázas, szimatoló izgalommal kerestem egész uton az alkalmat, hogy megszökhessem. A pozícióktól Lemberg felé tereltek bennünket. A nagy Grodecka-ulicán megállították a kozákok a menetet. Egyszerre civilektől lett fekete az utca. Itallal, étellel, dohánnyal kínáltak bennünket. Asszonyok, gyerekek, férfiak sereglettek körénk. Valósággal tömeg torlódott össze. Meg se fontoltam, a pillanat ragadott, kiugrottam a sorból, a kozákok nem vették észre, elvesztem a tömegben és befutottam a 39-es számú ház kapujába. Mintha csak előre megbeszéltem volna velük, úgy nyitottak

utat előttem és úgy csukták be mögöttem a kaput. Lengyel katolikus asszony volt a házmesterné, rögtön levitt a pincébe, nem mert lakásba vinni, mert az első emeleten orosz generálstáb volt. Két napig éltem itt a pincében a házmesternénél. A férje a mi hadseregünkben katona. Beszélni vele nem tudtam, csak lengyelül értett, de végtelenül jó volt hozzám. Ruhát, ennivalót hozott. A mosókonyhában öltöztetett át. Átvitt a borbélyhoz. Megborotválkoztam. Megfürödtem. Tetves voltam. Hét hónapja már, de most is látom, hogy sürgött-forgott körülöttem, hogy tisztogatott a szegény, csunya lengyel asszony. Két nap múltán merészkedtem ki először. Menekülni akartam. Az első utam Bodek Leó könyvkereskedőhöz vitt. Térképet akartam venni, hogy az utat studirozhassam a mi csapatainkhoz való visszamenéshez. A házmesterné sógorától, egy fiatal zenésztől kaptam néhány rubelt. Ez volt a pénzem. A könyvboltos azonnal felismert, az első magyaros német szavamból kihallotta, hogy magyar katona vagyok. Biztatott: ne féljek, zsidó, nem fog elárulni. Sehogyse akart térképet adni. Óva intett. Elmesélte, hogy egy osztrák-magyar főhadnagyot éppen most fogtak el a városban és felakasztották, mert civilruhában volt és mégis specialkartet találtak nála. Térképet nem adott, de adott kérés nélkül, első látásra bizonyítványt arról, hogy hat hónapja nála vagyok alkalmazásban, mint magyar levelező és csak azért bocsátott el, mert nem

volt már többé munkája. És még hozzátette, hogy az egész idő alatt „nevezett igen jól bevált“ és hogy sajnálattal látja távozását. Félévről szólt a bizonyítvány, tehát bizonyosság volt arról, hogy még a háboru előtt kerültem Lembergbe, tehát nem lehetek fogoly és most bujdosó katona. De még mást is adott. Menetrendből kitépett egy lapot. A Lemberg—Sianki vonal volt rajta. Hogy tudjak tájékozódni, merre kell mennem, milyen messze van egyik város a másiktól. Sary-Sambor felé akartam menni, ott sejtettem a mi csapatainkat. El is indultam. Egy álló hónapig csavarogtam az orosz pozíciókon. Hatszor fogtak el, mert offenzíva volt és egyre a testemen át vonultak el az orosz csapatok. Állandóan zsidóknál éltem ez alatt az idő alatt. Elláttak élelemmel, lakással és jó tanáccsal. Mindig megmondták, hova, merre menjek és kit keressek fel. Kitanitottak, hogy mindig csak a legközelebbi falut mondjam utam céljául. Ha kérdik, hogy hova megyek, mindig csak azt mondjam, hogy a nagybátyámhoz vagy a sógoromhoz, vagy vásárolni indulok. Jártamkeltem, de minden hiábavaló volt, nem tudtam keresztüljutni az orosz hadállásokon. Végül is kényszer-utlevéllel visszaparancsoltak Lembergbe. Rögtön jelentkezni kellett volna a kommandónál, de persze nem tettem.

Valamiből csak meg kellett élnem, valahogy el kellett helyezkednem. Bodek, a könyvkereskedő beprotezsált egy mosódába

éjjeli őrnek. Nagy gyári üzem volt, német ember volt a gyár vezetője. Más munkát nem tudtak adni, tudták, hogy ki vagyok, hát kitalálták, hogy legyen éjjeli őr. Este hattól reggel hatig tartott a szolgálatom. Más dolgom nem volt, csak körül kellett járnom a gyártelepet. A fizetésem másfél rubel volt naponta. Nappal kisebb herbacarniakba vagy mlecarniakba, teás boltokba és tejesarnokokba jártam. Az egyikben csakhamar heten ismertünk egymásra kivetkőzöttek. Két hadnagy, egy kadétörmester, egy szanitécőrmester, egy zugsführer és én, a közlegény.

Nemsokára sikerült más állást szereznem. Kertészlegény lettem a Liczakov-parkban. Porosz-német ember volt itt a főkertész. Mindig ordított, mindig mennydörgött, de aranyos, jó, derék öregember volt. Hetvenöt kopekot kaptam naponta. Hat hétig voltam nála. Kertészkedtem. Tudta, ki vagyok. Könnyű munkát bizott eleinte rám. Korhadt ágakat nyesegettem kézi ollóval a fákról. Éjszaka vigyáztam, hogy karácsonyfának ki ne lopják az összes fenyőfákat a parkból. De később bizony keményen kellett dolgoznom, mert a főkertészt nagyon ellenőrizték. Fát vágtam, vizet hordtam, a parkot a hótól tisztogattam. Ellátásban a főkertésznél voltam, egy koronát fizettem naponta. Kitünő koszt volt. Kezdem megtollasodni, pénzt spóroltam, ruhát, fehérneműt vásároltam. Kiöltözködtem és most már bejárhattam a városba. Nem sokáig maradhattam ezután kertészlegény, mert belebetegedtem a ke-

mény testi munkába. Bejöttem végleg a város centrumába. Egy lengyel törvényszéki hivatalnoknál laktam, sok lengyel ismerőst szereztem. Szegényebb emberek voltak, de azért később sok kivetkőzött katonát helyeztem el náluk. A városban azután bevetődtem a Royal kávéházba. Harmadrangu kávéház. Különösen sok zsidó jár oda. Néhány nap alatt egy tucat ismerőst szereztem itt. Rossz németségemen persze rögtön észrevették, hogy kivetkőzött katona vagyok. Royalbeli ismerőseim nagy szolgálatokat tettek nekem. Abbahagyhattam a kertészkedést és ingyenes lakást és ellátást kaptam. A zsidókórház mögött, de még a kórház területén van egy apró ház. Csak egy magányos zsidóleány lakott benne. Szamaritanka, ápolónő a kórházban. Szabadszáju, vidám leány volt, de egy ujjal se nyulhattunk hozzá. Egyik társammal együtt laktam itt. A kórházból hozták a szamaritankák az ebédet. Megismerkedtünk az összes szamaritankákkal. Csupa kedves leány. Egyikükkel apró szerelmi históriám is volt.

A Royal kávéházból csakhamar áttettem hadiszállásomat a City kávéházba. Megijesztettek, hogy a Royalba az ochrana emberei is járnak. A Citybe magasabb társadalmi rétegek látogatnak. A Royalban csupa zsidó kispolgár verődött össze, a Cityben már a szegényebb, egy napról másikra élő lateineremet ismertem meg, meg jobbfajta kereskedőket. Mint ügyvédjelölt különösen vagy két tucat ügyvédjelölttel kerültem össze. De

ekkor még gazdagabb kapitalista körökben nem forogtam.

Még a lengyel kishivatalnoknál való lakásom idején kezdtem járni egy Krulevszka-uti „Intelligenzküche“-be. Nemcsak népkonyhák voltak Lembergben az orosz uralom idején, hanem minden felekezet és maga a város külön közkonyhákat rendezett be az „intelligencia“ részére. Rengeteg sok jómódu és nagylábon élő ember jutott nagy nyomorba és szorult ezekre az uri népkonyhákra. Különösen osztrák államhivatalnokok, meg osztrák katonatisztek ottrekedt családjai, akik hónapokon át nem kaphattak semmi fizetést. Az uri népkonyhában ismerkedtem meg egy osztrák ezredes feleségével, aki szintén ott étkezett és a kedves, szellemes asszony révén ismerkedtem meg más magasrangú osztrák tiszték feleségével is. Ez a konyha katolikus volt. Apácák szolgáltak ki benne. Itt is persze, mint mindig rögtön észrevették, hogy bujdosó katona vagyok, de senki se tett ellenem semmit. Innen aztán átmentem a Sixtuska-utcai zsidó uri népkonyhába. Magam is zsidó vagyok és így azonnal sokkal közvetlenebb volt az érintkezés. Itt is természetesen rögtön tudták, ki vagyok, mi vagyok. Bemutattak már az első napokban vagy ötven-hatvan embernek, köztük a két elnöknőnek is. Duszgazdag zsidó-asszonyok voltak ezek, akiket később nagyon kihasználtam a kivetkőzötték javára. Vagy két-háromszáz, békében jómódu ember evett itt. Délutánonként teadélutánokat tartottak.

Magánházakban semmifajta társas összejevetelt nem lehetett és nem mertek volna tartani. A délutáni tea hat kopekbe került. A jövedelmét az ingyen ebédekre fordították. Ezekre a teákra gazdag emberek is jártak. Különösen sok leányismerősre tettem így szert, akiknek a révén aztán megismertem a familiájukat is. Így jutottam be egyre jobbmódu és egyre gazdagabb körökbe. Most már egyre gyorsabb iramban ment az ismerkedés. Különösen a leányok segítettek ebben. Hatszor szöktem meg az oroszok kezéből, hőst láttak hát bennem és mindegyik a hős katona őrangyala akart volna lenni. Nagyon vigyáztam is, hogy korrekt legyek velük szemben. Magamnak nem fogadtam el soha semmit, csak két komoly, vagyonos, burzsoá támogatótól, akik a magam személyére mindig és bőven elláttak pénzzel és ruhával. Nemcsak utcai ruháim voltak már, hanem szmokingom és frakkom is. Mondom, magamnak nem kértem tőlük semmit, de azért nagyon megfizették az ismeretségem árát. Alig volt nap, hogy ne jöttem volna hozzájuk: Kedves uram, vagy nagyságos asszonyom, foglyom van. Se ruhája, se cipője. Jobbfajta ember. Nem járhat népkonyhába. Veszedelmes is volna. Csak magyarul tud. Családhoz kell beszállásolni. És bizony adniuk kellett cipőt, ruhát — és szívesen adtak és bizony magukhoz kellett venniük — de szívesen vették. Mindig kértem, mindenkítől kértem, de mindig másnak kértem. Sok-sok száz ismerősöm volt már, mind tudta,

hogy ki vagyok és mind rajtam keresztül érintkezett a kivetkőzött katonákkal. Messze városrészekből, idegen emberek, akiket sohase láttam, már csak hozzám vezették az új bujdosókat. Mindről nekem kellett gondoskodnom, mindhez nekem kellett lakást, élelmet, ruhát juttatnom.

Hogy szabadult el Lembergben olyan sok kivetkőzött katona? Az a magyarázata ennek, hogy különösen novemberben és januárban, mikor osztrák-magyar fogolytranszportok jöttek a városba, többször megesett, hogy az oroszok nem tudták ellátni őket. Ilyenkor egyszerűen szélnek eresztették a foglyokat, hogy lássák el magukat, ahogy tudják, vásároljanak vagy kolduljanak maguknak élelmet, mert pénzt természetesen nem adtak az ellátásukra. Szigorúan meghagyták nekik azt is, hogy másnap reggel jelentkezzenek az orosz etappenkommandónál. Háromszor is volt ilyen eset. Ilyenkor százával vetkőztek ki a katonáink és ilyenkor tömérdeket sikerült kivetkőztetnünk és megszöktetnünk. De másképen is ment a szöktetés. Valósággal sportunkká lett, hogy a kórházakból és a fogolytranszportokból kilopjuk a katonáinkat. Naponta husz-huszonötöt is. Engrosban csináltuk. Vörös keresztessel jelvénnel jártunk be a kórházakba. Azt hitték, civil orvosok vagyunk és respektáltak. Ha a sebesültjeink közül valaki jobban volt, megkérdeztük, van-e kedve megszökni. Ha jött, vörös keresztessel jelvényt adtunk rá és úgy vittük ki. Vagy így csináltuk: Éjszaka jön a fogoly-

transzport. Vöröskereszt a karomon. Beszélgetést kezdek a katonákkal. Orvosnak néznek, hát türik az örök. Meglátok egy honvédbakát. Éppen az én ezredemből való volt. Sántított szegény. Az orosz szakaszvezető, aki a transzportot vezette, megszólít, hogy vigyem kórházba, nem tud lépést tartani a többivel. Jól van, mondom, de úgy látom, van itt több beteg is. És összeszedtem hét embert, olyat, aki rosszabb bőrben volt. Mikor elmegyünk a kórház előtt, viszem őket a kórházba. A kapuőr beenged, látta, hogy a fogolytranszportból válunk ki. Felvezetem őket az emeletre. Azután újra lemegyek velük. Azt mondom az örnek, hogy itt nincs hely, elviszem őket a barakkokba. Szó nélkül kienged. Hét ember megint megszabadult a fogságból.

Igy egyre jobban gyült a kivetkőzött katona. Már az orosz hatóságok is észrevették. Erélyesen dolgozni kezdett az ochrana. Itt is, ott is eltűnt egy kivetkőzött ismerősöm. Felfedezték és vitték őket Szibériába. Az ochranának külön osztálya alakult a kivetkőzött katonák kiszimatolására. Különösen nők dolgoztak ebben az osztályban, de sajnos a sok bujdosó katona között is akadt két hitvány áruló. Az egyik egy magyar-szerb, a másik egy porosz-német katona.

Már régebben mesélték, hogy akadt egy osztrák-magyar katona is, aki eladta magát erre az aljasságra, de nem akartam elhinni. Kutatni kezdtem utána. Elhatároztuk, hogy ha igaz az árulása, hát leütjük, mint a ve-

szett kutyát. Utána leselkedtem. Észrevette és másnap, ahogy egy leánnyal a korszón sétáltam, elfogatott.

Ekkor már odahagytam a zsidókórházat és L. gróf házába mentem lakni. Hogy kerültem oda? A gróf házában lakott egy M. nevű gazdag zsidó család. Elmenekültek az oroszok elől és csak a cselédleány maradt ott. Sok mükincs, értékes butor diszitette M.-ék lakását és a grófi házigazda félt, hogy ha oroszokat szállásolnak bele, bizony nem sok marad épen belőlük. Megbizta hát M.-ék cselédjét, hozza oda az elhagyott lakásba lakni a család valami rokonát. A leány, akivel még a Grodeki-uti házmesternénál ismerkedtem meg, engem vitt el a grófhöz és a gróf elhitte, hogy „rokon“ vagyok. Katolikus, oroszokkal tartó nagylengyel arisztokrata volt a gróf és mégis azonnal megígérte, hogy ha az ochrana keresne, azt fogja vallani, hogy hónapok óta ott lakom és hogy már a háboru előtt is sokszor vendégeskedtem M.-éknél.

A gróf házában laktam, amikor az utcán séta közben hirtelen letartóztattak. Egy civil és egy rendőr jött oda. A civil rámszólt: „Kövessen a törvény nevében!“ „Miért?“ „Mert osztrák főhadnagy.“ „Sohse voltam katona. De menjünk, csak ne legyen fel-tűnés.“ Az ochranára vittek és ez a civil vallatott. Ez volt az a porosz-német katona, aki az ochrana szolgálatába állott és most orosz tiszti rangot kapott. Rámszólt: „Tiszti becsületszavára ki kell jelentenie — én ma-

gam is tiszt vagyok — hogy mi, főhadnagy-e, vagy hadnagy?“ „Tiszti becsületszavamra nem mondhatom, de privát becsületemre kijelenthetem önnek, hogy soha sem voltam tiszt.“ Erre ráfordított: „Ismerlek kutya, magyar vagy! Nem akarjátok megadni magatokat, inkább megdögöltök. Majd valasz, ha orditasz az éhségtől a börtönben.“ Azután egy orosz százados elé vezetett. Ennek a következő mesét adtam elő, hogy megmagyarázzam, miért vagyok Lembergben: „Budapesti ujságíró vagyok, még a háboru előtt három hónappal kerültem Lembergbe és azóta itt lakom. Bodek könyvkereskedőnél voltam állásban. L. gróf házában van a lakásom.“

Ezután átvezettek egy ezredeshez. Itt várnom kellett. Közben jött a magyar-szerb ochranista. Állítólag Román Ottónak hívják, de mindenki Frednek, vagy Buldognak nevezte. A lebergi Casinó de Parisban volt akrobata. Igazi Lombroso-pofa. Buldog arc, beesett szürke macskaszem. Borotvált. Kiálló pofacsont. Hátrafutó homlok. Erős áll. Szétálló fülek. Erős, kicsi zömök ember. A homlokán valami forradás. Megszólit: „Hát ismer-e?“ „Sajnos, látásból ismerem.“ Ujra faggatni kezdtek. Most már részletesebben kellett elmondanom a mesét: „Erős cikket irtam a Tisza-uralom ellen. Vád alá helyeztek. Elszöktem, mert félttem a büntetés szigorától. Amerikába akartam menekülni, de nem tudtam hirtelen utlevelet szerezní. Dokumentumaim ezért maradtak otthon az

ügyvédemnél. Egyelőre idefutottam hát Lembergbe M.-ékhez, a rokonaimhoz. Közben ki-
tört a háboru és ittragadtam. Katona sohsem
voltam. Hisz, ha lettem volna, hazamehettem
volna, mert a mozgósításkor kegyelmet kap-
tam volna.“ Ezalatt bejött az ezredes. Meg-
kérdezte mi van velem. „Tagad.“ Erre át-
küldtek a Batorego-börtönbe. (Báthoryról, a
magyar lengyel királyról nevezték el.)
Szigoru utasítást adtak, hogy semmi ked-
vezményt ne kaphassak. Nem hozathattam
se cigarettát, se élelmet kívülről. Harmad-
magammal voltam egy cellában, egy droho-
bici ügyvéddel és egy lemergi hivatalnok-
kal. Az ügyvéd ötven felé járó, tizenegy-
gyerekes családapa volt. A szószoros értel-
mében ellopták a családjától, csak a börtön-
ben tudta meg, hogy azért, „mert Orosz-
ország ellensége.“ A felesége és a legidősebb
leánya utána jött Lembergbe. Otthonmaradt
a többi tiz gyerek, köztük a legidősebb tizen-
hat éves, a legkisebb két és fél esztendő. Ugy
maradtak ott kenyér, pénz, minden nélkül.
Beteges, pesszimista ember volt a szegény
drohobici fiskális. Gyomorhajos, neuraszté-
niás. Összesen husz hétig ült a Batoregoban.
Hivatalosan sohse közölték vele, hogy mivel
vádolják. Csak egyszer egy spión mutatott
rá: „Ez az az ember, aki Oroszország ellen-
sége.“ A bebörtönzés igazi oka pedig az volt,
hogy valami naftagyár igazgatója volt
Drohobicban és ezt a gyárat akarta így meg-
szerezni egy ottani russzofil. Értelmes, ta-
nult ember volt. Művészetről, irodalomról,

háborúról beszélgettünk. Voltak órák, hogy így felülemelkedtünk az életünk kicsinyességén és elfelejtettük a mindennap nyomoruságát. Ő hozathatott ujságot, cigarettát, ennivalót és mindent megosztott velem. Másik fogolytársam egy német-porosz hivatalnok volt. Azért fogták el, mert valami ünnepségen vett részt, amit Vilmos császár születésnapjára rendeztek és amint elénekelték a Wacht am Rheint. Nagyon derék ember volt, de bizony egy kicsit korlátolt elméjü.

De sorsomat a fogházban nem a fogolytársaim szabták meg, hanem Tannenbaum barátom, a fogházőr. Az oroszok meghagyták örök gyanánt a régi osztrák törvényszéki szolgálkat a fogházban és ezek közé tartozott ez a nagyszerű zsidó ember is. Csodálatos jóság és szolgálatkészség volt benne. Bizalmi embere volt minden fogolynak. Levelet vitt ki, dohányt, pénzt hozott be. Mindent, ami tiltva volt, ő intézett el. Mindennap irtam is ki a fogházból, instruáltam „tanuimat“ a vizsgálatra. Ki is hallgatták a grófot, a ház felügyelőjét, M.-ék cselédleányát, mind a hárman lengyelek voltak, mind a hárman mellettem vallottak. A lakásomon nagy házkutatás volt. Nyolc napon át két rendőr rejtőzködött el nálam, leste, hogy nem jön-e hozzám valaki. Szerencsére senki se jött. Harminchárom napig ültem a börtönben. Már semmi reményem nem volt a szabadulásra. Már alig vártam, hogy mikor szállítanak Szibériába. Elájultam,

mikor tudatták velem, hogy szabad vagyok, levert a lábamról az öröm. Az utcára rohantam és magamon kívül ordítottam a boldogságtól. Az emberek azt hitték, hogy bolond vagyok.

Szabadon engedtek, miután nem tudták rámbizonyítani, hogy osztrák-magyar katoná vagyok, miután „igazolni” tudtam, hogy még a háború előtt, mint civil kerültem Lembergbe. Most már sokkal szabadabban jártam-keltem a városban. És nyugodtabban, nyiltabban élhettem vagy másfél hónapig. Folytattam a foglyoszabadítást, bár most már sokkal nehezebben ment a dolog, mert a kormányzó rendeletet adott, hogy a foglyokat civileknek még megszólítani sem szabad. De azért sokszor sikerült a kivetkőztetés. Valósággal hivatásommá lett már, hogy katonákat szabadítottam, ruháztam, élelmeztem. Az „Intelligenzküche-t” zsufozásig töltöttem meg a kivetkőzöttel. De később már nem mertek a konyhákban szökött foglyoknak ebédet adni, mert félték az ochrana vizsgálatától. Ezután gyerekekkel küldték a kivetkőzöttet lakására az ebédet.

Közben a City kávéházban gyakran találkoztam Buldoggal. Nem egyszer látott kivetkőzöttel. Sokszor meg is ismerte őket, de résen álltam és mikor láttam, hogy indul kifelé vagy a telefon felé, hogy feljelentse őket, hamar megszöktettem a fiukat. Így történt május tizenötödikén is. Az utolsó pillanatban a hátsó kapun kiszöktettem egy

magyar barátomat. Buldog tajtékozott és másnap letartóztattak. Bevittek az ochranára. Itt Buldog két hatalmas pofont adott. Ott ült az orosz ezredes és türte és örült, amikor Buldog arcul ütött, pedig ő osztrák tisztet látott bennem. Most a Brigítka börtönbe vittek. Itt tudtam meg, hogy az ochrana valósággal hajtóvadászatot indított ellenem. Minden kivetkőzött katonához, akit elfogott, az első kérdése az volt, hogy tudja-e, ki vagyok én? Észrevették, hogy mily sokat dolgozok ellenük. De nem árult el senki sem. Szigoru utasítás jött, hogy vigyenek Szibériába. Ismerőseimnek sikerült még hetvenöt rubelt beküldeniök és május huszadikán utnak is indítottak Szibéria felé. Ezerötszáz osztrák-magyar katonával küldtek el. Én voltam köztük egyedül civilruhába öltözötten. Mint tisztet cipeltek el, hát nem magam, hanem egy fogolykatona vitte a csomagomat. Utközben lassan-lassan egyre hátrább maradtam. Már egészen a menet végére értem. Itt elővettem kétszáz cigarettát és osztogatni kezdtem a foglyok közt. Vadul jött felém az egyik őrző kozák. Rámcsapott a nagajkával, de sohse örültem még így ütésnek. Irgalmatlanul elkergetett. Hiszen szigoru parancs van, hogy civilnek nem szabad a foglyokkal beszélni. Így sikerült megszöknöm Szibéria elől.

Nem mertem visszamenni a régi lakásomba. Új lakást vettem ki. Havi tizenhárom rubeléért a Sakramentek-utca harmincnégy szám alatt. Egész nap bezárkóztam a laká-

somba, nem merészeltém kimenni az utcára, tudtam, hogy rögtön felismer az ochrana. De ekkor már másnak se igen lehetett bátor-
ságon az utcára menni. Ekkor kezdődött az első orosz visszavonulás és válogatás nélkül százával fogták össze az utcán a lembergi férfiakat és vitték őket Szibériába. Az első orosz visszavonuló csapatot, egy törzs felszerelését vivő trént, még mint fogoly a Brigitka ablakából láttam. Örült öröm és örült kétségbeesés szállt reám. Ime, most már biztosan jönnek a mieink és ezek engem addig elszállítanak Szibériába.

Három hétig teljesen bezárkózottan éltem. Éjszaka nem mertem sohasem aludni. Hiszen az ochrana mindig éjnek idején dolgozott. Félttem, hogy jön a nagy, általános, az egész városra kiterjedő házkutatás és ez a „revízió“ engem is felszínre vet. Jött is a házkutatás, de a háziur inasa mindenhová elvezette a csendőröket, csak az én szobámat rejtette el. De meg különben is, asszonyi kéz irta névtelen levelet is kaptam, amely figyelmeztetett a veszedelemre. A házkutatás után nem mertem többé villabeli lakásomon maradni és egy kis gyerekleány kíséretében visszamentem a grófi házban levő lakásomra. A kisleány kíséretére azért volt szükségem, hogy ha valaki megszólít az utcán, hát válaszolhasson helyettem. Rettentő félelem szállt meg, reszketés fogott el. Ha egy rendőrt láttam, vacogtak a rémülettől a fogaim. Soha még életemben úgy nem féltem, mint ezen az uton. Régi lakásomban

az első éjszakát nyugodtan tölthettem. A második éjszakán azonban M.-ék cseléd-lánya riadtan jött, hogy kozákok és csendőrök szállták meg a házat. A házból már nem menekülhettem ki. Tele volt már velük az egész udvar. Kifutottam a folyosóra, beugrottam a szomszédlakásba, L. grófhhoz. Kétségbe voltak esve, hogy mit tegyek. A grófnő végre azt tanácsolta, hogy szaladjak a padlásra. Ide adta a kulcsot, reszkető kézzel alig tudtam kinyitni az ajtót, de még idején bezárkóztam, az ochrana nem talált meg és elvonult.

A rémület majd az eszemet vette. Mialatt ész nélkül kóboroltam a padlás lépcsőin, hallottam először dörögni a mieink ágyuit és egy roppant exploziót, a pályaudvar robbanását. A rettentő rémületben valósággal állati röhögés fogott el. Futnak az oroszok! Ez volt az első bizonyos jel.

Reggel M.-ék szakácsnője teát hozott fel a padlásra, délben pedig lekváros kenyeret. Nem tudott egyebet hozni, mert semmit sem lehetett a városban kapni. Mindenütt becsukták az üzleteket. Félték a kozákok rablásától. Négy órakor lejöttem a padlásról a lakásomba. Ismerősök jöttek és mesélték, hogy az orosz csendőrség elvonult a városból. Este nyolc órakor kimerészkedtem az utcára. Felmentem egy ismerős familiához. Julius huszadika volt. Az utca csupa csend, csak itt-ott cirkált egy-egy kozákpátrul. Az erkélyről láttam a hatalmas pályaudvar égését. Fenséges látvány volt. Biborvörös volt

tőle az egész ég. Állandó robbanások resz-
kettették a levegőt. Barátaimnál voltam
reggelig. Reggel kimentem az utcára. Furcsa
hangulat volt odakint. Az üzletek mind
zárva. A máskor néptelen utcákon hatalmas
embertömeg. Várták az osztrák-magyar csa-
patokat. Az utcán orosz csendőrök. Nagyon
tisztessegesen viselkedtek. Agyonlőtték a
rabolni próbáló orosz katonákat. Az embe-
rek vártak, de aznap nem jött semmi osz-
trák-magyar katona. Ujra rettegni kezdtek
az emberek. Féltve feküdtek le, hogy mire
ébrednek? A legtöbben nem is próbálták az
alvást, hanem aggódva virrasztottak. Más-
nap hajnalban megint az egész város künn
volt az utcán. Ezrével ácsorogtak künn az
emberek. Tíz órakor eltűnt az utolsó orosz
csendőr is. Kimentünk a Homokhegyre, on-
nan látni az egész várost és ott láttuk, hogy
egy orosz svarmlénia Zolkiev felől menekül
a város felé. De a mieink elfogták őket.
Hirtelen örült orditást hallunk. Hatalmas
tumultust látunk. A grodeki uton jönnek a
mieink. A lakosság örjög. A patrult a vál-
lukra vették. Az orosz üldöző katonáinkat
valósággal megakadályozták a további üldö-
zésben a nagy ünnepléssel. Minden katona
talpig kivirágozva, torkig étellel, itallal. Egy
perc alatt tele zászlóval az egész város. Én
ugy örültem, hogy a rettentő nagy örömtől
már nem is tudtam örülni.

Miből éltek Lembergben ?

Galicia parasztország. Csak szigetek a városok a nagy paraszttengerben. A falvakon meg csupa törpebirtok, csak néha bukkann fel egy nemesi föld. De ez aztán roppant, egész vármegye. Nyolcszázezer apró paraszté nem egészen a föld negyede, öt és félezer nagybirtokosé a föld több, mint harmada. Szegény paraszt. Tudatlan paraszt. Rosszul művelt föld. Sovány termés. Szomorú falvak. Rossz utak. Mocsok. Zsidóuzsora. Fennhéjázó nemesség. Nagyipar, mely nagyon ifjú és fejletlen. A kapitalizmus még csak kereskedő és uzsora-kapitalizmus. Nem a lengyel gyáros, hanem a zsidó kereskedő és a zsidó hitelező a reprezentánsa. Ami gyáripar van, inkább mezőgazdasági ipar és inkább az arisztokrata nagybirtokosok kezén. Szeszgyár, spirituszégető, sörfőző, cukorgyár. Ami egyéb ipar van, az kézműves kisipar. Százötvennégyezer üzemből százötvenezer volt a kisüzem, csak kétszázötven a kimondottan nagyüzem és mindössze csak negyvenhét a részvénytársaság. A „névtelen társaságok“, a részvénytársaságok e teljes hiánya mutatja legjobban a galíciai nagyipar fejletlenségét.

A tőke Galiciában még nem nőtt meg akkora és olyan előkelővé, hogy névtelen lehesen és diszkrét ismeretlenségben akarjon maradni, hanem még nagyon is ismert, nagyon is hirhedt zsidó nevekben jelenik meg.

A nemesség, a nagybirtokosság lengyel. A hivatalnokréteg lengyel. A paraszt Nyugatgaliciában lengyel, Keletgaliciában rutén. A munkásság is kevert. A burzsoázia zsidó. Nemcsak az egész kereskedelem van tisztára zsidó kézben, hanem háromnegyedrésze minden ipari vállalkozásnak is. A zsidó a legutolsó időkig a galíciai agrártársadalom testén, Marx szavával, csak a „pórusaiban“ élt. Közvetített. A nagybirtokos szeszfőzdéjében gyártott italt kimérte. Bérlője volt a malmoknak, gyümölcskerteknek, réveknak. Bérelte az urasági istállókat produkálta tejet. Tovább adta a paraszt gabonáját, állatját, burgonyáját. Csak az utolsó időkben van kialakulóban valami lengyel burzsoázia és csak a legutolsó időkben kezd kialakulni valami ukrainai rutén intellektuelréteg.

Tíz esztendő előtt még a lengyel nemesség, a slahta volt korlátlan politikai ura Galiciának. Az 1906-ban megalkotott általános választójog azonban számottevő hatalommá tette egyfelől a lengyel és a rutén parasztság pártjait, másfelől a galíciai proletárság pártját, a szociáldemokráciát.

Az alsó néposztályok előtérbenyomulásával mélyreható gazdasági változások is fordulnak Galiciában. A nemes politikai egyeduralmának megbolygatása együttjárt a

zsidó gazdasági monopóliumának a megingatásával. A paraszt szövetkezeteket alakított, gazdasági egyesületeket, hitel-egyesüléseket és kitörte így a falu zsidó uzsorásának a méregfogát. Nagy, országos bankok, takarékok alakultak és tehetetlenné tették a földbirtok és a város zsidóuzsorásainak a munkáját.

Ilyen gazdasági szerkezetű országnak a fővárosa Lemberg. Képe tehát már előre adva van: nem iparosváros, hanem kereskedelmi centrum. Benne csomósodik az ország egész igazgatása: tehát erősen hivatalnok-város. Nem annyira az ipar proletársága alkotja néptömegét, mint inkább az alkalmi keresetűek csőcselék-proletársága.

Amikor azt kérdeztem lemerbergi gazdag, zsiros, jómódra jutott polgároktól: Hát hogy lehet Lembergben meggazdagodni? Akkor egyik sem azzal felelt, hogy termelni kell, gyárat kell állítani. Nem a proletárság munkaerejének köz nélkül való kizsákmányolása Lembergben a meggazdagodás útja. A válaszaikból kitűnt, hogy házspekulációval, kereskedéssel, birtokspekulációval, börzeüzlettel, uzsorával lehet és szoktak Lembergben meggazdagodni. Elmesélték, hogy a város középpontján álló City-palotát 810.000 koronáért vették meg és egy esztendő múltán 3,000.000 koronáért adták el. Elmondták, hogy legbővebben ontja a profitot a gabonakereskedés. Már tavasszal a lábán eladja a bir-

tokos a gabonáját és vad spekuláció dönti el azután ősszel a kereskedő hasznát. Mesélték, hogy szeszélyesek Lembergben az üzleti szerencse kegyei. Két kereskedő összeállt. Nagyban való papir- és diszmüáruüzletet csináltak. Az üzlet ragyogóan ment, de a két társ összeveszett. Osztozniuk kellett. Véres harc indult meg köztük az üzletért. Az egyik győzött, a másik felvérzett szívvvel vonult ki a boltból és fogadta el a készpénzt. Természetesen a volt társa mellett nyit új üzletet. És ime a véletlen kereke: a régi jó üzlettel az első koldussá lett, a másik ma milliomos. Nem a régi londoni kereskedelem évszázados házai állanak Lembergben és nem is Hamburg és Bréma tisztos kereskedőházai. Még bizonytalanság és nyugtalanság itt minden. Még nem állandóak a viszonyok. Még nem olyan nagyarányu itt az üzleti élet, hogy már érdemes legyen morális alapra helyezkednie.

Lemberg városának így kialakult szerkezete, az, hogy nem gyárosok és ipari proletárok városa, hanem kereskedők, hivatalnokok és alkalmi keresetűek városa, magyarázza meg azt, hogy Lemberg nem omlott egészen össze az orosz uralom napjaiban, hogy valahogy mégis csak meg tudott élni az inség idején.

A gyárak kapui bezárultak, ahogy bevonult az orosz uralom. A szesz- és sörgyáraknak nem volt szabad tovább dolgozniuk. A cipőgyár néhány száz munkással üzemben maradt, dolgozott a kenyérgyár is,

de mind a kettőt rekvirálta az orosz hadsereg. A petróleum-finomítók egy része működött, de alig-alig jutott nyersanyaghoz. A játékkártyagyár — a község asszisztátáit nyomta. Az ipari munkásság számára egyetlen munkaalkalmul a sáncásás kínálkozott. De ez átkozottul keveset jövedelmező munka volt. A napi fizettség érte — egy bögre tea, még többször pedig a — nagajka volt.

A gyárak kapui csukva voltak, de annál inkább tárva voltak az üzletek ajtai. Az orosz katonatisztek rengeteget vásároltak össze. Mindent megvettek, akár szükségük volt rá akár nem. De nem ez volt a főüzlet. Hanem orosz kereskedők jöttek Pétervárról és Moszkvából. Valósággal tömegesen rontottak a lemergi piacra és a szó szoros értelmében csupasszá vásárolták a polcokat, üresre vették a raktárakat. Mindent megvettek és a lemergi kereskedők mindent eladtak. Az orosz kereskedők e nagy rohamának az oka az volt, hogy az orosz hódítás első idejében nem voltak vámok Galicia és Oroszország között. Később ugyan már megint vámfalakat emeltek, de ekkorra már mindent eladtak a lemergi boltosok. Nem tudtak olyan árakat kérni, amiket meg ne kaptak volna, nem tudtak olyan szemetet raktáraik legsötétebb zugából előkotorni, amit meg ne vásároltak volna. Voltak kereskedők, akik néhány hónap alatt így félmillió korona forgalmat csináltak. Elsősorban a diszmuáru- és a konfekciós üzletek áruit

kapkodták szét. Ragyogó vásárt csaptak az áruházak. Jól kerestek a cukrászdák is. Az orosz uralom (legszebb cselekedetével) eltiltotta az alkoholt. Nem volt se bor, se sör a városban, hát mindenki rákapott az édeségekre. Az oroszok különben is nagy sütemény- és cukorkafogyasztók.

Kereskedők, kereskedelmi alkalmazottak és a belőlük élő kisipar, a borbélyok, a szabók, a pékek, a suszterek meg tudtak élni az invázió alatt is és az ő megélésük tartotta a lelket a többi társadalmi rétegben is. A hivatalnokok, tanárok, bírák nem kaptak ugyan fizetést, de sokat tett értük a város. „Intelligenzküche“-ket, „uri“ népkonyhákat rendezett be a számukra. Sokat tett értük a „Segítő“ bizottság, amely készpénzzel, ruhával, élelemmel támogatta őket. A szegényebb osztályokat is népkonyhák istápolták, az ipari proletárság egy töredékét a munkásbiztosító is segítette.

Igy éltek meg valahogy az emberek Lembergben. De még így se tudtak volna sehogyse megélni, ha nem lett volna nagy az élelmiszerolcsóság. Maximális tarifák szabták meg az élelmiszerek árát. Májusban egy kilógramm kenyér ára 23 kopek, egy kiló zsir 1.05 rubel, egy kiló vaj 1.20 rubel, egy kilogramm marhahús 80 kopek, borjúhús 68 kopek, egy liter tej 14 kopek volt. Az árak értékeléséhez tudni kell, hogy a rubel árát hivatalosan az orosz uralom 3.33 koronában szabta meg, a valóságban azonban mindig három koronánál is kevesebbre értékelték a

rubelt.

Halavány és körvonalas képe ez csak annak, hogyan és miből éltek meg az emberek Lembergben. A kép halaványságának oka pedig az, hogy az emberek emlékezete sokkal kevésbé jegyzi meg a mindennap egyforma, egyhangu, de életfontosságú dolgait, mint a kiemelkedő, a rendkívüli események sokszor valójában sokkal jelentéktelenebb ügyeit. A nyomoruság állandóan gyötörte Lemberg lakóit, de azért ha kikérdi őket az ember, ezer részlettel tudják elmondani egyetlen nagajkaütés borzalmát és két általános szóval emlékeznek csak az éhség mindennapos nagajkájának a fájó csipésére. Furcsa állat az ember. Az egész élete formáját parancsoló urként szabja meg a kenyér és a feje mégis mindig a kenyérfeletti fantasztikumok világában jár.

Országos Széchényi Könyvtár

Messiásvárók.

Csodálatos törvényszerűséggel dolgozik a történelem. Semmi se véletlen a világ sorában. Okok támadnak és okozatokat támasztanak. És ahol ismétlődnek az okok, ott ismétlődnek a következményeik is. Valóság-gal laboratóriumi pontossággal lehet most ilyen történelmi ismétlődést megállapítani Lembergben.

Lembergben az orosz idegenuralom tíz hónapja alatt csoda történt: mindenki Messiásváróvá lett. Csoda történt, de nem a természetfelettség, a megmagyarázhatatlanság, hanem éppen a törvényszerűség, az oklángolódás ragyogó csodája.

Idegenuralom ült Lemberg-re és Messiásvárókká lettek benne az emberek, mint ahogy valaha idegenuralom ült Izráelre és Messiásvárókká lettek tőle a zsidók. Rettentő erővel nehezedett rá Izráelre a római cézárizmus uralma, remény sehol se nyilott az elpusztítására, keze gyenge volt, hogy fegyvert foghasson ellene, hát nem tehetett egyebet, minthogy csodában bizott, megváltást remélt. Megváltóról fantáziált, akinek a hatalma még a cézári hatalomnál is nagyobb,

mert isteni hatalom és aki meg fog jelenni, mikor legnagyobb léssen a szorongattatás és megváltja reménykedő népét a rabság igájától. Rettentő erővel nehezedett rá Lemberg-re a moszkvai cárizmus uralma. Egyedül állott a város, remény semerre se intett. Ki lett volna olyan erős, hogy az óriással felvegye a harcot? Csak a csoda segíthet már rajtunk, csak ha a legnagyobb földi hatalomnál is nagyobb hatalom jön és elhárítja rólunk a megpróbáltatást.

Idegenuralom és vele szemben a reménytelen tehetetlenség érzése, ez teremtette meg a régi zsidóknál a Messiás alakját és ez a helyzet és ez az érzés alakította ki Lemberg népében is a Messiások figuráit.

Mert Lemberg egész népe Messiásváróvá lett, de nem mindannyian ugyanazt a Messiást várták. A régi zsidó nép a cezarizmus igája alatt még hihetett egyetlen Messiásban, mert még egységes nép volt, mert se osztályok, se nyelvek, se érdekek, se érzések nem szakították sokfelé, de Lemberg mai népe a cárizmus igája alatt nem egységes, már osztályok, nemzetiségek hasogatják meg, sokfajta érdek, sokfajta érzés kereszteződik benne.

Uj Messiásokat vártak Lembergben. Nem a zsidó Messiást, aki Dávid királyi házából származik és aki eljövend, hogy kiválasztott népét megváltsa és nem is az első őskeresztények Messiását, a keresztre feszített proletárt, aki feltámad, hogy megváltsa a világ szegényeit. Nem. Uj Messiások támadtak, uj

megváltókat vártak. Ujfajta rettenetek lépnek fel, ujfajta istenek, ujfajta remények, ujfajta imádságok, ujfajta megváltók támadnak. Ma a háboru lett a legfőbb, a legrettenőbb hatalmu, a legféltebb istenné.

A háboru ugy lebeg ma az emberek feje felett, mint a Végzet. Ma megint olyan időket élünk, amikor az emberek nem urai a maguk sorsának. Élet és halál, épség és egészség, család és boldogság, együttmaradás és viszontlátás ma megint a rajtunk kívül, a felettünk álló Sors kezében van. Az emberek ma megint odajutottak, ahol a régi ember állott, a természet hatalmaival szemben a régi ember aprónak, tehetetlennek érezte magát és hogy kegyüket magafelé fordítsa: — imádkozott. A háboru ma rettentő természeti hatalom erejével ül az emberekre, a mai ember vele szemben tehetetlennek, aprónak érzi magát és csak annyit tud és csak annyit mer, hogy imádkozik hozzá, hogy jó-ságot, szerencsét, győzelmet könyörög tőle. A háboru sodra ragad magával, itt nincs ellenállás, itt nincs szembenézés. Ki érzi ma olyan erősnek magát, hogy bármit is kicsikarjon tőle? Cselekedni ellene nem lehet semmit, csak könyörögni lehet hozzá. Uj, félelmetes, minden eddiginél félelmetesebb istene támadt a Háboruval az embereknek. Az emberek csak ugy könyörögnek hozzá, mint a régi istenekhez. És csodálatosan összezavarodik az együgyü elmékben és az egyszerü szivekben az uj Háboruisten és a régi istenek alakja, képe. Így lehetett a ró-

mai birodalomban, amikor Jupiter, Juno és Herkules régi istenségei mellé odaállították Krisztus istenalakját is. Jehova, Krisztus, Mária, Allah istenségei új istent látnak most maguk mellett: a Háboruisten félelmetes, emberáldozat vérétől pirosuló, asszonyi könnyből gyült szenteltvizet követelő, emberi szív fájdalom drágagyöngyeivel ékesített roppant bálványát.

A Háboruistenhez imádkoznak ma mindenütt a föld kerekiségén azok is, akik azt hiszik, hogy Jehova előtt tépik meg szakállukat és azok is, akik Mária templomában zuhannak könyörögve a földre. Egyforma ma mindenütt, minden valláson és minden nyelven az imádság: Háboruisten, könyörülj rajtunk, irgalmazz nekünk és küld el győzelmes békéd kegyelmét.

Új istent imádnak ma a reszketőszívű emberek és új Messiásokat várnak.

Új Messiásokat vártak az emberek Lembergben és az idegenuralom alatt mindenki Messiásváróvá lett, csak éppen mindenki más Messiást várt. Minden nép fajta, minden osztály a maga érzései szerint, a maga képére teremtette meg a maga Messiását.

Közös volt az idegenuralom, közös volt a reménytelenség, de mások voltak az emberek. Mindegyik Messiásban hitt hát, de mindegyik más Messiásban.

Igy volt ez már a zsidó és a keresztény Messiással is. A zsidó Messiáshit azt remélte, hogy amikor eljön világreszkettető harsonák

között a Messiás, a nagy királyi ház fia, akkor lecmlik a római viláгурalom palotája és helyére épül a zsidó nép viláгурalmának temploma. A leigázott zsidónép hite azt parancsolta Messiására, hogy ne csak felszabadítsa, hanem leigázóvá, viláгурává is tegye. Más volt már a keresztény Messiáshit. A zsidó Messiást egy elnyomott nemzet fantáziája teremtette, egy nemzet reménye várta. A keresztény Messiást a rabszolgák és proletárok áhitották, egy elnyomott osztály fantáziája vetítette ki. A kereszténység Messiása már nem királyi házból ered, hanem a rabszolgahalállal, a keresztrefeszítéssel kiszzenvedett proletár, aki nem egy nemzetért, hanem a világ minden szegényeiért, rabszolgáiért és proletárjaiért hal meg, aki nemcsak a római idegenuralmat fogja elsöpörni, ha feltámad, hanem minden hatalmasok és gazdagok idegenuralmát is. Egyugyanaz volt az idegenuralom, egyugyanaz a reménytelenség és gyengeség, egyformán kialakul hát a Messiáshit, de más volt a nemzet és az osztály helyzete, másfajtvá, másthozóvá alakul ki hát a Messiás figurája.

Mindig olyankor alakul ki a Messiásvárás, amikor az emberek bajukra, gyászukra, nyomoruságukra, leigázottságukra semmi irt, semmi vigasztalást, semmi reményt nem tudnak. Ilyenkor már csak úgy birják tovább viselni az igát, hogy a csodában, a megváltásban biznak. A legnagyobb reménytelenségből születik a legnagyobb

reménykedés: a megváltás alakja. A Messiás figurája voltaképp nem más, mint a legnagyobb leigázottság legnagyobb szabadság-képzése, a legnagyobb reménytelenség legnagyobb reménycsillogása. És mennél nagyobb a baj és a jaj, annál inkább biznak a Messiás eljövételében. Hinniük kell benne, különben nem bírnák az életet. És lassanként kialakul az a hit, hogy amikor a legnagyobb a baj, akkor fog eljönni. Mikor a tanítványok kérdik Krisztust, mik lesznek a jelek, amikről tudni fogják, hogy a Messiás jönni fog, Krisztus így válaszol: Földrengés, dögvész, háboru, napfogyatkozás. Kialakul az a hit, hogy a Messiás eljövétele előtt végsőig fognak fokozódni a természet és az emberi élet borzalmai és rettenetei. Lassanként már úgy érzik, hogy nem busulni, hanem örülni kell a bajok fokozódásának, hiszen, amikor minden baj a végsőig fokozódik, mikor a legnagyobb lesz a szenvedés, akkor, abban a pillanatban jön ő, a Megváltó. Tehát voltaképp minden új és nagyobb baj, közeledést, új lépést jelent az ő eljövételéhez. Mennél nagyobb és borzasztóbb bajok sötét kutjának a fenekére esnek az emberek, annál fényesebben és tisztábban látják ragyogni Messiásuk fényes csillagát.

Igy volt ez Lembergben is. Jöttek a bajok. Jött a háboru. Rájukzudult az idegenuralom. Jött a dögvész, jött a kolera. Asszonyok gyalázása. Házukra szállt a vörös kakas. Gyilkos golyó repült be az ablakon. Elkergették őket tüzhelyeik mellől. Hontalanság

szakadt rájuk. Vagyonukból kifordultak. Vér és könny tengere nőtt körülöttük és fenyegetett végső fullasztással. Nőttek, egyre nőttek a rettenetek, hogyné kellett volna hát hinni egyre erősebben, egyre inkább egész szívvél, az elkövetkező, a bizton, a kételkedés nélkül elkövetkező Messiásban.

És hittek is vakon, buzgón, mindannyian Lembergben a maguk Messiásában. Hittek a lembergi zsidók a maguk Messiásában — a bizton eljövő osztrák-magyar felszabadításban. Eretnekség volt (a szó szoros értelmében vallási eretnekség), ha zsidó kételkedni mert benne és eretnekség volt, ha zsidó hinni merészelt, hogy Przemyslt márciusban csakugyan elejtette az éhség. A zsidók hitében Przemysl állt mindvégig, mint a Sion hegye és az osztrák-magyar felszabadítás Messiása már uton volt az utolsó ítélet fegyvereivel. Hittek a moskalofilek is a maguk Messiásában — a szabadtó cárbán, aki a kettős András-keresztrel kezében jön és szétosztja a lengyel urak és a gazdag zsidók vagyonát a jó parasztok között. Hittek az ukrainaiak a maguk Messiásában — a nagy, felszabadított, újra nemzetté nőtt Ukrainában. Látták, hogy a híres fekete földeken, mik ontják a gabonát, megint ők lesznek az urak, megint az ő nyelvük szól, az ő költőjük énekel, az ő iskolájuk tanít. Hitték a lengyelek a maguk Messiásában — az önálló Lengyelországban. A háromrészre tépett, a német, az osztrák,

az oroszországban levő lengyel földek újra együvé forrnak, egy állammá lesznek. Valósággá válik a dicső Jagellóeszme. Hittek a gazdagok a maguk Messiásában — a bőséges üzletben, a szabad keresésben, az isteni Profitban. Lázás, türelmeszakadt izgalmossal várták, mikor jön el megint az egyetlen, amiért élni érdemes, az aranygyűjtés ideje, a pénzhalmozás virradása. Hittek a proletárok a maguk Messiásában — a világmegváltó szocializmusban. A tudomány átható világosságával látták, mennyire tudta, jósolta a szocializmus mindazt, ami bekövetkezett és megingatlan, sziklaszilárd hittel hitték, hogy ezután is csak a szocializmus Messiása vezetheti ki a világot önidézte bajaiból.

És hittek a legletipottabbak, a leginkább szenvedők, az asszonyok, akiknek a férjük messze távolban fegyverrel harcolt, a leányok, akiknek a szerelmesét vitte el a katonáskodás, a maguk Messiásában — a világmegváltó békében.

Nincs még veszve Lengyelország.

Tragikus önmarcangolással sodródott bele a lengyel nép a világháboruba. Három hadviselő állam seregében küzdenek lengyelek százezrei. Németország és Ausztria lengyeleivel szemben Oroszország lengyelei állnak harcban. A hajdan volt lengyel királyság területe ennek a háborunak a roppant csatatere. Oroszlengyelország, Keletporoszország és Galicia érzik legfájóbban a maguk tés-tén az invázió tiprását. Hadseregek jönnek és mennek a lengyel földeken keresztül, lengyel katonák harcolnak orosz, német és osztrák fegyverrel a kezükben, hogy van az, hogy maga a lengyel nép mégis oly halálosan nyugodt, oly közömbösen mozdulatlan? A nagy háboru kitörésekor az európai közvélemény jórésze úgy hitte, hogy mihelyst Oroszország hatalmas külső ellenséggel háboruba keveredik, a lengyel nép lesz a legelső, amely felemeli a fejét és odakiáltja ősi ellenségének, az orosz cárizmusnak nagy szabadsághimnuszát. Ugy várták, hogy az Ausztriával és a Németországgal való háboru nyomán kell jönnie a Lengyelország függetlenségéért vivódó revolúciónak.

Európa azt várta, hogy abban a pillanatban, amikor megszólalnak az ágyuk, felharsan a lengyel nemzet ajakán az ősi himnusz: „Nincs még veszve Lengyelország!” És ime — nem az ágyu mennydörgése csalja meg! — Lengyelország felől más, ellenszenves és szolgai himnusz hangzik: „Isten tartsa meg a cárt.”

Mi történt? Hogyan csalódhatott ennyire az európai közvélemény? Az történt, hogy Európa még mindig a régi Lengyelországot látta maga előtt és nem vette tudomásul, hogy a régi, az orosz cárizmus ellen inzurrekciókban harcoló Lengyelország már rég letűnt és helyén új, más Lengyelország épült fel. Európa még mindig azt hitte, hogy a Kosciuskó Lengyelországa, az 1830-as és az 1863-as forradalmak Lengyelországa ékelődik közé és az orosz birodalom teste közé és nem vette észre, hogy az új Lengyelország már nem kardot, hanem rőföt tart a kezében, hogy már nem titkos összeesküvések iratai, hanem főkönyvek tartozik és követel rovatai fölé hajlik. Valaha lengyelnek lenni és a szabadságot szeretni — egyet jelentett. Valaha a lengyel szabadságért küzdő menekültek elárasztották egész Európát és ha már nem küzdhettek otthon az orosz cárizmus ellen, hát részt kértek maguknak minden európai szabadságharc küzdelmeiből. Nem esoda hát, ha Európa egész demokráciájának minden rokonszenve a lengyel szabadság felé fordult. A magyar parlament 1832-től forradalmi csucspontjáig, 1849-ig mindig fog-

lalkozott a lengyel kérdéssel, Deák Ferenc legelső beszédét a lengyel kérdéstről mondotta és ekkor formálta híres mondását: Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek.

A lengyel nemzet sorsa talán a legtragikusabb példája nemzetek felemelkedésének és lehanyaglásának. A XVI. században és a XVII. század elején még hatalmas birodalom a lengyel királyság. Számra ma is hatalmas nemzet a lengyel. Tizenkilenc millió lengyel él: Oroszországban 10.5, Ausztriában 5, Németországban 3.5 millió. De a hatalmas Lengyelország tragikus fordulattal alábukik. Háromszor osztják fel. 1772-ben, 1793-ban és 1795-ben osztottak meg rajta Oroszország, Poroszország és Ausztria hatalmasságai. Mi történt? Hogy zuhanhatott le és szakadhatott így darabokra egy hatalmas birodalom? A tragikum magyarázata a lengyel fejlődés. Lengyelországban nem alakult ki a fejlődés során polgári osztály. Ami kevésszámú iparost és kereskedőt behozott a XIII. század az országba, az bevándorló, német, zsidó, idegen és jelentéktelen volt. A XV. és XVI. század, a pénzgazdaság kialakulása se tudott lengyel burzsoáziát teremteni. A gabonakivitel megindult Európa felé, de nem külön kereskedőosztály alakult ki, hanem maga a lengyel nemesség lett gabonatermelőből gabonakereskedővé is. A nemesség hatalma fellendült, de harmadik rend nem alakult ki és így nem volt meg az egyetlen elem, ami a nemes hatal-

mát egyensúlyozhatta volna. Nem voltak nagyvárosok, nem volt polgári osztály és így nem volt semmi, amire a királyság, amire a középponti hatalom a nemességgel való harcában támaszkodhatott volna. Egyre növekedtek a nemesség nemesi szabadságai és egyre gyengült a középponti hatalom ereje. A nemesi rendi országgyűlések olyan hatalmat jelentettek, hogy valósággal nemesi köztársasággá változott az ország és egyetlen nemes ur vétója megakaszthatta a középponti hatalom minden intézkedését. A törökök előnyomulása és a kereskedelmi utak eltolódása szegénnyé, azután koldussá is tette az országot. A centrális hatalom hiányzott, az ország annyi felé huzott, ahány nemes ur volt, természetes következése lett ennek, hogy Lengyelország csakhamar a külföldtől való függésbe került, hogy versengő hatalmak állandó csataterévé lett és hogy végül belső szétszakitottságából külső szétszakítás is lett. Így történhetett meg, hogy a hatalmas lengyel államot a XVIII. század végén háromszor osztották fel és hogy ma is három részre tépve kell élnie.

A széthuzó kisenemesség uralma volt az önálló Lengyelország nagy gyengéje és éppen ez a kisenemesség lett az elnyomott Lengyelország legnagyobb ereje. Ez a kisenemesség ahhoz volt szokva, hogy uralkodjon és most Oroszország, az akkor még teljesen ázsiai orosz despotizmus végéig elnyomta. Ez az erőszakos, fegyver-

rel bánni tudó, gazdaságilag is pusztuló és így kétszeresen elégületlen osztály lett Lengyelország függetlenségének előharcosává. Oroszország ellen szegeződött a lengyeliség minden gyűlölete és szabadságharca, mert Oroszország nyomta el a legkeserűbben és mert Oroszország szakította magához a lengyel királyság legnagyobb darabját. Roppant felkelések, hatalmas forradalmak rázkódtatták meg az orosz despotizmus uralmát Lengyelországban. 1794-ben Kosciuszko felkelése tör ki. 1830-ban új forradalom emeli fel a fejét. Az orosz cárizmus vérbefojtja. 1863-ban megint felkel Lengyelország, de megint csak leverik. Ezek voltak azok az idők, amikor Európa demokráciája, amely az orosz cárizmusban látta legveszedelmesebb ellenségét, a maga természetes szövetségeseinek tekintette a lengyel forradalmakat. Nem véletlen az, hogy az első proletár-internacionále 1864-ben, éppen egy nagy londoni lengyel-meeting alkalmából kovácsolódott össze. A demokrácia érezte, hogy mindaddig nem győzhet Európában, amíg az orosz cárizmus seregei minden pillanatban leverhetik. A korlátlanul uralkodó cárizmus egyetlen belső ellensége pedig ekkoriban csak a lengyel felkelés volt. Joggal mondhatta tehát Marx Lengyelországot minden európai forradalom külföldi termométerének.

A lengyel forradalmak páratlan hősiességgel harcoltak az orosz cárizmus ellen, de mégsem tudtak sohasem győzni. Az ok pe-

dig megint csak Lengyelország belső viszonyaiban rejlett. A lengyel felkelések azért törtek ki olyan lendülettel, mert a lengyel nemesség öntudatos osztály és azért buktak el olyan véres fővel, mert a lengyel nemesség nagyon is öntudatos volt. Sohasem tudták annyira feláldozni az osztályérdeküket, hogy felszabadították volna a lengyel, litván és rutén jobbágyaikat. A cárizmus tehát mindig felölthette magára a parasztszabadítás maszkját és a paraszttömegeket mindig mozgósíthatta a felkelő lengyel nemesség ellen. A lengyel forradalmároknak, nem hiába, hogy nemesi forradalmárok voltak, mindig két arcuk volt: egyfelől a történelem Kosciuszkói és Bemjei, másfelől a Heine Krapülinszkije és Waslapszkije. Így történt, hogy a lengyel forradalmi nemesség elvérzett utolsó forradalmában, az 1863/64-iki felkelésben. Száműzetésbe futott, akasztófára került, Szibériába cepelték, vagy otthon ment tönkre gazdasági sorvadásban.

A lengyel nemesség vezető szerepe megszűnt és új vezetőosztálya támadt a lengyel nemzetnek: a burzsoázia. Furcsa módon alakul ki Lengyelországban a polgári osztály. Orosz cári ukázok tenyésztek mesterségesen. A rebellis lengyel nemesség végső letörésére minden eszközzel ipart fejleszt a cárizmus Lengyelországban és polgári osztályt varázsol szinte a semmiből. Mindenáron azt akarják, hogy a lengyel

ipar fellendüljön és elsősorban politikai célokat akartak szolgálni azzal, hogy 1851-ben eltörölték Oroszország és Lengyelország határvámjait. 1864-ben a parasztreform végleg a kapitalizmust teszi urrá Lengyelországban és 1865-ben már így jajdul fel egy lengyel nemes ur: „Olyan időket élünk, hogy nem lehet tudni, vajjon gyermekeinknek lesznek-e szolgálók, vagy maguk lesznek-e szolgálkák.“ Most már nem a nemesség, hanem a burzsoázia gondolkodása képviseli a lengyel nemzet gondolkodását. Új jelszó lesz urrá. Most már nem azt mondják, áldozzunk mindent a hazáért, hanem azt, hogy gazdagodjunk a hazáért. Most már azt hirdetik, hogy Lengyelország függetlenségéért nem szabad felkeléseket szítani, hiszen ebben csak elvérzik a nemzet, hanem ipart kell teremteni, gyárakat kell építeni, gazdagodni kell, az anyagi jólét majd fellendíti a nemzeti erőket is. És lassanként csatlakozik ehhez a jelszóhoz a megmaradt nemesség is, amely mezőgazdasági iparban találta meg a maga számadását. Krasinszky, a lengyel költő írja erről az újfajta nemességről, hogy búzával és cukorrépával fogja betölteni Lengyelország sirját. A kapitalizmus kialakulásának és a burzsoázia uralmának ez első korszakában még nem mondanak le Lengyelország uralkodó osztályai egészen a nemzeti függetlenségről, hanem csak a tartózkodás, a cárizmussal való nemtörődés politikáját, a passzív rezisztenciát prédikálják.

De egyre erősödik az ökonómiai fejlődés. A kilencvenes évek óta egyre mélyebben hatol a lengyel ipar Oroszország testébe. A transszibériai vasuttal egészen Szibériáig és Középázsiaig jutnak el a lengyel ipar termékei. A lengyel textilipar termékeinek felét Oroszországba exportálják, a lengyel vasipar munkájának háromötöde orosz piacra kerül. Lodz textilipara, Sosnovic vasművei, Varsó gépipara és cukorgyárai ropant erővel vonzódnak a hatalmas mágnes, a mérhetetlenül fogyasztó orosz piac felé. A cárizmus védővámpolitikája másfelől egyre inkább arra kényszeríti a lengyel ipart, hogy ne külföldi, hanem orosz nyersanyagot dolgozzon fel. Új álom kezd Lengyelországban kialakulni. Már nem Varsóról, a független Lengyelország fővárosáról ábrándoznak, hanem arról a Varsóról, amely két óceánt összekötő kereskedelmi utnak legyen a centruma. Ebben a korszakban már nyíltan és végleg bevallja a lengyel burzsoázia, hogy nem független Lengyelországot akar, hanem éppen ellenkezően, befolyást akar magának Oroszországnak az ügyeibe. Vasut, adó, tarifa, vám kérdéseiben életérdekei dőlnek el a lengyel iparnak Oroszországban, befolyást akar tehát minde dolgok intézésébe. Megszűnik a politikai passzivitás és politikai aktivitássá lesz. Csakhogy most már egyenesen fordított irányban kezd működni: nem független Lengyelországot akar, hanem mennél szorosabban Oroszországhoz akar tartozni.

Betetőzi azután a lengyel nemzet vezetőosztályának ezt a fejlődését az 1905-iki nagy orosz forradalom. Ekkor már nemcsak az orosz birodalomhoz csatlakozik a lengyel burzsoázia, de szövetkezik magával az orosz cárizmussal is. A nagy forradalom megdöbentő erővel mutatta meg a lengyel proletárság szociális forrongását és halálos rémületbe kergette a lengyel burzsoáziát. Ez a rémület készítette arra, hogy immár ne csak liferálja Lengyelországot a cár lábai elé, hanem a maga nemzete ellen is fordítsa a cár fegyvereit. A maga védésére, a maga lengyel honfitársai, a lengyel proletárság ellen hívja be Varsóba a cár kozákjait. Ahogy a lengyelkérdés legmélyebb ismerője, Rosa Luxemburg mondja: A lengyel burzsoázia lett Lengyelország Oroszországhoz láncolásának hussá vált gondolata.

Ha csak a lengyel nemzet uralkodó osztályait nézzük, akkor azt kellene mondanunk: *Finis Poloniae*. De Lengyelország ma már nemcsak a nemesség és a burzsoázia, hanem a proletárság nemzete is. A lengyel proletárság pedig ma jobban, mint valaha, akarja Lengyelország önállóságát és a proletárság jövőjében bizva, nyugodt bizakodással mondhatjuk: *Nincs még veszve Lengyelország*. A proletárság akarja a lengyel nemzet egyesülését és függetlenségét, mert tudja, hogy a nemzeti önállóság előfeltétele minden osztályharcnak. A proletárságnak érdeke Lengyelor-

szág önállósága, mert az Oroszországgal való egyesülés a ma még mozdulatlan és reakciós orosz parasztmasszák uralmát jelenti a fejlettebb, nagyipari Lengyelországgal szemben. Csak a proletárság ma már a lengyel nemzetnek egyetlen osztálya, amely valóban egynek érzi magát a széttépett Lengyelországnak mind a három részében. Az 1905-iki nagy orosz forradalom mind a három országrészben egyformán megmozgatta az orosz cárizmus ellen. Olyan történelmi élmény ez, amit sohasem lehet elfelejteni, ami örökre egységbe köti őket. A három országrész lengyel szociáldemokráciája minden nemzetközi kérdésben egységes egészként jár el, nemzetközi kongresszusokon egységes külön nemzetként lép fel. A lengyel proletárság ma az egyetlen osztálya a lengyel nemzetnek, amely hiven lobogtatja a nemzeti önállóság és függetlenség zászláját. A lengyel búrsoáziának és nemességnek nyugodtan ígérhet Nikolajevics Miklós, az orosz generalisszimus nemzeti egyesülést, mert hiszen a függetlenséget és önállóságot „a cár jogara alatt” igéri. Az orosz cárizmus ma „önálló királysággá” teszi Lengyelországot és nyugodtan meg is teheti, mert a mai Lengyelország a mai uralkodó osztályaival teljes és szoros egységbe forrott a cári Oroszországgal és az autonómia éppen a teljes beolvadás nyugtázása. A lengyel nemzet felső osztályai csak a múltban harcoltak Lengyelországért, a jelenben pedig nyugodtan türték, hogy a cári uralom Lem-

bergben becsukja a Kosciuskó-felkelést ábrázoló körképpanorámát. Festett vászon és csinált viaszfigurák forradalma: ime ennyi maradt meg csak a lengyel vezetőosztályok cárizmus ellen való forradalmaiból és még ezt is elzáratja velük, kitagadtatja velük az orosz cárizmus. Csak a lengyel proletárság az, amely nem festett vászon és viaszbábforradalmat csinál, hanem amely valóban a szive vérét ontja Lengyelország önállóságáért. Galicia lengyel szociáldemokratái azok, akik lengyel légiókat alkottak és csodálatos hősiességgel, nagyszerű önfeláldozással ontották és ontják vérüket a cárizmus ellen, a lengyel szabadságért.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A cionista beszél.

Idegen test, idegen ék volt valaha a zsidó Európa agrártársadalmaiban. A földjén termelő, magának gazdálkodó paraszttal és földbirtokossal szemben a zsidó jelentette az adás-vevést, a földnélküli jött-mentséget. Amikor még semmi sem volt áru, a zsidó szemében és kezében már minden áruvá változott. Új életelvet hozott a zsidó magával, nem csoda hát, ha idegenül, otthontalanul érezte magát a régi Európában. Nem érzett semmi közösséget a keresztény világgal. Ugy érzett, mint Shakespeare Shylokja: „Adok-veszek veletek, járok és állok veletek, de nem akarok se enni, se inni, se imádkozni veletek.“ A zsidóság minden tagja ezekben az időkben Európa nemzeteivel szemben egyetlen egységes nép tagjának érezte magát. Ezekben az időkben, ha nem is egységes nemzet, de egy nagy nemzetközi szövetség volt a zsidóság.

De aztán a világ egyetemes urává lett a kapitalizmus. Mindenki árueladóvá és vevővé lett, nemcsak a zsidó. És ezzel megindul a zsidóság asszimilációja. Nem a zsidó kezdte meg a közeledést a keresztény társa-

dalomhoz, hanem maguk a keresztények lettek zsidókká, tőkésekké, árutermelőkké. Amikor így eltűnt az elvi választó különbség a két világ között, megindul Nyugateurópában a zsidóság beolvadása a körülötte levő nemzetekbe. Elveszti a zsidó a külön nemzeti jellegét. Elsajátítja a környező nemzet nyelvét. Eldobja külön ruháját, ételrendjét. Alig tart meg valamit vallása szokásaiból. Megszűnnek külön felekezeti iskolái. Házasodik másvallásuakkal.

Csak Keleteurópában nem indult meg ez a beolvadás, csak itt maradt a zsidóság elszigetelten. Két oka van ennek. A zsidók itt tömören, egy testben laknak együtt, nem pedig szétszórtnak és itt még fejletlenebb a gazdasági élet, itt a kapitalizmus még nem oly általános, itt a zsidónak még van bizonyos kapitalista missziója a nagy szláv paraszttengerben.

A zsidóság itt megmaradt külön nép gyanánt, de az utolsó évtizedekben itt is nagy erjedés, nagy változás megy végbe benne. A régi vallási öntudat helyére lassanlassan nemzeti öntudat lép a zsidóságban. Sajátos proletár és kispolgár zsidó nemzet kezd kialakulni. A gazdag zsidók itt is asszimilálódnak. A lebergi zsidó nagykereskedő, vagy zsidó gyáros egyformának érzi magát a lebergi lengyel nagykereskedővel meg gyárossal és elfogadja a lengyel kulturát, beolvad a lengyel nemzetbe. A gazdag zsidó Galiciában lengyellé lesz, a zsidó burzsoázia asszimilálódik itt is. De a

szegény zsidó nem olvad be. A nagyvárosokban összepréselve, a társadalom aljára szorítva, nem jut el hozzá a felső osztályok lengyel kulturájából semmi. Mikor azután demokratikus erők megmozdítják, amikor a proletáröntudat beleplántálódik, amikor a kispolgármozgalmak életrekelnek benne, akkor csak a maga zsidóvoltán keresztül férkőzhetnek hozzá az új eszmék. A szegény zsidó éppen abban a pillanatban, amikor modernizálódik, kezd hangsúlyozottan élni jiddis nyelvvel. A modernizálódás nála nem asszimilálódást, de zsidó nemzeti öntudatot hoz. Az öntudatos zsidó proletár és kispolgár Galiciában megköveteli, hogy respektálják a zsidó voltát. Csak az ő nyelvén irt lapot olvas. A népgyűléseken jiddis szónoklatok hangzanak. Zsidó szervezetek alakulnak. Zsidó irodalom, zsidó színház fejlődik. Így támad fel egy új zsidó nemzet, de ez már nem a talmud nemzete, ennek már semmi köze a régi Izráel kiválasztott népéhez. Ez már nem vallási alapon szervezkedik, hanem nemzeti alapon. Hiszen különösen két pillére van: a szociálista zsidó proletárság és a cionista zsidó kispolgárság és intelligencia. A szociálista zsidó proletárság csakugy, mint minden más szociálista párt a vallást magánügygé deklarálja. A cionista zsidó kispolgárság pedig éppen a régi ortodox zsidósággal szemben veszi fel a harcot.

A zsidó proletárság az egész világ proletárságának az erejét akarja a zsidóság felszabadításának a szolgálatába állítani.

A cionizmus pedig az egész világ zsidóságának az erejét akarja összefogni. A szocialista zsidó proletár, éppen, mert látja a letiport zsidó munkásság nemzeti szenvedéstöbbletét, a proletárság nagy nemzetközi győzelmétől várja a szabadulást. A cionizmus végcélja pedig a zsidó nemzeti állam megalapítása.

Palesztinában, a régi Izráel hazájában, akarják a cionisták felépíteni a zsidó nemzeti államot. Az a céljuk, hogy Oroszországból, Galiciából, Bukovinából kivándoroltassák a zsidóságot, hogy ott egyetlen masszává tömörítsék, hogy egységes nemzetté tegyék, amelynek önálló állama van.

Érthető ennek az utópiának a kialakulása, hiszen a zsidó Keleteurópában csakugyan idegennek, senkihez se tartozónak érzi magát és nem csoda, ha azt hiszi, hogy csak a maga államának a házában élhet otthon, élhet minden üldözéstől, üzéstől szabadon.

Érthető ennek az utópiának a kialakulása és mégis céltalannak és reménytelennek kell bélyegezni.

Mi baja a zsidóságnak Keleteurópában? Az, hogy még mindig gettóban él. Az, hogy még mindig csak bizonyos területekre zsufolódik, csak bizonyos foglalkozásokra koncentrálódik. Az összezsufoltság különíti el a más nemzetbeliektől s más vallásuaktól, a csak városi foglalkozások üzése teszi türhetlenné, konkurrenciában elviselhetlenné a sok százezer, heringként egymáshoz préselt városi zsidó helyzetét.

Mit akar a cionizmus? Külön országba, Palesztinába akarja gyűjteni az összes zsidókat. A sok szétszórt gettót Lodzból, Varsóból, Lembergől, Brodyból tömöríteni akarja egyetlen világgettóvá. Össze akar gyűjteni minden zsidót Palesztinába. De hogy akar ott belőlük nemzetet csinálni? Nemzetté csak úgy alakulnának, ha minden társadalmi osztály képviselve volna közöttük. De bizony Nyugateurópa asszimilált burzsoái egy csepp kedvet se mutatnak, hogy ott-hagyják európai jólétüket és pozíciójukat. De még ennél is végzetesebb hiba, hogy hiányzik a zsidóságból éppen a társadalmi munkamegosztás alapja: a földmivesréteg. Zsidó parasztok nincsenek. Nem azért, mintha a zsidóság fajilag alkalmatlan volna a földmivelésre, hanem azért, mert a zsidók egész tömegükben városi emberek. A városi ember pedig képtelen a faluba, az eke mellé való visszaalkalmazkodásra. Kudarcot is vallottak a cionizmus minden kísérletei, hogy Palesztinában zsidó földmivelőket tenyésszenek. Kudarcos eddig a sok százmillió árán csinált palesztinai zsidó gyarmatosítás a maga egészében.

Nem a zsidónyomoruság legfőbb okának, az egyfajta foglalkozású zsidók összepréselésének a Palesztina nevű világgettóban való végsőkig fokozása fogja megoldani a zsidókérdést, hanem az a gazdasági fejlődés, amely Keleteurópát is a modern kapitalizmus csucsára fogja vezetni, amely Oroszországban győzelemre fogja juttatni a cáriz-

mus ellen a demokráciát, amely véget vet a zsidók mesterséges elszigetelésének, amely így eloltva a zsidó nemzeti mozgalom főfészkében az ujonnan gyult nemzeti tüzeket, el fogja oltani őket Galicia városaiban is.

A cionizmus, a zsidók nemzeti elkülönülésének mozgalma csak átmenet a zsidók teljes és végső asszimilizációja és emancipációja felé.

De ma még van cionizmus, ma még ideál Palesztina. Ma még kispolgárian gondolkodó munkások, kézművesek, kiskereskedők és intellektuelek tömege hisz benne és ma még hozzátartozik Galicia szociális és szellemi képének a megrajzolásához. Lembergben erős a cionizmus. Politikai szerepe is nagy. A választásokon is számottevő. Sajtója visszhangzik az utcákon és a lelkekben. Meg kellett hát kérdeni őket, hogy vannak, mint vannak a cionizmus leggyülöltebb ellenségének, a cárizmusnak tizhónapos uralma után?

És kérdésünkre a legkiválóbb, a legképzettebb, a legelső vezéri sorban álló cionista így beszélt:

A cionizmus a szegény emberek hite. A zsidó nemzeti érzés csak a kicsinyek és elnyomottak szívében él. A gazdag zsidó nem érzi magát zsidónak. A gazdag zsidó, ha százszor el is taszítja magától a lengyel, lengyelnek érzi magát. Lengyelül beszél, lengyel ujságot olvas, a gyermekét lengyel iskolába járatja. Furcsa emberfajta a gazdag galiciái zsidó. Egy részük igazán gazdag, igazi vállalkozó és igazi kereskedő. De

nagyrészüik, nagylábon ugyan, de — a levegőből él. Vállalkozásaik vannak, de nincs semmi alapjuk. Se szaktudásuk, se tőkájük. Levegőemberek. Galíciai specialitás ez. Nem talál ilyet sehol másutt széles e világon. Jól élnek, dusan költekeznek. A gyerekeiket úgy nevelik, mintha királyfiak és hercegisasszonyok volnának. De az existenciájuk felette labilis. Minden pillanatban felborulhat. Valójában uzsoraexistencia. Parazitaélet. A háboru ezrével tette tönkre ezeket a levegő-alakokat. Házakra adtak jelzálogkölcsönt — a házak most romokban hevernek. Füstös, csonka falak vagy gránátlyukak vannak a helyükön. Váltókra adtak pénzt szétszórva az ország minden részében, most az adósaik katonák vagy halottak, vagy elcepelte őket az orosz, vagy koldus menekültekké lettek. A háborus élet zürzavara, az idegenuralom kaossza örökre elseperte a kezükből ezt a papiros-váltóvagyonot.

Tipikus az ilyen levegőembernek az élet-sorsa. Vidéki városkában kezdi. Ősi, zsidó „nemes“ familiából való. Gőgős is a származására. Megházasodik. A „nemességére“ kap 5—6000 korona hozományt. Ezzel spekulálni kezd. Furcsa módon: mindig csak bevesz, de kiadni nem ad ki semmit. Így dolgozik: összekerül (zsák mindig megtalálja foltját) valami ifju hadnaggyal vagy könnyelmű grófocskával. Valami bálra, egy frakkra, lakcipőre, valami szép hátaslóra, vagy valami szép dáma bokrétájára, briliánsgyűrűjére kell az urfinak a pénz. Kap a levegő-

embertől váltóra. Mikor azután a második ruhát, az új nyeret, az új pár cipőt veszi a gavallér ur, akkor a levetett ruha, az öreg cipő, a használt nyereg az uzorásé. Ingyen. Ez már a gavallérsághoz tartozik. Valóságos áruraktárt gyűjt így magának és továbbkereskedik vele. Ha a parasztnak ad pénzt kölcsön, akkor az a busás, borsós kamaton kívül minden hónapban még tojást, tejet, csirkét, vaját, főzeléket hoz be neki a faluról. Ez már hozzátartozik ahhoz, hogy a nagyságos uzorás ur jókedvében maradjon és ne legyen nagyon szigorú, ha a paraszt elkészik valami lejáratnál. Valósággal ruha- és csirkeadót vet ki a levegőember az adózó jobbágyaira. Ruhája, élelme szinte egészen ingyen van. Szükséglete, igénye különben is ilyenkor, a pályája kezdetén még semmi.

Lassanként azután kicsi lesz neki a vidéki város és felköltözik Lembergbe. Nagyban folytatja most már ugyanazt, amit a kisvárosban kezdett. Most már nem megszorult ifjú gavallérok, hanem megszorult nagy vállalatok zavarát használja ki és most már nem száz paraszt apró földjeit, hanem egyetlen földesúr hatalmas nagybirtokát uzorázza ki.

Igy nő egyre rohamosabban, egyre fokozódva a levegőember tőkéje. De az ember soha sem tud hozzáőni a tőkéhez. Mindig megmarad lelkében kisvárosi zsidó uzorásnak, nagyritkán válik belőle a termelésben résztvevő gyáros, nagyiparos. A levegőember uzorás kicsinyességét jellemzi: Mikor

már Lembergben él és hazakerül látogatóba a kisvárosba, ahol kezdte, azt meséli neki, hogy az a hír járta felőle, hogy nemrégiben tönkrement. A levegőember büszke göggel háborodik fel és mutatja meg, hogy csek-kontóján 800.000 korona van és még büszkébb göggel vágja ki, hogy ott a kisvárosban egy zöldségeskofa hetirészletre adós neki 100 koronával. Ez a levegőember! Nyolcszázezer koronája van a nagybankban, de azért uzsoráskodik 100 koronával is, heti egykoronás részletekben kapván meg a tőkét és 100 héten át mindig a heti 40 fillér kamatot. Ez az ember, amikor a felesége új ruhát csináltat, így sopánkodik: „Hogy lehet szíve valakinek új ruhára készpénzt kiadni, amikor a pénztárban egynegyed millió korona árendára ki nem adott, nem kamatozó pénz van.“

Ilyenek a galíciai gazdag és talmi-gazdag zsidók. Most persze egyet se talál belőlük se Galiciában, se Lembergben. Most Bécsben és Abbaziában vannak. Elszaladtak az orosz elől.

Csak a szegény nép maradt itt. Ittmaradt a középosztály egy része, amely nem hitt a veszedelemben vagy elkésett a meneküléssel. Tudták, hogy a cárizmus nagy veszedelmet jelent, de úgy remélték, hogy nyugodt és fegyelmezett viselkedéssel elkerülhetik az üldözést. Persze csalódtak. Ittmaradt az intelligencia egy része is. Ittmaradt a kézművesek és munkások nagy tömege. És itt Lembergben maradt a foglalkozás nélküliek

roppant masszája is. Napról-napra élő elem ez. Anzixot árul, ha jön az osztrák, ujságot kiabál ki, ha jön az orosz. Ha egy nap beteg, másnap nincs mit ennie.

Csak a szegény nép maradt itt, ami más szóval annyit jelent, hogy mindazok, akik a zsidó nemzethez számítják magukat, akik nem renegátok, akik cionisták.

Rettentő erőfeszítéssel kellett dolgoznunk, hogy ezt a szegény embertömeget, népünk nagy tömegét életben tartsuk és mentjük a nyomortól. A segítőbizottság rengeteget dolgozott. Vagyonokat szórtunk szét. Konyhákat tartottunk fenn. Pénzt, ebédet, ruhát, cipőt osztottunk ki. Gyermekeknek tejet. Az állam nem volt itt, Ausztriától el voltunk vágva. A katonák itthonmaradt családjainak mi fizettünk segélyeket. El merem mondani, hogy az orosz uralom alatt a zsidók voltak az állam helyettesei. És most, hogy felszabadult Lemberg, nem szüntetjük meg a munkánkat. Segélyt, kenyeret tovább kell osztanunk. A szegények most is szegények.

Mindent elkövettünk és elkövetünk, hogy népünket töretlen erőben találja a háboru vége, amikor újra felvehetjük nagy eszménkért, a cionizmusért a harcot.

Nem a régi cionizmusért, amely csak ábrándozott az eszményért, de amely gyakorlatilag nem tudott elérni semmit, mert távolállt a zsidó nép nagy tömegeitől. Ha meg akarjuk valósítani a zsidó államot, akkor először itt, Galiciában kell szerveznünk a zsidó tömeget. Én a tömegekre tá-

maszkodó új iránynak, a „zsidó“ cionizmusnak vagyok híve. Ne mulasson a jelzón. Ez nem pleonazmus. A régi cionizmus valósággal halálos ellensége volt mindennek, ami a zsidó tömegek lelkének szent volt, ami régi zsidó hit és érzés volt. Ezért is nem tudott közelférközni a tömegekhez. Az új élet kettéosztotta a zsidóság lelkét: az ifjúságban teljes vallási közönyt teremtett, az öregekben az ortodoxiát még erősebbé tette. Miután a cionizmus elsősorban éppen a vallásban közönyös ifjúság közt terjedt, az öregek úgy látták, hogy „jó“ zsidó, aki tartja vallását, nem lehet cionista, nem lehet nemzeti érzésben zsidó. Az ortodoxizmus és cionizmus harca valósággal az apák és fiuk harcává lett. A cionista nem imádkozott, nem végzett rituális mosdást az evéshez, szombatot tüntetően dohányzott. Természetesen mindennek semmi köze sem volt a cionizmushoz. A fiatalok az új élet hatása alatt mindezt megtették, még mielőtt cionisták lettek volna és megtették anélkül is, hogy valaha cionisták lettek volna. De az öregek gondolkodás nélkül azonosították a két jelenséget: a vallástalanságot és a cionizmust. Ezért volt az, hogy az ortodoxok, a zsidók legnagyobb tömegei nem voltak hozzáférhetők a cionizmus számára. Különösen a csodarabbiság, a bigott, vakbuzgó zsidó klerikalizmus ágált ellene. A csodarabbidinasztiák érezték, hogy a modern, felvilágosult cionizmus veszedelmet jelent bigott hatalmukra. A csodarabbi-befolyás méregfogát

csak úgy lehet kitörni, ha közeledést tudunk teremteni az ortodox tömegek és a cionizmus között. Sikerült is hosszas küzdelmek után magába Beltzbe, a csodarabbibefolyás legerősebb centrumába a cionizmust beplántálni. Behatoltam a zsinagógába és a régi talmudi szellemben tartott előadás után, a középkor minden rabbinusának a citálása után — hirtelen rájutok a cionizmusra. Először be kellett bizonyítanom, hogy, Majmuni-ról nem is szólván, voltaképen már maga Mózes is cionista volt. Azután kezddhettem csak közöttük agitálni: „Azt mondjátok, hogy a cionisták gojok? Hát mit akartok, hogy a fiatok csak goj legyen, vagy hogy legalább cionista is legyen? Azelőtt nem hagyátok a fiatokat studirozni, mert féltetek, hogy elragadja a kereszténység sodra. Mit értetek vele? Nem tanult, lett belőle kereskedőseged, lett belőle munkás, meg lett belőle sokszor foglalkozás nélküli naplopó és mégis goj lett. Így tesztek most a cionizmussal is. A fiatok nem lesz cionista, nem érzi magát a zsidó nemzet tagjának — és mégis vallástalan lesz. Hát nem érzitek, hogy mindenkinek valami közösségbe kell tartoznia? A lengyelek kivetnek maguk közül. Rutének nem vagyunk. Mik vagyunk? Zsidók vagyunk! Összetartást érzünk. A zsidó nemzet fiainak érezzük magunkat. Látjátok, ez a cionizmus!”

A cionizmus csak úgy valósítható meg, ha közeledik a tömegekhez. Ezért kell közelednie az ortodoxok lelkéhez és ezért kell más-

felől közelednie a zsidó proletártömeg szociális szükségleteihez. Külön csoportja alakult a cionizmusnak a szocialista és mégis cionista munkások részére: a poalicionista csoport, amely harcol a proletárság minden szociális követeléséért, de harcol Cion megvalósulásáért, Palesztináért, a nagy független, önálló egységes zsidó államért is. A világ mai művelt nemzetei közül a legrégebbi nemzetnek kell végre megteremtenie a világ legszentebb helyén a világ legifjabb államát.

Igy beszélt a cionista. Minden szava fanatizmus. Így beszélhettek a legelső szocialisták, mikor a szocializmus még csak utópia volt. Így beszélhetett Cabet, mikor Ikáriát akarta megalapítani. Egy pillanatra valósággal tragikus alaknak láttam a cionistát. Cion utópiája sosem fog megvalósulni. A zsidó nép felszabadulása csak a zsidó nemzet teljes megszűnésével következhet be. Nem Palesztina lesz a zsidóság ígéretföldje, mint ahogy a proletárságnak se Ikária lett a Kanaánja. Nem a gonosz világ megkerülésével, a világ nyomoruságai háta mögött lehet megoldani a földi paradicsom nagy álmát. A szabadság országa a világ centrumában, a gonosz világgal való harcok szembefordulás útján fog a földre szállani.

A szép családi élet.

A családi élet egyszerűen megszűnt az orosz Lembergben. Amivé a nagyvárosok proletárságának a családi élete már rég lezüllött, odajuttatta Lembergben a polgárság, a jómóduak életét is az invázió és az idegénuralom. A nyomoruság, a legszükségesebbek hiánya egyfelől, a család tagjainak mindenféle munkában való szétszóródása másfelől, szétdulja békében is a proletárcsaládot. Ez a két ok lett általánossá az oroszok által megszállott Lembergben. A nyomoruság, az élelmiszerhiány egyfelől, a családtagok erőszakos szétszakítása másfelől, valósággal felbontotta Lembergben a családi életet.

Megszűnt a család alapja: a közös tűzhely, a háztartás és az ochrana eltépte egymástól a család egyes tagjait.

Rideg, kietlen volt az élet az orosz Lembergben. Nemcsak a politikai rémület, a hadi bizonytalanság szakadt rá az emberekre, hanem a legborzasztóbb létbizonytalanság is. Senkise tudta, lesz-e holnap mit ennie? Különösen keservesek voltak az első idők az orosz uralom alatt. Nem volt élelmiszer a városban. Megszűnt Lemberg kapcsolata a vidék-

kel. Nem hajtottak fel marhát, nem hozták be se tejet, se vaját. Nem volt hus, nem volt kenyér. Az éhség rémülete szállt meg mindenkit. A pánik már úgy látta, hogy az egész negyedmilliós városnak éhen kell vesznie. A rémület persze még inkább csökkentette az élelmiszermennyiséget. Ami enivaló volt is, azt eldugták, azt tartogatták, azt elvonták a kereslet piacától. A vaj olyan ritkasággá lett, hogy a cukrászdákban tortapaloták helyett egy kiló vaját állítottak büszke diszül a kirakatba. Fehér liszt egyáltalán nem volt. „Mikor azután később az első kiflit ettük“ — mesélte egy lebergi háziasszony — „valóságos ünnepnap volt.“ De a legborzasztóbb baj volt, hogy nem volt mivel tüzelni. Szén nem volt egyáltalán, a vasuti közlekedés megakadásával megakadt a szén-szállítás is Lembergbe. De nem volt fa sem. Lemberg körül van ugyan elég erdő, de nem volt kocsi, ami elhozhatta volna a fát az erdőből. Az oroszok elrekviráltak minden járművet, minden teherhordóállatot. Különben is csak nagy protekcióval lehetett ahhoz a kegyhez jutni, hogy fát vághasson valaki az erdőben. Legalább is egyetemi képzettségűnek, vagy városi hivatalnoknak kellett lenni ahhoz, hogy megengedjék, hogy valaki kimenjen az erdőre és magának fát vághasson. Soha még annyi önkéntes és előkelő favágó nem volt Lembergben. Olyan nagy kincs volt a szén, meg a fa, hogy Bjeneckinél, az ismert lebergi cukrásznál néhány darabka szén, egy könyvkereskedésben egy hatalmas

fatönk volt csodának, kuriózumnak és kívánatos, de elérhetetlen értéknek kiállítva. Lemberg polgárai a télen állandóan kijártak az erdőre fát vágni és úgy cipelték haza a tüzelni valót, amit a két kezükkel vágtak, a vállukon, a hátukon. Egész hadsereg tartott hazafelé egy-egy téli, estére hajló délutánon az erdőből. Ahogy egy kedves és szellemes lemergi háziasszony mondta: „A Lesanicei erdő személyesen jött el hozzánk, mint a Shakespeare Macbethjének dunsinani erdeje.“

Nem volt élelmiszer — nem volt mit főzni. Nem volt fa — nem volt mivel főzni. És nem volt miben főzni sem — mert minden vasfazekat elrekviráltak az oroszok. Üres tüzhely, halott kályha, a fazék hült helye — ezek voltak a külsőségei az üressé, halottá és kihültté lett lemergi családi életnek.

Az emberek nem otthon éltek, hanem közkonyhákban. Külön közkonyhákat állítottak a legkülönbözőbb társadalmi rétegeknek. Külön közkonyhájuk volt a vasutasoknak, külön a tanítóknak. Külön konyhája volt az „intelligenciának“ és külön a „népnek“. Voltak katolikus és zsidó közkonyhák. Jótékony társaságok és a város egyaránt tartottak fenn közkonyhákat. Hetven ilyen közkonyha működött összesen Lembergben. Naponta hatvanezer ebédet mértek ki bennük ingyen meg néhány kopekéért. A családi élet az orosz Lembergben nagyrészt ezekben a közös konyhákban játszódott le.

Rideg, kietlen volt az élet az orosz Lembergben. A reszketés, a terrortól való félelem állandóan ott ült az emberek idegeiben. Az ochrana siró vonaglássá torzított minden nevetést az arcokon. Meghalt minden vidámság, kihalt minden élet. Már este 7 órakor olyan volt Lemberg, mint egy sötét sir. Az utcán nem járt egy lélek se. Parancs szerint mindenkinek 9 órára otthon kellett lennie, de nem nyugateurópai, hanem keleteurópai idő szerint. Este 8 órára tehát le kellett hunynia a szemét az életnek a cári Lembergben. A cári uralom nem szereti, ha az emberek szertelenek. Az se jó, ha tulsokat nevetnek, ha tulsokat élnek, mert még el találják felejtetni, hogy rabszolgák, hogy az élet igazi teljességéhez nincsen joguk. A halott utcákon a sötétség volt az ur. Éjszakai világítás nem volt. A villamos egyáltalán nem járt. Az emberek nem látogatták egymást, mert este nem mertek hazamenni. Színházba nem járt senki. Mikor egy lebergi hölgyet kérdeztem erről, így felelt: „Mi nem voltunk a tiz hónap alatt egyszer se színházban. Családi gyászunk volt. De gyászban volt mindenki, az is, akinek senkije se halt meg.“ A színházba senki se járt, de azért a város mégis nyitvatartotta, mert az oroszok kaszárnyának akarták rekvirálni és ettől csak úgy lehetett megmenteni, ha vidáman, elfogulatlan kacagást mimelőn tovább játszottak benne. Vidámság, igazi vidámság csak a Casino de Parisban volt, ahol orosz tisztok számára énekeltek formás lábikrák-

kal és táncoltak magasra felvetett szoknyákkal. Mulatni csak itt mulattak, lebergi embernek — ahogy megint csak lebergi asszony mondotta — nem volt tisztességes dolog mulatni.

A társasélet így egészen meghalt, de ez nem azt jelentette, hogy a családi élet bensőbbé és egészségesebbé vált. Az ochrana gondoskodott róla, hogy összetörje és cseréppé dulja. A cári pribékek valóságos hajtóvadászatot tartottak az emberekre. Egyszer politikai volt az ürügy, másszor katonai okot kerestek — de mindig megpróbálták zsarolni az üldözéssel. Átlag minden három hétben került a sor valakire. A férfiak egy része állandóan bujdosott. Az emberek éjszaka nem mertek lefeküdni, mert az éjszaka volt a kritikus időpont. Az orosz ochrana mindig éjjel hivataloskodott. Éjjel voltak a letartóztatások. Éjjel rendezték a házkutatásokat. De nemcsak az üldözés folyt éjszaka, hanem a legegyszerűbb közigazgatási eljárás is. Bármit kért valaki, akár egyszerű passzust, vagy közönséges üzletnyitási engedélyt, éjjel két órakor verték fel az ochrana emberei: „Gyere azonnal a városházára!” Szegény ember rémülten ugrott és kapkodta a ruháit és vacogó foggal állt meg a mindenható orosz tisztviselő előtt. „Te kértél koncessziót?” „Igen, uram.” „Nesze és most takarodj haza.” A szegény szerencsétlen már azt hitte, hogy Szibériába viszik, már az akasztófát látta rémült víziója, pedig csak egészen egyszerű, apró, közönséges,

mindennapi hivatalos ügyecskét intéztek ilyen módon el vele.

Mindig vártan és mégis a legváratlanab-
bul jöttek az ochrana emberei. Éjszaka egy-
szerre csak megjelent négy rendőr, az ud-
vart körülállták a csendőrök és vitték a fér-
fit, a férjet, a családapát a börtönbe. Lehet,
hogy tiltott ujságolvasáson érték, lehet, hogy
csak újabb rubeleket akar belőle zsarolni az
ochrana. Sokszor még arra se hagynak időt,
hogy felöltözzön. Csikorgó téli időben, fél-
meztelenül cepelik el. Szegény asszonyok,
feleségek többet voltak egyedül otthon, mint
a férjeikkel. A férfiak már mindenütt in-
kább mertek lenni, mint odahaza a lakásuk-
ban, a családjuknál. A feleségnek már
stereotip kérdése volt esténként az ochrana
elől bujdosó férjhez: „Fiam, hol fogsz ma éj-
jel aludni?“ Az orosz Lembergben
a családi élet egy része a köz-
konyhákban, a másik része pedig
a börtönökben játszódtott le.

Az orosz uralom családi életéhez tartozott
a családok által elhagyott tömérdek üres
lakás is. Voltak egész házak, ahol csak a
cselédek és a házmesterek maradtak otthon.
Az elhagyott lakások mindig nagy vesze-
delemben forogtak. Állandóan ott ló-
gott felettük a bekvártélyozás réme. A be-
kvártélyozás után a butor tüzelőfává, a por-
cellán cseréppé, a szőnyeg ronggyá, az élés-
kamra üressé, az ágynemű elszálló levegővé
váltzott. Sok helyen a háztartások derék
munkásnői csellel, ügyességgel, sokszor a

maguk fejének a kockáztatásával megmen-
tették a gazdáik holmiját és kotlóstyuk vak-
merőségével és szívósságával védték meg az
elhagyott lakást. De voltak aztán helyek,
ahol a cselédlányok fogékonyak voltak a
gazdáik által beléjük oltott romlottság iránt
és azzal a meggondolással, hogy ugysis min-
dent az oroszokra lehet kenni, egyszerűen
maguk fosztották ki a lakást. Most bizony
erősen megbosszulódott a lebergi burzsoá-
zián a „nagysága“ és a „cseléd“ viszonya.
A cseléd, akit soha lelkileg nem engedtek
magukhoz közel, akit sohse, egy percig se
tekintettek embernek, akit sohse vettek be
a családba, most maga se érzett semmi közös-
séget az oroszok elöl elfutó családdal és az
oroszok számlájára ártott, amit tudott. Sok-
szor meg a „rabló“ oroszok a hirhedt ház-
mesterek voltak, méltó társai a moszkvai
vagy pétervári házmestereknek. A házmeste-
rek voltak az ochrana legveszedelmesebb esz-
közei. Állandóan ott spiónkodtak a lakók kö-
rül. Valósággal a házmesterek kényének vol-
tak az emberek kiszolgáltatva. A házmes-
teri kapukulcs sokszor valósággal a Bato-
rego vagy a Brigitka börtön kulcsává lett.

Ilyenforma volt a szép családi élet a cár
uralma alatt. A háboru így forgatta ki az
embereket életük minden megszokott rend-
jéből. Lemberg polgársága tiz hónapra meg-
érezte, mit jelent az, családot, privátéletet
széttipró idegenuralom alatt élni. Vajjon
gondolt-e arra, hogy proletárok százezrei
számára ez a normális állapot béke idején

is? Az anya a közöskonyhán, az apa a börtönben, az iskola hijján csavargó gyerek az utcán — ez volt a polgári család élete tiz hónapig a cári Lembergben. Az anya a nép-konyhán, az apa a gyár börtönében, a gyerek az utca rontásában — ez a proletárcsalád élete évek szakadatlan során a polgári Lembergben.

OSZK

Az élő nádas.

Az orosz uralom leghivebb barátai Lembergben a házmestereken kívül a prostituáltak voltak. A házmesterek hozták a cár emberei számára a legbizalmasabb közléseket, ők pedig a legbizalmasabbak a prostituáltakal voltak.

Nem véletlen volt ez, és nem is az volt az oka, mintha valami különösen erkölcselen és különösen demoralizált társaság lett volna a lebergi orosz tisztok társasága. Az idegenuralomnak és nem az orosz uralomnak a sajátja az, hogy leginkább a prostituáltakal tud bizalmas viszonyba kerülni. Az idegenuralommal szemben idegen és tartózkodó, bizalmatlan és durcás minden társadalmi réteg. Még ha valami osztály vagy népfaj vele tart is, csak titokban meri, csak haragos arc és gyűlölettől szikrázó szem színjátzásával merészeli suttyomban barátságra nyujtani a kezét. Gyorsan, azonnal és fentartás nélkül csak a prostituált tud vele barátkozni és bizalmassá lenni. Nem az orosz tiszt és nem is a prostituált tehet erről, hanem az a társadalom, amely ugy rontotta a prostituáltat, hogy minden

mindegy legyen neki, hogy szőke és barna, szép és rut, ép és nyomorék, barát és ellenség, gyöngéd és részeg férfi mindegy legyen neki, az a társadalom, amely — prostituálttá tette a prostituáltat.

Az idegenuralom képviselői is csak emberek. Jönnek az idegen városba és minden lakás ajtaja bezárul előttük, minden sziv összecukódik előlük, hát rákényszerülnek, hogy ott, azokon az ajtókon kopogtassanak, ahol mindenkinek megnyílik, azokhoz a szivekhez közeledjenek, amelyek senki előtt nem zárulnak be. Az idegenuralom átka ez, amellyel a saját képviselői ellen fordul: éppen mert idegenek, hát csak testekhez közeledhetnek, sohasem lelkekhez és a testek közül is csak olyanokhoz, amelyek senkinek se idegenek, amelyek pénzért akárki- nek megnyílnak.

És az idegenuralom képviselői is csak férfiak. Megint csak nem különös elvetemültség és külön orosz romlottság jele az, hogy az orosz tisztek oly sokat voltak együtt Lembergben prostituáltakkal. Egészséges, ép férfiak jönnek a nagyvárosba, hónapok óta nemhogy nem öleltek, nemhogy nem is láttak, hanem még csak nem is kívántak aszszonyt. A lövészárkok kinjai, fáradalmi kiölték belőlük a kívánságot, elfelejtették velük, hogy férfiak. De mégis ép, egészséges férfiak és ahogy most a nagyvárosba jönnek, a puha ágyba, a nyugodt alvásba, a bő evés jólétébe, a pihentség, a fürdő kéjébe — természetes, hogy egyszerre vad vágy fogja

el őket az asszony iránt. A nagyvárosba jönnek és a Karola Ludwigán végigringának előttük szép és kivánatos, a nagyvárosi izlés minden raffinérijával öltözködő nők százai. Ép, szép férfiak, hódítóknak érzik magukat, úgy hiszik, joguk van, hogy megnyiljon előttük a nagyvárosnak minden virága, hiszen vérüket ontották, hogy ide kerüljenek, hiszen két karjukkal, az ölelésre vágyó két karjukkal hódították meg. Ugy érzik, joguk van minden asszonyhoz. Fehér ruhában, virágos övvel, vágyó szívvvel, gyönyörüséget ígérő szemmel kell várnia őket minden nőnek — és ime az asszonyok elzárkóznak előlük, a leányok hónapokig utcára se jönnek miattuk. Be kell hát érniük azzal, amit kapnak, ami magától kínálkozik nekik az utcán. Hódítók, de csak azt tudják meghódítani, aki mindenkinek meghódol, aki abból él, hogy mindig meghódol.

Furesa viszony a katona és a prostituált viszonya. A katona nem is igen lehet más kapcsolatban a nővel, mint prostituáló viszonyban. A katona ma jön, holnap már tovább megy. Se ideje, se türelme, hogy sokáig udvaroljon. „Le kell fektetni“ — ez a katonafilozófia az asszonyállattal szemben. Le kell fektetni; ha megy, szép szóval, ha nem, erőszakkal; ha muszáj, pénzzel. Az egyszeri szerelem, a sohaszontnemlátás szerelme, — ez a katona szerelme. Ma már a katona nem vihet magával asszonyt a háboruba, mint a renaissance zsoldoskatonája. Ma már nem kísérik „katonaszajhák“

ezrei a csapatokat a táborba, a marsokon, az ütközetekig. A régi katona nem volt úgy elválasztva az asszonytól, mint a mai. A „katonaszajha“ nemcsak mulatgatott vele, nemcsak a tallérjait, a zsákmányolt holmijait csalta el tőle, de gyengéd is volt hozzá, de mars közben segített cipelni a podgyászát, de táborozáskor kimosta a szennyesét, de főzött rá, de bekötötte csata után a sebeit. Voltaképen nagyon tisztos, rendszeressé tett, hadvezérek parancsaival szabályozott és szervezett hivatal volt a hadsereget kísérő asszonysereg szerepe. Nemcsak prostituáltak voltak, de asszonyok is és dolgos munkások is.

Ma csak a nagy harcok apró szüneteiben, a ritka pihenések, az ünnepi városbakerülések idején kerül össze asszonnyal a katona. Az asszony ma is, csakugy mint a XVI. század katonájánál, prostituált. De azért a lemergi orosz tisztok és a lemergi prostituáltak viszonyát nem érthetjük meg teljesen, ha nem látjuk, hogy nemcsak a prostituáltat, hanem az asszonyt, az otthonhagyott gyöngédséget, a barátságot, a bizalmasságot keresték az orosz tisztok a lemergi prostituáltban. Sok a hasonlóság is a háboruban álló katona meg a prostituált élete között. A katona is napról-napra él a háboruban, mint ahogy napról-napra él a prostituált mindig. Gondtalannak kell lenniök, hogy elbirják az életüket. Ki kell élvezniök mindent, ami kínálkozik, mert ki tudja, mit hoz a holnap. Nem hoz-e a katonának halált,

a prostituálnak csuf öregséget? Mindketten gyökértelenek, a katonát a háboru vetette ki a megszokott környezetéből, a családjából, az országból, a prostituáltat az étellel vívott örökös háboru vetette ki a társadalom minden rendjéből. Mind a ketten ugy állanak ott a nagyvárosban, mint idegenek, mint a város közösségéből kitagadottak, mint idegenek, akik senkinek se tartoznak számot adni, akiket semmi közvéleménnyel, semmi botránykozással szemben nem terhel felelősség.

Jött az orosz katona az idegen nagyvárosba és nemcsak asszonyi testet áhitott, hanem asszonyi gyöngédséget, emberi együttérzést is. Az elsőt a prostituálnál kapta csak meg, hát ott kereste a másodikat is. Az orosz tisztek egyetlen valóságos bizalmasa Lembergben a prostituált volt. Annyi hónap után valakinek kellett, hogy beszéljenek magukról, az életükről, az érzéseikről, az ügyeikről, az otthonukról, a feleségükről, a családjukról, arról, hogy mennyit szenvedtek, arról, hogy mikor lesz már végre béke, — hát a prostituáltaknak beszéltek róla. Titkaik voltak, a lelkükön akartak könnyíteni, de senkinek sem merhettek őszintén beszélni, senkinek sem mondhatták el nyíltan a lelki sebeiket — hát ugy tettek, mint Midás király, aki távol az emberektől a nádasba suttogta bele a lelke féltett titkát. Lemberg prostituáltjai, ezek a hajlékony, nádszáltestü, ringó dereku, szép lengyel leányok lettek az orosz tisztek eleven nádasává. Ebbe az eleven nádasba

sugták bele titkaikat, gyengédség után áhi-tozó vágyaikat. És a lebergi prostituáltak is többek tudtak velük szemben lenni, mint prostituáltak. Felemelkedtek a XVI. századbeli „katonaszajha“ színvonalára, aki nemcsak prostituált, hanem asszony és munkás is volt. Segítették cepelni az orosz katona lelki podgyászát. Gyengéden mosták a lelki szennyését. Bekötözték a szivek geny-nyező sebeit. Ha a lebergi prostituáltak és az orosz katonák viszonyáról való tömér-dek apró történetet, tarka históriát hallja az ember, akkor érti meg az orosz férfi furcsa viszonyát a prostituálthoz. A Rasz-kolnyikov térdreborulása, sirvafakadása az anyagi jóságú, szelidségü és az eladottságban is szüzi tisztaságú Szonyácska előtt, Lem-bergben ki tudja hányszor ismétlődött meg.

Sohsem voltak brutálisok az orosz katonák a prostituálttal szemben. Valósággal regények szállnak arról, mennyire elkényeztették őket. A százrubelesek csak úgy röpködtek. Egy vezérkari alezredes állítólag az utcáról, a kétkoronás szerelmek utcájáról szedett fel egy szép barna leányt, nyolcezer rubeles fűg-gőt akasztott a nyakába, állandóan autón járatta, fantasztikus cserkeszkosztümöt sza-batott rá. Még ma is, mintha vízió lebegne Lemberg lakói előtt, ahogy nagy fehér kucs-mában, letürt lovaglósizmában, hosszú cser-keszskabátban, férfias nadrágban ült, vágatott a futó gépkocsiban. A színházban páholyt tartott a számára, ahogy egyáltalán szin-házba szoktatták, igényekre nevelték az utca

leányait az orosz tisztek. Bankember mesélte, hogy egy-egy szép leány vagyont halmozott. Az egyik havonta hat-hétszáz rubelt tett a bankba, egy másik a tíz hónap alatt tizen-nyolcezer rubelt tett letétbe fiskálisnál. Legendák szólnak arról az arisztokrata orosz tisztről, aki minden ölelésért drágakövekkel kirakott melltüvel fizetett. A melltűn a herceg nevének kezdőbetűit fonta arany és drágakő és csak azt kötötte ki, hogy a nő — az ingén viselje. Még azt is tudja a legenda, hogy tizenkét ilyen melltűt hagyott az orosz nagyur Lembergben. Meglepően meg is nőtt a prostituáltak száma az orosz Lembergben. Nemcsak azért, mert így megnövekedett az értékük, hanem azért, mert megnövekedett, szerotelenné nőtt a nyomor is. A külvárosok igen sok derék (és nem ahogy az ostobák és rosszhiszeműek mondják: buja) leánya adta el magát. Ha ennivalót akartak vásárolni, akkor előbb a maguk husát kellett vásárra vinniök. Hányszor adták el magukat egy vacsoráért! Az egyik: az anyja éhezett, a testvérei éheztek, a gyárat becsukták, kereset nem volt semmi, jött az orosz katonatiszt — aznap evett először két hét óta meleget. A másik megbotránkozva, az igazi, szívből jövő erkölcs keserűségével mondja a társnőjéről: „Neki nem kellett volna, hogy eladja magát. Van apja, anyja. De nekem senkim sincs.“ Munkásleányok, varróleányok örökös sorsa ez minden gazdasági válság idején, az orosz uralom pedig az ő számukra minden eddiginél végzetesebb gazdasági krízis formájában jelent meg.

Furcsa, de nem meglepő jelenség, hogy a prostituáltakat az orosz uralom idején a lebergiek halálos gyűlölettel megvetették. Nem úgy, mint békeidőben és nem is azért, mert prostituáltak voltak, hanem azért, mert orosz tisztekkel voltak. Először voltak valamivel többek, mint prostituáltak, mint csak a megfizetett nők és éppen akkor és éppen ezért vetették meg őket százszoros megvetéssel. Féktelen brutalitással sujtott le rájuk ez a megvetés és gyűlölet. Mikor már elvonultak az oroszok, a felszabadulás első napjaiban történt: Porosz tiszt sétál az utcán egy nővel. Odalép hozzá két lebergi egyetemi hallgató és így szól: „Uram, ez a nő orosz tisztekkel prostituálta magát.“ A tiszt megdöbben és kinlódva kérdi: „Mivel bizonyítják ezt?“ „Akadémikus becsületszavunkra mondjuk, hogy igaz!“ A német tiszt szalutált, sarkonfordult és otthagya a leányt.

Lembergi mesék.

Nemcsak a gazdasági alapok, nemcsak a politikai, a jogi, a vallási életformák alakultak át a tizhónapos lebergi orosz uralom alatt, nemcsak a családok élete és az utcák szerelme alkalmazkodott az idegenuralom új világához, hanem már a költészet, a fantázia is megmozdult az idegenuralom ellen. Persze, még nem az irott költészet, hanem csak a tömegek száján elevenen élő, ember-ről-emberre terjedő népi poézis. Utcán, kávéházban, országuton és szobában termettek mesék és élcek, csattanós históriák és csipős anekdoták az orosz uralom ellen. Bus szláv legendák sajtáságosan vegyülnek zsidó talmudi szőrshálhasogatásokkal, bájos népi naivság keveredik városi tulfütött kulturával. A tizhónapos cári uralom alatt született mesékből, legendákból, történetekből és anekdotákból idesorakoztatok néhányat, amiket Lembergben hallottam és amiket sebtiben feljegyeztem:

Együtt ül a koresmaasztalnál Miklós cár és Ferenc József, a császár- király. Iddogál-

nak egy darabig, azután megszólal Miklós cár:

— Amondó vagyok, hogy kössünk békét. Ugyis elveszted, testvér, ezt a háborut. Hisz annyi a katonám, mint fűszál a réten.

De Ferenc József megcsóválja a fejét:

— Hát lehet, hogy neked annyi a katonád, mint fűszál a réten, de nekem meg van három jó fejős tehenem. Przemysl, Krakkó meg a Kárpátok. Azok majd lelegetlik a te füvedet.

Az oroszok minden galíciai városból kutasították és Lembergbe hajszolták a zsidókat. Így tettek Przemyslben is, amikor elfoglalták. Mikor azután májusban elvesztették az oroszok Przemyslt, akkor született leMBERGI zsidók között a következő csipős mondás:

— Először az oroszoké volt Przemysl a zsidókkal, azután Przemysl a zsidók nélkül és most övék a zsidók Przemysl nélkül.

Lemberg melletti falu az orosz uralom alatt. Három paraszt a történet szereplője. Az egyik parasztnak szép rétje volt, a másik kapta magát és ott legeltette a marháját. Az első paraszt be is panaszolta ezért a másodikat a harmadik parasztnál, a bírónál. A parasztbíró el is ítélte az okozott kárért három rubelre. Az elítélt paraszt russzofil volt, panaszra ment hát az orosz kerületi bíróhoz. Az orosz bíró azután így

döntött: A parasztbirónak nem volt már joga ahhoz, hogy ítélkezzen, hiszen ott volt már a hivatalból kiküldött orosz bíró, kapott hát büntetésül huszonöt nagajkát. Az első paraszt kapott ötven nagajkát, mert nem kaszálta le idején a rétvét és így alkalmat adott embertársának a lopásra. A kozák, aki a büntetést végrehajtotta, kapott közben hirtelen huszonöt nagajkát, mert megkenték a kezét és gyengén ütött. A marháit jogtalanul legeltető paraszt néhány csattanós pofont kapott és a bíró büntetésül elkobozta és a maga számára levágatta a három tehenét.

Mikor kitört a roppant háború, a három uralkodó: Ferenc József, Vilmos császár és Miklós cár elment a szent hirében álló csodarabbihoz, hogy megkérje: imádkozzon az ő fegyvereinek a győzelméért.

Először Ferenc József lép be hozzá. A csodarabbi nagy hódolattal felkel és így szól: „Ugyis imádkoztam volna csapataidért, hiszen mi valamennyien gyermekeid vagyunk, hiszen a te országaidban mi zsidók is csakugy emberek vagyunk, mint minden más népek. Istenhez fogok fordulni, hogy áldását kérjem és bizva hiszem, hogy a győzelem a tied lesz.“

Másodikul Vilmos császár jön a csodarabbihoz és kéri, hogy imádkozzon fegyverei győzelméért. A csodarabbi komolyan válaszol: „Én nem vagyok német, de országodban élő társaim panaszoják, hogy a zsidó

nem mindenben egyenrangú a többi népeiddel, hogy hivatalokból, méltóságokból kizárod őket.“ Vilmos császár feleli: „Ó, a zsidók, ha egypár hivatalt nem is kaphatnak meg országomban, de nagy biztosságban és dus vagyonban élnek.“ A csodarabbi fejcsóválva feleli: „Hát nem fogok ellened imádkozni az egek urához.“

Harmadikul Miklós cár jön a csodarabbihoz, hogy áldását és imádságát kérje harcai győzelméhez. A csodarabbi komor arccal kérdi tőle: „Mi van országod zsidóival?“ A cár feleli: „Istenem, hát élnek és gazdagodnak.“ De rettentő jajgatás hallatszik egyszerre kívülről. Megrongyolt ruhájú, siró zsidóasszony ront be a csodarabbihoz, átkulcsolja térdeit és így jajveszékel: „Rabbi, segíts! Három fiam a háboruban van, küzd az orosz cárért. Férjemet megölték az utolsó pogromban a cár szolgái. Három apró gyermekem van még otthon, de jöttek a cár kózákjai és felgyújtották házamat, elrabolták utolsó vagyonkámat.“ Felemelkedik a rabbi és felelősségre vonja a cárt: „Beszélj cár, hát mi ez?“ A cár vállat vont és hanyagul válaszolja: „Mit untatsz ilyen semmiségekkel. Országom oly nagy, hogy igazán nem ügyelhetek minden hitvány apróságra.“ Átokra emeli kezét a csodarabbi és a cár felé mennydörgi: „Imádkozni fogok az Ur-istenhez, tegye kisebbé országodat, hogy tudjál minden apróságra ügyelni.“

A cári uralom ellensége és a russzofil találkozik Lembergben. Szól a russzofil:

— Győztek a mieink!

Kérdi az oroszok ellensége:

— A mieink? Hát kik a mieink?

Feleli a russzofil:

— Hát akik győztek.

Oroszhoz szító ortodox papok mondták Lembergben:

— Jaj, az osztrákok, úgy látszik, már megint győznek, mert a zsidók már megint nem köszönnek nekünk.

Egy szekér szénát vett a paraszt az orosz kozáktól. Olesón vette, mert kocsis-tul, lovas-tul ideadta a kozák hetven rubelért. Hazahajtat a szénával és kezdi kirakni a szekérről. Hát amikor a széna aljára ér, egy összekötözött kezü-lábu, bedugott száju parasztba akad a vasvillája. Ott ült szegény, övé volt a szekér, a ló, meg a széna.

Az orosz ochrana minden apróságért, a legkisebb kihágásért, tiltott ujságot olvasásért háromezer rubel pénzbüntetésre és háromhavi fogságra ítél mindenkit. A háromezres és a hármas szám állandóan ott röpködött Lemberg levegőjében. Az elnyomottak ezzel a viccel boszulták meg magukat:

Az orosz veri a mellét: Mit, a németek

büszkék a találmányukra, a hatszázhatra?
Hát mi épp oly joggal lehetünk büszkék a
mi találmányunkra, a háromezerháromra.

Az első nagy orosz vereségek után, amikor már az osztrák-magyar csapatok elfoglalták Przemyslt és közeledtek Lemberghez, a cár magához hívatta az ortodox archimandritát és istentiszteletet rendelt a hadiszerencse megfordítására. De bizony nem használt a könyörgés semmit. Ujabb vereségek következtek. Magához hívatta a katolikus püspököt a cár és őrá is ráparancsolt, hogy imádkozzon a győzelemért. De bizony ez se használt. Megint csak ujabb vereségek érték az oroszot. Erre a cár a lebergi fő-rabbit hívatta magához és neki is megparancsolta, hogy imádkozzon az orosz győzelemért. A főrabbi így válaszolt: „Ó, cár, ha parancsolod, hát muszáj imádkoznunk, hiszen tied itt most élet és halál hatalma. De én azt mondom, hogy imádság helyett jobban tennéd, ha megfogadnád a tanácsomat. Azt tanácsolom, ó, cár, hogy irasd át Lengyelországot a feleséged nevére.“

Régi, középkori keresztény legenda támadt fel Lembergben az orosz uralom napjaiban. Szent Kunigundáról, Szégyenlős Boleszláv király feleségéről szól ez a legenda. A betörő mongolok előtt vezette szent Kunigunda valaha reszkető, futó népét Galiciából Ma-

gyarországba. Most felujult Kunigunda legendája, de nem a mongolokról, hanem a betörő oroszokról szól. Ahogy az ellenség üldözi Galicia népét, ahogy a kozákok egyre közelebb jönnek, a szent asszony elébük dobja az övét és ime az öv a rohanó Dunajec folyóvá válik és megállítja az üldöző csapatokat. De azután újra támad a veszedelem, az ellenség mégis csak átkel a folyón. A nép reszket és segítségért emeli karját a szent királynő felé. Kunigunda az ellenség elé veti vándorbotját és ime megsokasodik a vándorbot, megsűrűsödik és a Beszkid-hegység fenyőerdőivé lesz. Az ellenség hosszú ideig tévelyeg az erdőben és a menekülő nép egy darabig futhat előlük. De azután mégis csak utat vágnak maguknak a sűrű erdőben is és megint csak tovább üzik a menekülőket. Ekkor szent Kunigunda leveszi fejéről az arany koronáját, feldobja magasba a levegőbe és ime a drágaköves aranykorona, a hatalmas, a napfényben aranyként és drágakőként csillogó Tatra-hegységgé változott. A Tatra azután megállította az oroszot és a Kárpátok védőfalán sohasem tudott áthatolni.

Tartalom

	Oldal
Lembergben	3
Az ujjongó életöröm városa	7
A nagajka	18
Ukraina letiprása	21
Zsidók gyötrelmei	34
Szocialisták üldözése	44
Jó oroszok	55
A földalatti Lemberg	60
Miből éltek Lembergben	80
Messiásvárók	87
Nincs még veszve Lengyelország	95
A cionista beszél	106
A szép családi élet	119
Az élő nádas	127
Lembergi mesék	135

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

VILAGOSSÁG
KÖNYVNYOMDA
RT.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár